

Självständighet och inbördeskrig, Vasa 1917 och 1918, med Victoria och Gunnar Heikel i centrum.

av Ulla Wikander (barnbarn till Gunnar och Victoria)

Kanske kan den som är intresserad av Vasa och av Österbottens historia i allmänhet tycka att denna mikrohistoria om en dramatisk tid är värd att läsa . (Om någon skulle använda material ur detta, väntar jag mig en referens) För källor se i slutet.

Bakgrundsinformation om familjen Heikel: Hanna Victoria Gullstrand (27 maj 1883 - 20 maj 1919), gift m Gunnar Gabriel Heikel (30 juni 1880 - 5 maj 1919) dr. ingenjör (examinerad doktor i kemi i Hannover, dec 1904). De förlovade sig 1903, gifte sig den 24 december 1905 i New York state, USA. De återvände till Norden i slutet av 1908 och bosatte sig i Vasa, Finland år 1909. De hade fyra barn Armas (1906-1980), Inga (1908-1993), Gunnel (1911-1973), och Ulla (1915-1940).

Detta har skrivits främst för min son Johan Berggren och hans barn, Alma, Raoul, Aron och David, samt andra släktingar som min syster Marita och hennes son Jesper Huor samt min kusin Matti Heikel. Einar Gullstrands barnbarn Jill Gullstrand kan också ha nöje av att läsa liksom hennes mor Anitta och moster Ulla och andra släktingar.

Åren 1917 och 1918 blev dramatiska för Finlands befolkning. Landet var år 1917 ett storfurstendöme, ett guvernement, inom den ryske tsarens stora rike. Det förvandlades under två år, först till en del av Ryssland med egen konstitution (som i princip gällt sedan 1905/06), därefter till självständig republik, senare till kungadöme och slutligen igen till republik. Det var inte en lätt förändring. Frigörelsen, att bli ett självständigt land, innebar stora samhälleliga kriser och till slut ett inbördeskrig. De åren genomlevde min mormor och morfar, Gunnar och Victoria Heikel som boende i Vasa, på Skolhusgatan 5. De var välsituerad medelklass. De var ännu tämligen unga. De var arbetarvänner. Gunnar föreläste i Arbetarinstitutet i Vasa, var aktiv i Tekniska Klubben, satt i stadsfullmäktige och var föreståndare för ett lite laboratorium. Victoria hade varit ordförande några år i Kvinnoklubben i Vasa och hade uppträtt på halvoffentliga föreställningar med sånger och små historier. Brev till och från dem, berättelser (några muntliga) och *Wasabladet* har utgjort basen för denna berättelse. Gunnar och Victoria dog båda i influensan i maj månad år 1919, men det är en annan berättelse.

Efter nästan tio år var familjen Heikel 1917 rotade i den finska hamnstaden Vasa. Gunnar hade växt upp där och hans far Joel hade varit stadens kyrkoherde ända till 1914. Två av paret Heikels fyra barn hade fötts i USA, i staten New York, där Gunnar och Victoria bott på två olika platser i drygt fyra år. De amerikanska barnen var Armas och Inga; under år 1917 fyllde Armas elva och Inga nio år. Gunnel, född år 1911 i Vasa, skulle under hösten fylla sex. Lillflickan Ulla var tre år på det fjärde. Familjen hyrde ett hus med trädgård på Skolgatan 5 sedan flera år tillbaka. Hushållet sköttes med hjälp av en jungfru. År 1917 och 1918 hette hon Hilma.

Victoria Heikel hade sina föräldrar i Hököpinge i Skåne, sin nygifta syster Filippa i Paris och fyra bröder, ännu inte alla fast etablerade; Helmer bodde i Malmö, Einar läste till landsfiskal i Lund, Ragnar och Torsten flackade ännu omkring. År 1918 tycks Torsten ha varit i Paris. Victoria skrev flitigt brev till sin familj, oftast adresserat till föräldrarna, som sedan kunde skicka breven vidare. Gunnars far Joel Heikel var 1917 sängliggande sjuk. Gunnars mor vistades hos sin syster i Kuopio; hon var inte heller frisk. Hans syster Vivi, som under flera år arbetat i Kalifornien, var hemkommen. Eftersom hon var ogift kom det på hennes lott att sköta åtminstone den ena av sina föräldrar. Helst båda, men det var på grund av en långvarig söndring dem emellan en omöjlighet. De levde inte tillsammans. I början av 1917 var Vivi hos sin mor i Kuopio men väntades till Vasa till våren.

Det var sedan flera år krig på den europeiska kontinenten. Ryssland var indraget i det men finska meniga deltog inte eftersom de inte gjorde rysk värnplikt; däremot hade många finnar gjort militär karriär i tsarens armé och fanns i alla grader, utom som meniga soldater. Sedan ca 1900 hade finska män inte heller fått bära vapen. Eftersom tsarismens hårda russifiering tilltagit under 20 år - men bara ett litet uppehåll kring 1905/06 - fanns det stor sympati i Finland i vida kretsar för Tyskland, Rysslands arvfiende. Till Tyskland sökte sig många finnar, liksom många svenskar, för att få modern utbildning inom teknik och naturvetenskap, som de inte kunde få i sina hemländer. Bakom att Rysslands armé inte använde finska värnpliktiga sedan några decennier, fanns naturligtvis tsarrikets ovilja mot att lära finnar att skjuta och organisera sig militärt. Överallt i Finland låg ryska gendarmer, ordningsupprätthållande soldater, förlagda i kaserner. De uppges ha varit omkring 40 000 man år 1917. I Vasa fanns de förlagda på minst fem olika ställen, också mitt i staden.

Matbristen var allvarlig i Vasa i början av år 1917. Man oroade sig för bristen på socker, smör, mjöl och kött. Särskilt saknades smör. Varorna ransonerades och en livsmedelsnämnd skulle se till att det som fanns blev rättvist fördelat. Naturligtvis uppstod en svart marknad.

Victoria oroade sig för hur hennes mor i Skåne kunde ha det med livsmedel. Själv tyckte hon att bristen på socker var värst: "då man omöjligt kan få ett uns mer än de 800 gr. pr. person i mån. Sista månaden 700. Och det räcker lite mer än halva månaden. Jag har nog en 40 kilo extra, men frestas däremellanåt att avstå därav till behövande. I morse kom mjölkgumman och anhöll att jag -- liksom hennes andra kunder -- ville sälja henne ett halft kilo, då de ej alls få något denna månad. De hade långa tider druckit kaffe till pepparmyntspastiller till 60 mk kilot ..."

Familjen Heikel led själva däremot inte någon akut brist utan kunde köpa vad de behövde "fast allt ju är gement dyrt. Kött får man, fisk, smör, bröd tillsvidare tillräckligt."¹ Troligen skaffade de vissa varor på mindre lagliga vägar, på den svarta marknaden.

¹ jag tar utsnitt ur Victoria Heikels brev. Ibland sätter jag ihop dem på ett förnyande sätt men ändrar inte på avsevärt drastiskt sätt

Tyger var dyra och dålig. Under vintern 1917 blev det svårt att få tag på ylletyger. Rykten gick om att de var uppköpta och skickade till Ryssland. Victoria, vars syster Filippa bodde i Paris, hoppades ständigt på försändelser därifrån. Hon hade tidigare fått sådana ibland trots besvärligheter med att skicka paket under kriget. Tullbestämmelser gjorde att de kom i paket över Petrograd (tidigare S:t Petersburg, senare Leningrad och sen igen S:t Petersburg). Från sin syster Filippa -- "Lippa" -- hade Victoria inte hört något alls sedan före julen 1916; Victoria började bli orolig. Hon längtade efter ett tyg till en blus hon lovats. Och hon visste att hennes syster väntade barn. Hon var sedan någon tid gift med Rudolf Bothén, direktör på den bank som hon arbetat på som kassörska.

Den 24 februari 1917 hade Victoria firat sin namnsdag med kaffekalas för några damer. På kvällen kom Gunnars far, Victorias svärfar, den gamle prosten Joel Heikel och hans minst lika gamla trotjänarinna, hushållerska Maija Sisbacka på middag. Maija, som i sin ungdom börjat tjäna i Joels mors familj, i familjen von Knorring, bodde kvar hos prosten fast hon knappast längre kunde gå. Hon var ett s k faktotum, sedan länge i tjänst hos familjen Heikel och på äldre dar behandlad som en gammal inneboende släkting. Hon hade ett eget men mycket litet rum.

I Vasa var det vanligt vinterväder, 10-15 minus. Barnen lekte ofta utomhus. På gården fanns andra barn, bland dem pojken Odin. Han var Gunnels bästa vän. Ulla hade börjat tala, många ord kunde hon. Eftersom hon hade en ihållande hosta fick hon inte vara ute. Victoria hostade också. Det var vanligt vintertid. Gunnar arbetade i sitt laboratorium, Agrikultur och Handelskemiska Laboratoriet, där han var föreståndare, sedan krigets början utan någon anställd. Han skrev också artiklar och arbetade på en bok. Dessutom undervisade han i kemi i Svenska Fruntimmersskolan. Det sista var han "förskräckligt led" på, beklagade han sig för Victoria när han kom hem för att dricka kaffe med henne efter en lektion. Både skolan och laboratoriet låg i närheten av Skolhusgatan. Vasa var en liten stad på 23 000 invånare. Den var Finlands femte stad i storleken och hette ännu vid år 1917 års början formellt S:t Nicolai stad.

Det hade länge varit oroligt i den ryska huvudstaden, Petrograd, som inte låg långt från gränsen till Finland. I början av mars drog stora skaror av arbeterskor genom stan; kvinnorna demonstrerade sitt missnöje med de usla villkoren på arbetsplatserna och bristen på mat. Det var upptakten till den ryska kommunistiska revolutionen den 8 mars 1917. Med den skulle mycket ändras också i Finland.

Det rådde censur i det ryska Finland. Den omfattade brev, paket och naturligtvis tidningar. Ordet var inte fritt. Men gränserna prövades ständigt. Censur hade funnits länge. I början av 1900-talet hade det ryska förtrycket skärpts. Tsar Nicolai II hade som mål att göra Finland till en region bland alla andra i sitt rike, utan den särstatus landet hade haft som furstendöme. Men finnarna vill behålla sin relativa självständighet. Ett tålmodigt motstånd, mestadels inom lagens ramar, utövades. "Laglydighet" blev en motståndsmetod, att följa konstitutionen till punkt och pricka. Men

repressionen, russifieringen hade till och med ökat efter krigets början 1914, när Ryssland blev ett land i krig mot framför allt Tyskland.

Tidningen *Wasabladet* fanns i hemmet. Gunnar hade ofta tidigare skrivit artiklar där. Bland annat hade han deltagit i en livlig debatt om tron på gud eller på Darwins utvecklingslära under den första krigshösten 1914. Där hade Gunnar, som den ende, försvarat rationell vetenskap och läran om evolutionen. Mot honom hade många skrivit upprörda inlägg. Det sista, tillrättavisande, inlägget hade kommit från prosten Heikel själv. Det var något av en skandal i den lilla staden att far och son offentligen hade gjort upp om guds existens. Men nu var prosten sjuk, predikade inte längre och han umgicks med sin son och dennes familj.

Vad gick att läsa om den revolutionära förändringen i Ryssland i *Vasabladet* och vad kunde Victoria föra vidare i sina brev till släkten i Sverige i en tid av sträng censur? Inte förrän fredagen den 16 mars hade det kommit en störtflod av telegram till *Wasabladet*. Censuren hade hållit stånd emot all information så länge. Nu spreds rykten och flygblad om vad som hände i Petrograd. Den följande dagen ändrade *Wasabladet* både rubriker och innehåll. Över en hel sida proklamerades med stora bokstäver "De senaste händelserna" och under det gick att läsa att riksduman tagit över regeringen i Petrograd. Ett extrablad kom ut på lördagen och på kvällen blev det officiellt att tsar Nikolaus II hade abdikerat. Det var sannerligen en revolution. I och med den upphörde en del av censuren men den blev ändå kvar som krigscensur. Inget som rörde kriget ute i Europa fick ogranskat publiceras.

På söndagen den 18 mars hade de söndagspromenerande Vasaborna tydligt kunnat se och höra att revolutionen var ett faktum. De hörde militärmusik och hurrarop. På salutorget i stadens mitt hade den ryska garnisonen samlats till möte, kanske en två- till tre tusen man. Alla anslöt de sig till revolutionen. Både de närvarande officerarna och soldaterna höll tal, det tjoades och hurrades. Marseljäsen ljöd över larmet. Vissa officerares tal möttes med jubel medan andras möttes av surmulen, olycksbådande tystnad. Många bar röda bindlar eller visade med andra markeringar att de stödde revolutionen. Victoria skrev i brev hem att det inte varit ett vanligt torgmöte utan att "domstol hölls över deras befäl. Där hyllades många men andra dömdes strängeligen för alla möjliga förseelser mot soldaterna". *Vasabladet* bedömde saken positivare och framhöll bara att ordningen varit god och inga övergrepp hade gjorts under demonstrationerna, mot befäl eller andra. I Vasa hade de revolutionära så här långt varit "utomordentligt sansade". Så hade det inte varit på alla håll i landet.

Victoria såg med visst lugnt overseende på det som skedde: "Allt det här måste ju återfalla på krigsentusiasmen. Vem vill inte ge sitt blod för det fosterland som nu med oändlig möda förmått resa sig upp mot tusenårigt förslavande förtryck, blickande hän mot västerländska kulturvärden och frihet och utveckling. ... Måtte detta påskynda freden!" Ja, hon var ganska extatiskt förtjust i en ljusnande framtid för både Ryssland och Finland som en del av det.

En kommitté tillsattes för att överta den militära ledningen i staden. Den häktade stadskommendanten, överstelöjtnant Pleschko och några officerare.

Guvernören Leo Sirelius omhändertogs efter några dagar. Guvernörerna hade varit tsarens administrativa underlydande och styrt det finska folket i landets olika guvernement.

På söndagskvällen firade hela staden i en feststämning som den sällan tidigare hade varit med om. Gatorna i de centrala delarna var överfyllda av glada människor. Bland vanliga stadsbor vimlade också ryska militärer. Det slutliga beviset på att en förändring var på gång blev kungörandet av det manifest som undertecknats i Petrograd av den nyligen tillsatta ministären. Per telegram hade det nått Vasa vid 17-tiden på lördagen. På söndagen blev det allmänt känt. Nu måste denna oerhörda nya frihet från det tsaristiska förtrycket firas och firandet borde arrangeras.

Hovrättsrådinnan Alma Skog, en eldsjäl för allt radikalt -- och svenskt -- i staden och alltid välinformerad, hade genast gripit sin telefonlur. Samtalet till Heikels kom mitt i deras middagsmat. Något måste göras för att fira dagen. Och det snarast. Tillsammans beslöt de två, Alma Skog och Victoria Heikel, att börja en telefonkedja ringa runt. De ville bland annat få alla affärer och fönster mot huvudgatorna upplysta denna speciella kväll. Victoria tog telefonkatalogen och ringde runt från bokstaven M och vidare, tills hon blev hes. Det var inte många som hade telefon, som var en nymodighet bara de mer välbärgade kunde unna sig. Men butiksägarna hade det!. Den välkände dirigenten Väino Rautavaara, blev uppringd och ställde upp liksom kören Sångarbröderna. Musikkårer från skilda håll fick budet. Sång och musik arrangerades.

"Stadens centrala delar med ämbetsverkens och skolornas byggnader och de största privatbyggnaderna erbjöd en imponerande anblick med sina tusende belysta fönster. De största affärerna hade t. o. m. hunnit arrangera smakfulla fönsterdekorationer, där Finlands vapen och revolutionens röda färg sida vid sida vittnade om dagens stämning.

Kl. 8-tiden hade en till flera tusenden uppgående människomassa samlat sig framför stadshuset, där i hast en medborgerlig fest hade arrangerats. Från stadshusets altan intonerade en hornorkester Wasa marsch varefter en manskör ... sjöng Soumis sång och Herää Soumi/Vakna Finland. Härefter framträdde stadsfullmäktiges sekreterare, assessor E. Tazeli och uppläste på svenska och finska manifestet från den ryska huvudstaden, vilket hälsades med långvariga hurrarop. Efter uppläsningen spelades Vårt Land i vilket menigheten med blottade huvuden instämde. Hurraropen ljöd åter starka från den av en stark fosterländsk stämning gripna mängden.

Sist spelade hornorkestern Marseljäsen och Internationalen, vardera hälsades med ihållande hurrarop och applåder. Efter Marseljäsen utbragtes ett leve för det fria ryska folket, i vilket menigheten med liv och lust instämde."

Mellan klockan 19 och 21 var gatorna fullpackade av glada människor, staden strålade av illuminationer, gemensam sång, musik, kollosal feststämning, hurrarop som aldrig ville ta slut.

Victoria och Gunnar Heikel "superade sen på stadens förnämsta restaurang" hotell Ernst i sällskap med ingenjör Rönnholm och hans trevliga fru.

Och de var inte ensamma. Restaurangen var överfull. Dit kom hela sångarkören, där fanns också ryska officerare. Dessa fick ideligen besvara skålar från de finska gästerna; det hölls tal för dem och för Finland. En ung officer behärskade svenska och riktade några vackra ord till Finland. Han hissades under publikens jubel. Marseljäsen, Björneborgarnes marsch (förut förbjuden), Vårt land m fl. sånger avsjöngs stående och högtidligt.

En allmän förbrödring med ryssarna ägde rum den kvällen. "Ryssarna försäkrade i sina tal publiken om sin kärlek till Finland, detta vackra och härliga land, och från den lokala befolkningens sida bjöd en talare på dålig ryska till att frambära en tacksägelse till militären som genom den underbara statskuppen ställt i utsikt en bättre framtid även för vårt land. Med ett ord, en fest sådan man aldrig förr hade varit med om" bedömde *Vasabladets* utsände.

Några dagar senare häktades guvernören Leo Sirelius och polismästaren Hagman. De hade varit i rysk tjänst och fått sina ämbeten under den s k olaglighetstiden, den som varat sen slutåren av 1800-talet. Många av dem som på det viset tjänat den ryska administrationen var finnar, naturligtvis. I den nyuppkomna politiska situationen ville många genast bli av med alla som utövat maktbefogenheter till stöd för förryskningspolitiken. Det drabbade snabbt polismyndigheten i Vasa. Omkring den skulle den nya politiska vändningen kristalliseras, praktiseras och symboliseras. Vem och vilka skulle få utöva våldsmakten, vem skulle ha rätt att upprätthålla ordningen?

På onsdagen blev det allmän flaggdag. Under olaglighetstiden hade det förekommit en mer eller mindre öppen kamp om just flaggning. De ryska myndigheterna ville inte veta av någon flagga som kunde tyda på nationalism eller patriotism för Finlands sak. Jakten på symboler för detta hade ibland varit rent löjlig - den hade till och med förts mot vissa färgkombinationer på gardiner. Nu äntligen fick flaggorna vaka fritt och de fanns att plocka fram ur gömmorna. Två färgkombinationer fanns och båda var Finlands färger, svenskarnas rödgula flaggor dominerade. Till den kom finnarnas blåvita samt den nya riksflaggan och de syntes på varje hus.

Gunnar tog med alla sina fyra barn på konditori. Naturligtvis var skolorna stängda och barnen hade skollov. Också barnen skulle fira tsardömet fall. Victoria förmodade att de "förstå nog också vad som skett landet". De tre flickorna Heikel, Inga, Gunnel och Ulla, fick "ståta med röda sidenrosetter, revolutionens färger."

Victoria kände varmt för det ryska folket som befriat sig från tsarismen: "Tänk ändå att stämningen i hela Ryssland var så genomsyrad av längtan och krav på frihet och sanning! Här har man gått och misskänt varann och i varje ryss nästa sett en fiende till sitt lands fria lagliga bestånd och så -- med ens -- när masken får läggas bort, upptäcker man hos den andre, icke endast en sympatins och förståelsens broder, utan också en kanske än mer lidande medmänniska, ofri till varje yttring och handling, som icke tjänade ett genomruttet systems avsikter."

Den närmaste tiden var fylld av förhoppningar om ett bättre öde för Finland. Det s k Manifestet från Petrograd hade lovat Finland "alla de rättigheter, som sedan Bobrikoffs tid en efter en krossats och trampats i smutsen av despotismen och dess trogna drabanter". Nästa tjugo år av förnedring och ökat förtryck var över. Manifestet uppfattades som ett "löfte om frihet, givet av ett helt folk, som självt saknat friheten lika mycket som, ja ännu mera än vi." Och den nya frihetskänslan innebar ännu en flaggdag som en markering av detta. "Nu då alla våra inhemska flaggor äro tillåtna jämsides med den nya ryska flaggan (denna har som bekant den gamla flaggans färger, blott i omnämnd ordning)."

Sen vidtog en vardag, en annan vardag. Det innebar nyordningar och svårigheter. Det började talas om ett "duktigt rensningsarbete" i ämbetsverken, särskilt inom polisinrättningen. Delar av den finska personalen ansågs ha varit alltför tillmötesgående mot till exempel de ryska gendarmerna. Några ryska medborgare hade anställts som poliser. Krav restes på att dessa och andra, som ansågs ha varit alltför mjuka mot de ryska förtryckarna, genast måste avskedas. Den inhemska brevcensuren upphörde men det var ännu krig. Ryssland var i krig och Finland var faktiskt ännu en del av imperiet om det dock inte längre regerades av en enväldshärskare.

De som förvisats i politisk exil kunde återvända och gjorde det så fort som möjligt. I slutet av mars återkom Vasas före detta borgmästare Ivan Hasselblatt från Sibirien. Dit hade han förvisats tre år tidigare, utan någon som helst rättegång. Hans hustru hade följt efter honom. Det spekulerades om att han skulle bli den nye landshövdingen, alltså efterträda den avsatte rysktilsatte guvernören. Den före detta borgmästaren Hasselblatt anlände med tåg från Petrograd. Redan på Toby station, en bit utanför staden, mötte honom en första mottagningskommitté av bönder från trakten. En ungdomsförenings sångkör sjöng för honom.

En folkmassa på flera tusen mötte sedan de två återvändande, Ivan Hasselblatt och hans hustru, på stationen i Vasa. Militärmusik spelade, där sjöngs tidigare förbjudna sånger igen. Stadsfullmäktiges ordförande, doktor L. J. Kurtén välkomnade. Särskilt anmärkningsvärt tyckte den förre borgmästaren att det var att "en deputation från soldatrådet hälsade mig välkommen till hemmet. Livliga, pigga marinsoldater tog hand om mig och min hustru och bar oss i guldstol genom stationshuset medan folkmassan hurrade och varma välkomsthälsningar ljöd emot oss från alla håll." Så for de båda hem till ett hus som "kärleksfulla händer hade prytt det med girlander, flaggor och blommor, så att det omskapats till ett sagoslott." Redan samma år publicerade Hasselblatt en bok om sin vistelse i Sibirien; berättelsen gick först som följetong i *Wasabladet*. Men guvernör/landshövding blev han inte.

Men vardagen, vart tog vardagen vägen? Den var inte så lätt att återställa. En ledare i *Wasabladet* lät sin frustration få utlopp: "Med en kraft och en snabbhet, vilka nästan betager andan, utspelas nu det världshistoriska drama, i vilket även vi gjorts till, om också anspråkslösa medverkande. ... Är det den stora franska revolutionen, som här fortsättes i rätt nedstigande led ...? Bojor har tryckt oss till jorden och klavbundit vårt ord, medan vi brunnit av

begär efter den frihet, vars dag nu äntligen grytt, visserligen röd och i en framtid måhända ännu mera blodig än vi i detta ögonblick veta, men i alla fall frihetens dag."

Visserligen var den finska konstitutionen återupprättad men hur skulle den tolkas och praktiseras, hur såg framtiden ut? Allt var inte lovande. "Vi leva i det tjugonde århundradet och klasshatet, de uppmarscherande samhällsklassernas hat mot de övre klassernas är starkare än någonsin." ... "Må vi alla arbeta på att ge denna ödesdiga fråga en för fosterlandet lycklig lösning." Nej revolutionen var inte en tebjudning och vardagen ville inte infinna sig.

Först skulle rättvisa skipas "för alla dem, vilka sedan 1899 avsatts från sina ämbeten eller blivit förbigångna". Så löd mångas krav. Det var kravet från de borgerliga, de utbildade, de som sett sina ämbetskarriärer förstörda av att de inte velat tjäna de ryska herrarna. Men det fanns andra i Finland som inte var nöjda. Det fanns flera konflikter, som tidigare hållits nere under det ryska förtrycket men som nu kunde komma fram tydligare. En var den mellan s k fennomaner och svekomaner. Det var en femtio år gammal surdeg, som inte jäst färdigt. I Vasa bodde både svensk- och finstalande.

I familjen Heikel talades svenska. Den gamle prostens hade svenska som modersmål. Hans bror, professor Ivar Heikel vid Alexandersuniversitetet i Helsingfors, hade offentligt markerat sitt stöd för den svenska kulturen -- som det hette -- i Finland. Gunnar talade svenska hemma, kunde därtill finska, tyska och en hel del engelska. Kanske ryska? Victoria Heikel, som var 25 år innan hon som gift kom till Finland, talade svenska. Troligen också någon engelska efter fyra år som hemmafru i staten New York. Hon kunde lite finska. Barnen sattes i svensk skola fast Gunnars bror Einar tyckte att detta var fel. Han hade blivit fennoman. Språkdiskussionen fanns inom familjen. Bröderna stod varandra inte nära. De hade också andra meningsskiljaktigheter.

I det "rensningsarbete" som skulle vidtas råkade oftare finstalande illa ut eftersom en del av deras politiker hade varit mer samarbetsvilliga under ryska tiden. När polismyndigheten skulle förändras tog *Wasabladet* genast del i debatten om hur detta skulle ske: "Först och främst måste vi framhålla, att polisinsättningen gärna kunde undergå en försvenskning, ty som den varit sammansatt har den varit alltför finsk." Detta var helt i linje med tidningens andra ställningstaganden för svenskhetens bevarande.

Trots att Finland ännu var ryskt började sympatier för Rysslands fiender nu att kunna komma fram. I Finland hade -- allt sedan krigets början och även tidigare -- funnits varma känslor för Tyskland. Gunnar Heikel hade studerat i Hannover och där avlagt doktorsgraden i kemi år 1904. När kriget började 1914 hade ett antal unga studenter genast gett sig av för att få militärutbildning i det land som bekämpade tsarismen, som de såg som huvudfienden för sitt finska fosterland. De hade lämnat landet i smyg. Nu gick rykten om att "de finska ynglingar, som skrivit in sig i tyska armén skulle i smärre grupper vara på väg till hemlandet för att här utföra några dunkla uppdrag och framför allt uppgiftera befolkningen." Och de väckte upphetsning "av lätt förklarliga skäl särskilt bland arbetarna" eftersom den finska arbetarbefolkningen såg på omvandlingen i

Ryssland och den som skulle kunna hända också i Finland som en möjlighet för socialdemokratin och socialismen att få större genomslag i landet. Dessa rykten blev avfärdade. De skjägarna skulle ännu inte komma tillbaka till sitt hemland. Gamla spänningar fick ny näring. Andra kom upp till ytan.

Familjen Heikel i Vasa ansåg sig vara arbetarvänliga. De abonnerade på platser på Folkets Teater i Vasa. Gunnar gav offentliga föreläsningar sedan många år tillbaka vid det folkbildande Vasa arbetarinstitut. Utvecklingslära var något som låg honom varmt om hjärtat. Victoria var - förutom ordförande i Vasa Kvinnoklubb -- också med i en gymnastikförening och hade lett en liten grupp arbeterskor från Brändö i gymnastiska danslekar. Eftersom hon själv tyckte om att sjunga kupletter och uppträda med dem, hade de tillsammans bildat en liten anspråkslös kör som sjöng vid privata sammankomster. Men gruppen träffades inte längre.

Tiden måste ställt Gunnar och Victoria Heikel inför många val, obegripliga situationer och nya svårigheter. De två hade en gemensam stor förebild i den svenska författarinnan och debattören Ellen Key. Hennes bok *Tankebilder* hade de haft med under åren i USA och tillsammans läst. Utifrån den hade de format en positiv, något förändligad men långt ifrån religiös, uppfattning av hur människan borde leva för att förbättra sig själv och sin omgivning. De hade delat hennes pacifism och tron på en mänsklighet som skulle bli bättre och bättre genom att var och en ständigt arbetade med sin kulturella utveckling.

I Vasa hade en brännande fråga varit lotsverket. Det hade genomgått en förryskning under åren före kriget. Många lotsar hade avskedats eller i protest lämnat sina arbeten. De som hade stannat i landet vid krigsutbrottet 1914 hade setts med misstänksamhet. "Vid krigets utbrott kallades en del av de avgångna lotsarna till Vasa, emedan de ansågs vara politiskt opålitliga, och måste hösten 1914 infinna sig dagligen på poliskammaren. Sommaren 1915 befriades de från denna strängare form av polisuppsikt men våren 1916 hade de åter inkallats till Vasa för att stå under samma bevakning. Efter några dagar hade en del av dem rymt över till Sverige." Först hade alltså lotsväsendet utsatts för en russifiering av genomgripande slag. Hur skulle det nu hela lotsverket kunna förändras igen?

Den 11 april 1917 meddelade *Vasabladet* att Tammerfors råkat i "socialisternas våld". Arbetare har tagit sig in i fullmäktigesalen och ville ta makten i staden genom att tillsätta en ny polismästare. Hur skulle detta tolkas i Vasas perspektiv? Vad kunde staden Vasa vänta sig?

Socialdemokratin hade framgångar i Finland. Varför, frågade sig *Wasabladets* ledare och den liberala skribenten svarade: "Vi har förlorat arbetarnas förtroende och det veta vi, och vi nöjer oss med denna vetskap men vi gör ingenting för att återvinna detsamma. Så gott som alla de förbättringar arbetarna erhållit t ex i ekonomiskt och kulturellt hänseende har de själva tillkämpat sig och här till har krävts hårda och långa strider. Detta har väckt bitterhet och ur bitterheten har uppstått viljan att tillkämpa sig makten." Det fanns en förståelse för att arbetarna var missnöjda. De arbetade långa dagar.

Många var analfabeter. I Finland fanns vid den här tiden inte ens en obligatorisk folkskola, ingen skolplikt. Den infördes först 1921.

Redan i april månad 1917 började strejker, för högre löner och för åtta timmars arbetsdag. Det senare var ett krav som organiserade arbetare begärt sedan 1889, då den Andra socialistiska Internationalen ställt kravet. För det kravet hade arbetare i många andra länder demonstrerat den 1 maj 1890 sedan dess. Nu borde det vara dags med denna arbetstidsförkortning tyckte arbetare i Finland. Socialdemokraterna var numera i majoritet i lantdagen. Många tyckte att reformerna gick för långsamt. Det visade sig i allt fler strejker också i Vasa. Arbetarna lade ner arbetet vid A B Metvikens Mekaniska Verkstad, vid Wickströms Motorfabrik och Vasa Motorfabrik liksom på firman Buruds brädgård i Vasklot samt Plåtindustriaktiebolagets fabrik. I Helsingfors sammanträdde Finska metallarbetsgivarförbundet om arbetstidsfrågan och beslöt -- delvis under hot från stora demonstrationer -- att en åtta timmars arbetsdag skulle accepteras i branschen. I Vasa kom arbetstidsfrågan upp beträffande stadens anställda.

Det var vid den här tiden som en grupp på 32 unga ryska revolutionsagitatorer fick resa genom Tyskland och Sverige från Schweiz tillbaka till sitt hemland. De uppmuntrades till detta av tyskarna som lät dem åka i delvis plomberade järnvägsvagnar, för att socialismen inte skulle spridas där. Avsikten försvaga Ryssland genom inbördes maktstrider, de resenärerna förväntades starta. Ännu var ju inte det stora kriget i Europa slut, där tyskarna stod med fiender både i öster och väster. Bland hemvändarna fanns "den kände ryske partiledaren Lenin" rapporterades i *Wasabladet*, utan vidare kommentarer.

Detta revolutionens år 1917 firades den 1 maj stort av arbetarna i Vasa. Klockan elva var det samling på salutorget av ett 40-tal fackföreningar med fanor. Till dem anslöt de ryska trupperna i staden, med sina fanor och sin musikkår. Militärerna hade i sin tur delat upp sig i olika "nationaliteter", med sina speciella flaggor. Där fanns "talrika kontingenter polacker, lillryssar (ukrainare) och ester. Lillryssarnas gul-blå nationalflagg väckte särskild uppmärksamhet genom sin här väl kända färgsammanställning". Demonstration gick i en cirkel runt innerstaden: Hovrättsplanaden, Strandgatan, Wasaesplanaden, Rådhusgatan, Korsholmsplanaden och Handelsplanaden tillbaka till salutorget. Den avslutades med en fest med musik, tal, deklamation och körsång. Fjorton tal hölls. Soldatrådets ordförande, löjtnant Tschvanoff, inledde på ryska om dagens betydelse. Andra tal hölls på svenska och finska men även märkliga språk, från olika hörn av det stora ryska riket, kunde höras. Några skådespelare deklamerade och musikkåren spelade, Marseljäsen och Internationalen återkom blandat med andra musikstycken. Det hurrades för revolutionen och för folkens autonomi. Det var arbetarnas dag i Vasa. Solen sken men en isande vind svepte genom gatorna.

Inspirerade av 1maj-firandet strejkade de arbetare som var anställda av staden följande dag. De ville, som andra, ha 8 timmars arbetsdag. Utan löneminskning. I hast sammankallades stadsfullmäktige. Ett beredningsutskott ville se detta infört. Det blev diskussion om lönen därmed skulle minskas.

Gunnar Heikel framhöll att arbetarnas effektivitet skulle höjas genom en kortare dag; därför borde de gamla lönerna behållas. Det blev också majoritetens mening. Bara tre personer hade motsatt sig det som i praktiken kunde ses som en löneförhöjning eftersom arbetsdagen förkortades.

Fullmäktige hade diskuterat under viss press. Under sammanträdet hade stadshuset varit fullt av arbetare. De stod i trappor och korridorer. De väntade lugnt på beskedet, ganska säkra på att få igenom det. När sen beslutet först lästes upp på svenska blev det oro i de finsktalande leden. "Rungande alasrop höjdes även." Sen gick alla hem till sitt. Så lugnt som i Vasa gick det inte till i andra delar av landet.

Trots -- eller kanske på grund av -- det något oroliga läget i landet reste Victoria Heikel i maj månad hem till sina föräldrar i Hököpinge söder om Malmö i Sverige. Tog hon vägen med tåg över Haparanda? Med sig hade hon bara Gunnel som var fem och ett halvt år gammal. Maken Gunnar och de tre andra barnen, Armas, Inga och Ulla stannade i Vasa. Sedan 1916 hade det varit svårt för finska undersåtar mellan 19 och 35 års ålder att alls få lämna Finland. Victoria var troligen svensk medborgare och kunde alltså resa som hon ville.

I Finland var det stora problemet bristen på mat. När den gamla förbindelsen med Ryssland förändrades kom inte längre säd och mjöl därifrån som det gjort förut. En god vän till Gunnar, agronomen O W Slätis, skrev en förmanade artikel i *Wasabladet* om hur alla måste odla egen mat inför den kommande vinter: "De växter vi i främsta rummet bör lägga an på att odla är potatis, därefter korn, ty dessa ger mest. Men även andra matnyttiga och närande rotsaker och köksväxter bör odlas. Ingen jordfläck som kan bära matnyttiga växter må detta år bära prydnadsväxter eller mindre matnyttiga sådana. Ingen jordbit må lämnas oanvänd för livsmedelsproduktion." Slutorden på artikeln klingade olycksbådande; de var ett memento mori: "Göra vi detta, skola vi leva, men förlita vi oss på att i böndernas och jordbrukarnas eller affärsmännens magasin finnes livsmedel nog, så skola vi dö."

Privata initiativ togs t ex för att inrätta skolträdgårdar. 60 elever fick sköta lotter på 24 kvm var. De välbeställda damer som bildat Vasa skolträdgårdsförening hoppades att skörden skulle få ekonomisk betydelse för barnens hem till hösten. Bland initiativtagarna var hovrättsrådinnan Alma Skog. Damerna hade samlat in pengar för de grundläggande arbetena med jorden. Sedan hade de fått donationer från firmor och enskilda och utverkat ett årligt bidrag från staden. Det gällde dock bara barn från en svensk skola. Alma Skog bodde granne med Victoria och de var goda vänner. Hovrättsrådinnan var en känd person i Vasa. Hon hade ett finger med i det mesta som hände. Enligt *Wasabladet* var hon en av dem som "i första ledet kämpat för de svenska finländarnas rätt att bygga och bo, att nationellt befästas och utvecklas i sitt eget fosterland."

Under maj månad strejkade arbetarna vid Sockerbruket utanför staden. Det drabbade utdelningen av de månatliga sockerransonerna. Det var redan en bristvara. På många håll i landet Finland var det oroligt. Till Vasa kom regelbundet rapporter om det som hände i huvudstaden. Uppmaningarna var

många till lugn och besinning. Man befann sig i en "övergångsperiod". "Vi måste kämpa oss igenom de inre svårigheterna utan att låta modet nedslås lika som vi uthärdat de yttre."

I slutet av maj hotade en generalstrejk i hela landet men den avväjdes. Strax därefter beslöt lantdagen om en s k livsmedelslag. Staten d v s senaten, skulle få beslagta alla livsmedelsförråd och se till att alla i landet fick sin andel "genom ransonering enligt det tyska kortsystemet". Systemet innebar en stor administration; alla skulle deklarerat sina förråd av varor. Det var krångligt. Det var lätt, tämligen möjligt i alla fall, att gömma undan sina förråd. Kontrollen var svår. Förråd som ansågs för stora skulle samlas in. Men hur skulle de förvaras? De kunde ruttna eller förstöras genom okunskap och slarv. Det blev aldrig ett bra system men det visar på den desperata situationen. Det var ett försök att jättna ut tillgången för att folk skulle kunna leva och överleva.

I samband med den utdragna strejken vid Sockerbruket ställde arbetare i Vasa krav på att polis inte skulle inkallas för att ställa sig på den ena sidan i striden mellan kapital och arbete. Möten hölls. Det kunde låta hotfullt men förblev ändå lugnt i Vasa. På flera håll i landet blandade sig soldatråd i hur den lagliga ordningsmakten agerade. Var makten låg och var rätten att bruka våld låg, var ständigt oklart och under förskjutning. Det låg ännu ryska militärer, gendarmer, förlagda i kaserner över hela landet. Hur deras befogenheter såg ut efter mars-revolutionen var inte klargjort. De var väl beväpnade.

Paret Heikel placerade sina barn på landet och reste själva runt som turister i sitt eget land under ett par veckor denna sommar. De besökte Kuopio, där Gunnars mor bodde; Viborg, där Gunnars bror Einar var läkare, Imatra och andra orter. Det gick för sig. Det var fred i landet även om det förekom strejker och brist på mat. Sommaren var vacker, lagom varm.

Mitt i sommaren inträffade den s k 18-julikrisen som delvis förändrade politiken och läget. Det uppstod nya, ständigt nya, oroligheter i Ryssland mycket på grund av tyskarnas framgångar i kriget på ostfronten. Detta spreds till Finland. Socialdemokraterna, i majoritet i lantdagen, förklarade då Finland som självständigt genom den s k maktlagen, som antogs med stor majoritet i lantdagen den 18 juli 1917. Den innebar att den finska lantdagen övertog de maktbefogenheter kejsaren-storfursten dittills innehaft i Finland. Den skulle därmed både stifta lagarna och se till att de blev verkställda. Rysslands makt i Finland blev försvagad; bara utrikespolitiken och militära angelägenheterna skulle ryska myndigheter ännu kunna bestämma över. Med maktlagen ville den finska lantdagen distansera Finland från den provisoriska regeringen i Petrograd. Den var samtidigt ett försök att stärka den socialdemokratiska ställningen. Men denna maktlag blev aldrig lagfäst. Kerenskij, som i Petrograd representerade den med högsta formella makten över Finland -- den som tsaren förut haft -- beslöt istället att upplösa den finska lantdagen den 2 augusti 1917. Det var det ryska svaret på den finska önskan att bestämma mer i sitt eget land. Ett nyval skulle företas under hösten.

I Vasa fortsatte ett vardagsliv. Prosten Joel Heikel låg sjuk i lungkatarr. Han sköttes i sitt hem. Kanske var han döende? Gunnar besökte

honom varje dag, liksom Victoria. Sonen Einar, läkaren, arbetade i Viborg och dottern Vivi var hos sin mor i Kuopio. Alla de fyra små barnen Heikel hade haft magsjukdomar och feber denna sensommar. Victoria tröstade sig med att de var övergående "rötmånadssymptom". Så snart barnen repat sig gick de och badade; de var borta i timmar och simmade.

I slutet av augusti skulle vinterförråden fyllas. Victoria syltade med hjälp av jungfrun Hilma; de saltade in spenat. Victoria hade "lagt in allt möjligt i år. Saftat vinbär, hallon tillhoppa. Vi försåg oss med sirap så vi lider ingen sockerbrist eller annat heller. Men dyrare blir allting." Gunnar hade kraftigt minskade inkomster från sitt arbete på det Agrikultur- och Handelskemiska Laboratoriet i Wasa. Det verkar ha varit kommunalt men som föreståndare drev han det självständigt och drog in pengarna till sin egen lön. Tidigare hade han haft en anställd men inte längre. Vid sidan om "labben" gjorde han affärer, köpte in mediciner och kemiska produkter från USA, och sålde dem vidare. Det gav extra pengar. Men denna sommar satte den politiska situationen definitivt stopp för dessa utrikesaffärer. De hade legat i gråzonen till det lagliga. Ibland hade de kringgått förtullningar.

Familjen Heikel var långt ifrån fattig men inte heller rik. Den tillhörde det borgerliga inflytelserika skiktet i staden. De hade inte stort umgänge utanför sina föreningsaktiviteter, Gunnar i Tekniska Klubben; Victoria i Kvinnoklubben. De umgicks med sin familj och några nära vänner. Fabriksinspektören Vera Hjelt, bosatt i Helsingfors, hörde till de nära vännerna. Detta år bjöd de hem den nyblivne stadsläkaren Woldemar Backman på kvällsvard tillsammans med häradshövdingen. Victoria tyckte läkaren var "en mycket anspråkslös och snäll man som vi väl börja umgås med. Men frun (som ej här) är också läkare och äldre än jag. Vi tro inte hon är så sympatisk ..." Varför Victoria var skeptisk på förhand mot Elisabet Backman, då 47 år och jämnårig med sin man, är svårt att förstå. Victoria var ju engagerad i kvinnosaken sedan många år. Samtidigt tyckte hon som Ellen Key att den gifta kvinnans främsta uppgift var den som mor och hustru. Victoria kan ha haft en känsla av att denna kvinna hade gått över konventionens gränser genom att bli läkare. De kom senare att bli vänner och Elisabeth skulle sköta Victoria när hon blev sjuk.

I tidningarna gick det att läsa om kravaller och strejker i landet. Vasa var jämförelsevist lugnt. Men när stadsfullmäktige sammanträdde - Gunnar satt med där - stod det alltid en grupp arbetare utanför. Ibland kunde det nog kännas som ett hot.

Skolorna började först den 17 september detta år. Victoria satt i stadens hushållskommitté, och skulle skriva goda råd och ge förslag på recept till stadens husmödrar.

Inför höstens val hade Alma Skog, vän och med i styrelsen för Kvinnoklubben, uppmanat Victoria att se till att Svenska Folkpartiet fick in en kvinna i den nya lantdagen. Trots att Victoria gärna sjungit, spelat och uppträtt utklädd på halvoffentliga fester, tyckte hon illa om att uppträda offentligt i seriösa sammanhang. Nu blev det nödvändigt för den goda sakens skull.

Den 20 augusti klagade Victoria för sina föräldrar över att hon i Vasa ensam hade fått "hela ansvaret för en kvinnas inval. Det är bråk i det oändliga för den sakens skull. Och jag är så okunnig i mångt och mycket därom. Skall på möte i kväll, på tisdag och onsdag. Där gäller det att offentligt tala också. Och det tar så på mig, att jag brukar få faslig diare några timmar därefter." Den kandidat vars nominering och val Victoria tog på sig ansvaret för bör ha varit Dagmar Neovius.

Inför valet -- i slutet av september 1917 -- kom prosten Joel Heikels yngre bror, Theodor Heikel, till staden. Han var forstråd, det vill säga han arbetade med skogsvård. Han ställde upp som kandidat för posten som landshövding. Hittills hade en Juho Torppa varit tillförordnad, efter att Leo Sirelius avskedats för sitt samarbete med den tidigare tsarryska regimen. Torppa hade inte varit uppskattad och skulle ersättas. Den blivande landshövdingen bodde några dagar hos sin brorson och dennes hustru:

"Gunnars farbror Teodor har ju -- som jag skrev -- varit här hos oss några dar, och om jag inte haft annat för mig, har jag måstat prata med honom, ty han är mycket pratsam. Trevlig karl, därtill snäll och vänlig och anspråkslös. Det har varit riktigt roligt att ha honom här -- fast -- mor emellertid förstår att nog ger en främmande alltid mycket extra arbete åt husmodern. För en timme sen for han till landskommuner häromkring för att fortsätta sina valföredrag. Måtte han nu bli vald. Inte roligt att dessa kusliga höstdagar raita omkring på landet, 3-4, 5 mil och måsta ta in hos, ofta, snuskiga bönder och vara hänvisad till deras mat. Häromdagen for han 6 mil, måste för det betala 75 Mk, som i normala tider skulle kostat kanske 10 Mk. Han skulle vilja gifta om sig. Säger att hans hus förfares, att han blir kujonerad av sina pigor. Vi försökte rekommendera vår kvinnliga kandidat, men han fann henne för kristlig, och han har f.ö. stora pretentioner på kvinnor." Om det var Dagmar Neovius som Victoria tänkte sig som maka till Theodor var förslaget befängt. Hon hade nog inte någon tanke på giftermål. Hon var skolrektor och delade hushåll med sin bror Arvid. De hörde till den s k ungsvenska flygeln inom svenska folkpartiet. Neovius var enkel, hade humor och distans. Hon var för religionsfrihet och för ett alkoholförbud.

Victoria såg om sin familjs behov inför vintern: "Jag fick 24 kilo smör idag från ett mejeri. Skickar en 5 kilo till Einar i Viborg som i en månads tid ej sett smör, skrev han. Mjöl blir det alltmera ont om. Vetemjöl står ej att få längre. Skall nu försöka sätta hälften mannagryn i vetemjöl som en bagerska visade mig. Det har jag en 20 kilo av. Kött är här väldigt gott om. Skall försöka få ett får från landet. Väl att vara försedd för den långa vintern. Svamp har vi plockat en liten spann full." Till middag kunde det vankas "blodplättar och lingongröt". Barnen var ofta sjuka. Gunnel hade fått börja i skolan ett år för tidigt. Så blev det lugnare hemma, tyckte Victoria.

I *Wasabladet* gavs råd till "kvinnan-husmodern, att i tid beställa om sitt hus och taga till vara de ämnen naturen bjuder oss gratis till ersättning för den dyrbara brödfödan." Vissa råd var konkreta: "Skicken edra barn och tjänare ut att samla rönnbären i stora mängder innan de frysa och falla av" eftersom

vetenskapen hade visat att mjöl från rönnbären gick bra att dryga ut det vanliga mjölet med. En annan artikel uppmuntrade till insamling av renmossa, som kunde användas på samma sätt. När bristen blev för stor fick livsmedelsnämnden i Vasa rätt att dela ut något av det som tidigare samlats in i kronomagasin men "endast en liten del av partiet lär duga till människoföda. Största delen har nämligen förfarits under den långa tid säden varit lagrad i magasinet." Mat saknades i många fattiga familjer.

Situationen spetsades till inför valet i mitten av oktober.

Arbetarmöten organiserades ofta. En ledare i *Wasabladet* berättade om ryktet att socialisterna tänkte ställa upp "röda garden i stor stil" för att kunna ta makten om de inte fick majoritet i valet. Redan den 13 oktober stod det klart att valet visade "en förskjutning till förmån för de borgerliga partierna, varigenom den socialdemokratiska majoriteten i lantdagen kommer att brytas." Theodor Heikel blev däremot senare verkligen landshövding men inte riktigt ännu. Men Dagmar Neovius, som regelbundet återvalts till lantdagen sedan kvinnor blivit valbara, blev inte återvald. Victoria och Vasa Kvinnoklubb, nästan avsmnad, hade inte lyckats.

Den 20 oktober var det allmän flaggdag. Äntligen var stadens officiella namn åter Vasa efter att den i många långa decennier burit namnet S:t Nicolaistad.

Vad som stod på spel under hösten efter valet var också den reella makten på gator och torg. Polismyndigheten var ju ifrågasatt sedan länge. Den hade varit Rysslands illa omtyckta förlängda arm. Efter ryska marsrevolutionen hade den blivit en inrättning, inom vilken utrensningar företogs och utfallet hade blivit olika på olika håll i landet. Det gällde ju våldsmonopolet. Det uppstod akut en kamp om vem som skulle stå för den allmänna ordningen. Särskilt känsligt var polisens hållning vid strejker, något som arbetarorganisationerna redan påpekat.

Redan nämndes ibland "ett förestående medborgarkrig". Det var något som anades; det var något det skrevs om. Med glädje hälsade *Vasabladet* den nyutnämnde guvernören Bruno Jalander -- förut i rysk tjänst. Han blev guvernör/landshövding i Nylands län vilket inkluderade Helsingfors och han införde snart en "ordnad polis". Han upprättade början till de s k skyddskårerna, de som av socialdemokraterna uppfattades som vita garden. Socialdemokraterna hade inte kunnat acceptera att de inte längre dominerade i lantdagen och försökte på andra sätt visa sin makt, som de uppfattade som folkets.

Wasabladets ledare fick en alltmer tyskvänlig ton. En ledare hette "Evakuering" och innehöll en förmodan att centrala ämbetsverk i Finland skulle förflyttas inåt landet, av fruktan för de ryska soldaterna som ännu låg kvar i och utanför huvudstaden.

Gunnar Heikel utförde, på uppdrag av Hälsovårdsbyrån, i sitt laboratorium tester på ett bröd som livsmedelsnämnden tillhandahöll, delvis bakat på havre med mycket s k "sådor" i. Fibrer tycks det ha handlat om. Analysen kom fram till att brödet var helt ätligt och "ej på något sätt ... olämpligt eller skadligt för hälsan, endast "mindre lämpligt för vissa sjuka personer,

speciellt sådana som hava fallenhet för diarré". I november blev Gunnar utsedd till ledamot i centralkökskommittén, vars första uppgift var att bygga ett centralkök. Tomtfrågan var inte ännu löst.

Polismästartjänsten var vakant och Vasas fullmäktige bad att den nya landshövdingen Theodor Heikel skulle rådgöra med dem innan posten tillsattes. Frågan var känslig. *Wasabladet* gick till från attack mot stadens poliser och skrev att ingen kunde "bestrida att den är utpräglad socialdemokratisk och att fanatiska socialistagitatorer förgiftat atmosfären inom polisinrättningen." Polismännens fackavdelning hade en helt annan åsikt och framhöll att huvudsaken var "att polisen i sin tjänsteutövning är opartisk, vilket den även hittills varit och framdeles kommer att förbli. Polisens arbete är under nuvarande tid ytterst svårt, då sinnena äro i svallning överallt." Men tidningen ville se en "rensning" inom kåren.

Landet var ännu knutet till, ja, det var en del av Ryssland. I en stor artikel pläderades för Finlands självständighet. I den citerades en annan av Gunnar Heikels farbröder, filologen i Helsingfors: "Prof. I. A. Heikel skrev för någon tid sedan i *Hufvudstadsbladet*: 'Det läge, vari vår självständighetsfråga nu befinner sig, betecknas av större medvetenhet bland oss själva och större benägenhet för eftergifter inom ryska styrelsekreter. Säkert är att vi icke stått där vi nu stå, hade icke juligenombrottet varit.'" Han påpekade att Ryssland i sitt försvagade läge inte markerat tydligt mot Finlands försök till större självständighet. Den svagheten borde snarast utnyttjas.

Det togs alltså hela tiden verbala steg mot, och uppmuntran av politiker till att göra ett tydligt brott med Ryssland, just för att landet inte längre var ett tsardöme. Finland borde markera sin självständighet mot det stora landet oavsett dess styrelseform. Många i Finland kände sig inte bundna av att följa Rysslands öde utan ville forma sitt eget.

Kerenskij-regeringen hade å sin sida inte förmått att avsluta kriget vilket blev dess fall. De ryska soldater vid fronten ville inte längre strida. De strejkade. De deserterade. De ville hem. Alla var krigströtta.

I Finland tillspetsades situationen när en storstrejk proklamerades. Den började klockan 24 på natten till onsdagen den 14 november. Den varade till kl 21 måndagen den 19 november 1917. I sex dagar skakade det borgerliga Finland och på många håll i landet gled situationen ur händerna på ansvariga för ordningen upprätthållande.

Under en dramatisk vecka kom *Wasabladet* inte ut (tisdagen den 13 november publicerades nr 118 och först onsdagen den 21 november kom nr 119 av tidningen). När tidningen sedan kunde tryckas skraddes inte orden för att beskriva vad som skett under mellantiden: "I sex dagar har sålunda Finlands socialdemokrater lekt 'revolution' med ett samhälle som står vid branten av sin undergång, ett försvarslöst, svältande samhälle, som inom någon vecka står inför hungersnöden och anarkien. I sex dagar har detta parti provocerat okunniga och förvildade ryska knekthopar med oförvitliga medborgares liv, frihet och egendom. I sex dagar har det socialistiska skräckväldet satt åsido de

enklaste medborgerliga rättigheter, personlig oantastlighet, yttrande-, press-, församlings-, och föreningsfrihet, 'häktat' och misshandlat medborgare, 'avsatt' tjänstemän, begått hemfridsbrott. I sex dagar har socialisterna avbrutit järnvägstrafiken, telefonen, telegrafen och posten och kommit åvägga ett avbräck å alla områden, främst med avseende å varuanskaffningen och fördelningen av livsförnödenheter, som icke kan botas. ... Ett rött garde, som självt är en fara för liv och egendom -- det är svaret på samhällets fordran på ordning, frihet och skydd. En månghövdad partihydra och en skräckregering på Broholmen -- det är svaret på folkets fordran på laglighet och ordnat samhällsskick. Men det är också allt, och från socialistsynpunkt är det väl nu ganska gott i Finland."

Helsingfors hade varit huvudskådeplatsen för denna storstrejk även om den omfattat hela landet. Vad hade hänt i staden Vasa?

På onsdagsmorgonen, alltså den 14 november, var det ovanligt tyst på gatorna där vanligen de järnskodda hjulen från dragkärror slamrade. Hyrskusbussarna stod tomma. Förarna stannade hemma. Det kom inte ut någon tidning. Sättare och tryckare strejkade.

En grupp rödgardister, helt obehäpnade, gick samlade nerför Hovrättsplanen och uppmanade affär efter affär att stänga. Det var strejk! Eftersom inga hot framfördes var det bara några få som lydde. Efter en timme var allt som förut. De ryska garnisonerna förhöll sig passiva. Dess kavallerister var inte bolsjeviker. Allvarigare var strejken vid järnvägarna över hela landet. Staden blev isolerad. Hur som helst ville de strejkande ändå att vissa tåg skulle gå, och lät då skicka ut ensamma lok på spåret för att se om spåret var tomt innan ett tåg med vagnar tuffade efter. De strejkande tycks ha lamslagit hela järnvägsnätet och bestämt över vilka tåg som fick använda spåren.

Mot onsdagskvällen skärptes situationen i Vasa. Flera hundra strejkande omringade stadens polisstation vid Rådhusgatan. De tvingade dem där inne att lämna ifrån sig sina vapen och lämna stationen. Sedan installerade sig strejkkommittén och Röda gardets styrelse där. De hade insett var makten hade sitt egentliga säte. Därifrån utsändes nu ordningspatruller. De bar märken som *Wasabladet* ville likna vid "etiketter på ölflaskor" fästa på sina vanliga kläder.

Post, telegraf och telefon togs över av strejkkommittén. Många i personalen gick då hem. Om de därmed deltog i strejken eller om de gick hem i protest mot den är inte gott att säga. Privata samtal kopplades inte längre fram. Någon telefonist måste ha funnits kvar annars hade inte några samtal kunnat förmedlas. En växeltelefonist måste manuellt koppla varje samtal vid den här tiden. Några Vasabor sades ha fått igenom sina samtal genom att beställa dem på ryska. Det gick rykten. Stadens läkare kunde ringas upp, efter visst krångel.

På fredagen försökte grupper av arbetare igen få butiker att stänga. De lyckades sällan. Den dagliga kommersen fortsatte. Inget våld brukades mot affärsinnehavare som inte slog igen sin butik. Samma dag bad strejkkommittén både poliskonstaplar och detektiver, som skickats hem tidigare, om hjälp:

"endast ett par av de mest socialistiska ordningskonstaplarna" anmälde sig villiga att återgå i arbetet med att hålla ordning i staden.

Vid 14-tiden på lördagen ockuperades länsstyrelsen. Dess tjänstemän avsattes. Dörrarna förseglades och vakter sattes utanför. Den tillförordnade landshövdingen Torppa -- Theodor hade ännu inte tillträtt -- hade lämnat staden strax före strejkens början, till mångas förargelse. De tyckte att han fegt satte sig själv i säkerhet.

På lördagen utfärdades ett utegångsförbud efter kl 21. Under natten blev några personer häktade och misshandlade. *Wasabladet*, som inte stod på det s k Röda Gardets sida, rapporterade en mindre incident men sammanfattade att det ändå inte under lördagsnatten fanns några "andra särskilt störande uppträden" att anteckna från strejkdagarna.

Under sexdagarsstrejken företogs ett antal husundersökningar för att beslagta vapen. "Så blev agronom Rosenbergs bostad, Wasaesplanaden 25, hemsökt av vapenletande militärer och rödgardister. Hr Rosenbergs samling av olika slags vapen undersöktes och medfördes, men återlämnades då de inte kunde befinnas farliga för den 'sociala revolutionen'." Liknande undersökningar gjordes, t ex i en källare på Bergsgatan samt i Metvikens folkskola. Ryska soldater och arbetare utförde dem tillsammans. En natt "omringade rödgardisterna gården 15 vid Långviksgatan, där ett betydande vapenförråd skulle finnas. Man bröt sig in i källare och magasin och då letningarna där visat sig resultatlösa, i bostadslokalerna som genomsnokades med lika liten framgång. Fyra av gårdens hyresgäster fördes till poliskammaren, där de underkastades kroppsvisitation varefter de frigavs."

Överraskande avblåstes strejken över hela landet av arbetarorganisationerna. I Vasa hade den varit i stort sett fredlig. Så hade fallet inte varit på alla håll i landet. Och vad blev resultatet? Det tycktes ännu oklart. Hur skulle Finland styras? "De självsvåldiga beslut som fattats i samband med strejkens upplösande och det av hot om upplösning åtföljda ultimatum om bildande av en rent socialistisk regering, vilket bjudes vår lagliga lantdag på spetsen av ryska bajonetter, kunna icke utan visare godtagas av Finlands folk", kunde Gunnar och Victoria läsa i sitt husorgan. Det kan inte ha varit lätt att fortsätta leva ett vardagsliv i sådan ovisshet. Men inget annat fanns att göra.

Skulle folkrepresentanterna i lantdagen och regeringen lämna Helsingfors och "samlas å annan ort exempelvis Vasa"? Spekulationer fanns redan. I huvudstaden var situationen spänd. Länsstyrelsen i Vasa kunde inte uppta sitt arbete genast efter strejken men det gjorde post- och järnvägstjänstemän. Mycket förblev osäkert också i Vasa och rykten hördes från andra håll.

Fortfarande behöll socialisterna polisinrättningen i Vasa och upprätthöll ordningen med sina utvalda vakter. De erbjöd tidigare anställda att ansluta sig men få antog erbjudandet. Ordningsvakterna fick inget betalt av staden fast det hade begärt löner av stadsfullmäktige. En lugn dragkamp om makten fortsatte i Vasa.

Mitt i osäkerheten förklarade sig landet Finland självständigt den 4 december 1917.

Prosten Joel Heikels yngre bror, Gunnars farbror, Theodor Heikel tillträdde ämbetet som landshövding den 10 december. Det skildrades i *Wasabladet*: "Efter att först ha besökt länsstyrelsens olika avdelningar och låtit presentera tjänstemännen för sig, kallade han kl. 12 tjänstemännen till sitt ämbetsrum, där han riktade sig till dem med ett andragande på finska och svenska. Landshövdingen erinrade särskilt om, att tjänstemännen i sin verksamhet bör vara strängt opartiska och icke låta leda sig av parti- eller andra störande intressen. Även bör tjänstemännen vinnlägga sig om en snabb handläggning av ärendena och komma ihåg, att de är till för allmänhetens skull och icke allmänheten för dem." Landshövdingen menade att hans ämbetsinstruktioner måste ändras för att bli demokratiserade och passa in i den nuvarande politiska omvandlingstiden.

"Beträffande arbetet vid länsstyrelsen ville landshövdingen ytterligare påminna tjänstemännen om deras lagstadgade rätt att till protokollet anteckna sin avvikande mening i händelse av meningsolikhet med landshövdingen, varigenom de kunna undgå att bli lidande för eventuellt mot deras uppfattning stridande beslut."

Att den nye landshövdingen ville vara en man av den nya tiden med demokratiska ideal stod alltså klart redan denna hans första dag. Hur detta uppfattades av de anställda som nyligen hade avskedats abrupt och nu igen fått sina arbeten tillbaka, går bara att spekulera över. Men redan inom kort skulle den nya landshövdingen råka ut för en kris som spillde över i offentlig polemik i tidningar. Landshövdingen blev offer för vad vi idag skulle kalla för ett mediadrev, när hans intention varit att medla mellan klasser och grupper i staden.

Theodor Heikel fick överta många problem; det största mest akuta var hur polisväsendet skulle rekonstrueras. Han misslyckades med sina kompromisser med att få en polisinrättning som bestod av personer från de båda sidorna, av arbetare och borgare, det som senare blev de röda och de vita. Han hade inte förstått att staden och landet redan var polariserat. Han tycks till en början ha trott att en fredlig samvaro vore möjlig, att han skulle kunna åstadkomma en försoning inom polisväsendet. Också inom familjen Heikel fanns ett missnöje med hans försök att göra samman olika politiska uppfattningar. Hans brorson Gunnar var kritisk och skrev om det i ett brev till sin mor i Kuopio.

Det var ett julbrev och började rörande kärleksfullt; Gunnar beklagade hennes situation och att hon måste leva ensam. Dottern Vivi hade flyttat till fadern Joel i Vasa. Men när han repat sig skulle Vivi nog komma till sin mor, hoppades Gunnar. Det var alltså systemen Vivi, den ogifta och därtill enda dottern, som växelvis fick ta hand om sina sjuka föräldrar. De två, prosten och hans hustru, tyckte så illa om varandra att de inte kunde vistas ens på samma ort. En prost kunde knappast skilja sig. Modern blev förvisad från Vasa. Gunnar berättade i brevet att hans farbror Theodor blivit landshövding och klagade över

hur Theodor hade skött sig den första tiden. Samtidigt fick han med en kritik av sin egen far: "I sin första åtgärd, nämligen i att ordna polisinrättningen här, har han -- dvs Theodor -- icke lyckats, utan fått allmänhetens opinion emot sig. Han är liksom Pa allt för fjeskig och impulsiv, far i väg med halv vind, så att han gör sådana intrampningar att han får därför bittert sota efteråt. Hoppas dock han skall lyckas rida ut stormen och lyckas undvika den stämpel för undfallenhet och obestämmdhet som Pa i sina dar så mycket fått lida för. Bröderna ha i mycket samma slags naturell, samma svaga och starka sidor."

Vad levde hans mor på där borta i Kuopio? Jo, hennes söner skickade regelbundet pengar. "Livet är ju nu 3 ggr dyrare än under fredstiden. Så det blir naturligtvis omöjligt för Ma att komma till rätta ens närmelsevis med de gamla penningförsändelserna. Mamma bör emellertid ej oro sig för det ekonomiska; nog skola vi söner se till att det nödvändiga materiella ej skall saknas." Inte heller familjen i Vasa hade haft det lätt "i ekonomiskt avseende dessa tider" men Gunnar hade "bedrivit en rätt omfattande affärsverksamhet som varit rätt inkomstbringande".

Gunnar beskrev sitt eget liv som "mycket lyckligt och harmoniskt. Victoria och jag växa fastare samman med åren. Våra barn äro också mycket välartade och hoppas jag vi skola få glädje av dem. I skolan går det bra för alla. Armas har mycket lätt för att lära, snabb och klar uppfattning har han. Lilla Ulla är utomordentligt kär; en solstråle i hemmet. Kanske just därför att vi ha det så bra, vill medkänslan för mindre lyckligt lottade måhända vara alltför liten." Och Gunnar tyckte sig behöva påminna sin ensamma mamma om andra i släkten som inte levde lyckligt: "Så många människor det finnes av våra närmaste som äro ensamma och övergivna. Ma är ensam. Pa likaså och Vivi har ej något rotfäste." Han tänkte också på sin lillebror Arvid som blivit kvar i USA. Denne "känner sig såsom landsförvist och önskar intensivt lemna det hårda hänsynslösa Amerika." Han nämnde sin bror Einar som skulle skilja sig. Han var "ensam och melankolisk" liksom flera kusiner. .." och sedan Teodor stackare, som så nyligen förlorat sin präktiga Ida och som nu i synnerhet i denna sin ansvarsfulla post vore i behov av stöd, råd och uppmuntran."

Veckan före julafton kunde skarpa inlägg läsas i *Wasabladet* om situationen inom polismyndigheten. Theodor Heikel försvarade sitt agerande. *Wasabladet* konkluderade: "Sedan underhandlingarna mellan socialisterna och landshövdingen tills vidare strandat, ha såväl t f polismästaren Finnberg som detektiva avdelningens och ordningsavdelningens gamla manskap ånyo lämnat polisinrättningen, vilken åter befinner sig i samma tillstånd som efter strejkdagarna, d v s i händerna på rödgardisterna och de konstaplar, som inskrivit sig i deras led".

För *Wasabladet* var saken klar: "De olika klasserna och elementen inom samhället äro alla behövlige. Ett gott samförstånd måste råda dem emellan. Men det är visst för mycket begärt att man ska parlamentera med brottslingar, som med egenhandsrätt drivit bort lagliga tjänstemän och själva

intagit deras platser." Genomorstrejken hade arbetare i stort sett förverkat sin rätt att vara anställda inom ordningsmakten, ansåg den liberala tidningen.

Denna årskrönika om år 1917, från Heikels i Vasa horisont avslutas med ett citat av den kände finske diplomaten och politikern Max Jacobsen. Han skrev många år senare, när historien hade gett sitt facit på vad som komma skulle: "Trots att Lenin erkänt Finlands självständighet på nyårsafton 1917, förblev 40 000 ryska trupper stationerade i Finland och bolsjevikerna uppmuntrade socialisterna i landet att gripa makten i hopp om att revolutionen skulle föra tillbaka till Sovjetryssland det, som tsaren förlorat."²

Året 1918 börjar med idel förhoppningsfulla rubriker i *Wasabladet* om fredsunderhandlingar, om självständigheten som beviljats av bolsjevikerna och om vilka länder som erkänt eller snart skulle erkänna Finland som suverän stat. Sverige hade gjort det som första land.

Redan den 10 januari kom dock andra rubriker, i andra tongångar. Rubriken "Rödgardistfräckhetens maximum" handlade om huvudstaden. Underrubriker var "Röda gardet i Helsingfors vill avsätta och utvisa guvernörer"; "Senaten och lantdagen hotas"; "Generalguvernörshuset taget med våld"; "Milisen i Helsingfors och rödgardisternas tilltag"; "Socialdemokratisk opposition mot självsvåldet"; "Sekret plenum av senaten".

I Vasa var det lugnt medan "det röda vanvettet" härjade i landets södra delar, där flest industrier låg. Där bodde flest arbetare.

Ännu utstrålade *Wasabladet* utstrålade en viss förtröstan. Regeringen hade "vaknat upp till energisk beslutsamhet. Åtgärder för en snabb organisering av ordningsstyrkor är i gång." ... "Det gäller att få det hela färdigt, innan de röda anarkisterna med sina svarta ryska kamrater hinna utföra mera omfattande galenskaper". Det vore olyckligt om utländsk "inblandning" skulle behövas. Men i värsta fall var det en möjlighet. Vad som åsyftades var att inkalla hjälp från Tyskland "för ordningens upprätthållande" utan att det formulerades klart.

Fortfarande in på det nya året 1918 var inte konflikten kring den ockuperade polisstationen och stadens ordningsvakt löst. Den nye landshövdingen Theodor Heikel menade att den borde kunna lösas så att båda sidorna, ja, för nu började man tala om två sidor, blev nöjda. Arbetarsidan hade ju upprätthållit ordningen i staden senorstrejken och det hade varit lugnt. I *Wasabladet* gick att läsa att de som vaktat över ordningen, nu ville få retroaktivt betalt av staden för sin självpåtagna tjänst. De hade av stadsfullmäktige begärt "13 000 mk statsmedel som ersättning för sin vakthållning. Landshövding Heikel hade förordat ansökningen, motiverande det med att arbetarnas ordningsmän 'arbetat efter bästa förmåga' och inga större störningar av ordningen förekommit." Men stadsfullmäktige -- där bland andra Gunnar Heikel hade en röst -- beslöt att inte betala därför att "ordningsinrättningens nuvarande innehavare med våld bemäktigat sig inrättningen och vägrat att lämna den". Det

² Max Jacobson, *Finlands väg 1899-1999. Från kampen mot tsarväldet till EU-medlemskap*. Stockholm: Atlantis 1999: 39f

var ju sant men medverkade på intet sätt att mildra spänningen. Beslutet påverkades nog av att f d strejkande arbetare i andra delar av landet hade brukat våld vid många tillfällen. Rapporter om sådant återgavs ofta i *Wasabladet*.

Denna dragkamp om rätten att utöva det legala våldsmonopolet, eller att dela det, synliggör makten centrum. Vad slutligen tycktes avgöra kampen denna gång var tillgången till pengar och andra materiella resurser. De socialdemokratiska arbetarna i Vasa hade inga ekonomiska resurser. De hade knappt med mat. Den nye landshövdingen hade gjort ett försök att skapa en polismyndighet som båda sidorna kunde acceptera: med anställda som var socialdemokrater och sådana som varit anställda som poliser tidigare. Det gick om intet. Den komplicerade i situationen var att en återgång till den äldre ordningen skulle bli att återanställa poliskonstaplar som tidigare tjänat tsarens Finland. De hade inte alltid varit uppskattade och tidigare avskedats. Situationen blev spänd och kom till en form av lösning, eller rättare sagt ytterligare poängtering av två olika sidors politik också i Vasa när den "socialdemokratiska kommunalorganisationen" ställde ett ultimatum till stadens fullmäktige, landshövding och borgmästare. Organisationen höll ju sedan storstrejken polisstationen besatt. Ett tryckt anslag gick en dag att läsa överallt i staden. Det berättade hur arbetarnas talesmän såg på situationen. De avsåg sig nu med omedelbar verkan offentligt ansvaret för ordningen i staden eftersom de inte lyckats få sin insats för detta godkänd och avlönad av fullmäktige:

"Tillkännagivande.

Efter storstrejken beslöt Wasa stads organiserade arbetare vidta underhandlingar med stadens vederbörande av ordningsanstaltens ordnande på demokratisk grund. Enligt detta beslut har arbetarna erbjudit underhandlingar åt stadens vederbörande men trots därom ha stadsfullmäktige icke vidtagit åtgärder för åstadkommande av en tillfredsställande ordningsanstalt. Därför anse vi för vår plikt för stadens invånare tillkännagiva, att Wasa stads milisanstalt anser sig hädanefter icke vara ansvarig för upprätthållande av ordning i staden utan förklarar ordningsanstalten i strejktillstånd från den 14 dennes klockan 12 på natten och att allt ansvar av alla eventuella ordningsstörningar tillfaller stadsfullmäktige, som ej ville anordna polisanstalten i staden på den grund, att ordningen skulle vara garanterad. Wasa den 14 januari 1918. Milisanstalten.'

I korthet betydde detta att arbetarrörelsen gav upp sin självpåtaga roll som ordningens upprätthållare. De lämnade dock inte polisstationen! Vad skulle detta leda till? *Wasabladet* visste att berätta varför detta inte skrämde stadens invånare: "Icke-officiellt visst man att skyddskåren skulle komma att övertaga ordningens och säkerhetens upprätthållande och detta medvetande medförde en känsla av full trygghet." Det innebar i realiteten ett maktskifte i staden. En skyddskår hade redan bildats vid sidan om polisen i staden. Det fanns nu två organisationer som tyckte sig ha vissa maktbefogenheter. Men vilka befogenheter och vilka plikter? Nu hade arbetarna gett upp sitt krav på att hålla ordning i staden. Poliskåren var upplöst. Arbetarna hade sin milis. Borgarna hade sin skyddskår. Vad skulle det innebära för maktfördelningen?

I detta höll sig de ryska militärer, som på flera håll låg förlagda i kaserner i staden, förhållandevís lugna och neutrala. De hade en gång, under tsartiden, kommit till Vasa för att övervaka ordningen. Genom revolutionen i hemlandet hade deras ställning först blivit osäker men de hade snart valt att solidarisera sig med maktbytet i sitt hemland. Vissa officerare fanns inte längre kvar bland dem. Eftersom situationen i Petrograd förblev oklar var den också det i Vasas kaserner och på andra ryska militärförläggningar i Finland. I Vasa fanns de bland soldaterna, sådana som inte nöjda med att bolsjevikerna tagit makten i Ryssland. Konflikter fanns alltså också mellan ryska soldater. Militären i Vasa hade offentligt proklamerat att de tänkte ingripa bara om det kom till verkliga oroligheter, med skottlossning och våldsdåd. De tänkte inte ingripa vid strejker. Enstaka ryska soldater träffade och sympatiserade dock med finska arbetare. Det florerade rykten om att "rödgardisterna" hade uppvaktat de ryska militärerna. För de borgerliga i staden uppfattades de som smått sammansvurna.

Livet, det vanliga, fortsatte. På Hotel Ernst skulle en sedvanlig stor maskerad hållas; föreningen Arbetets vänner annonserade om månadsmöte och familjeafton. Handels & Affärsbiträdesförbundets Vasaavdelning n:o 7 arrangerade Trevlig dans på söndagen den 20 januari i Folkets Hus. Intressant är annonsen att "Livsmedelsnämnden i Vasa försäljer i sina två köttbutiker i Saluhallen färskt kött enligt kortsystem 300 gr. per person och vecka" och därtill, utan ransoneringskort, palvat nötkött, salt fårkött samt späckad medvurst. I matbristens tid fanns viss mat att tillgå utan kuponger. Om priserna stod inget att läsa.

Vid denna tid -- i början av 1918 -- besatte tyska trupper Baltikum, Polen och Ukraina, vilka precis som Finland hade tillhört tsardömet. De ryska soldater som skulle förhindra en tysk frammarsch mot öster, gjorde knappast motstånd. Många var istället på väg hemåt. Deserteringar var vanliga. Utdragna fredsförhandlingar pågick i Brest-Litovsk. Läget i Petrograd var inte stabilt. I södra Finland pågick strider mellan röda och vita på vissa orter, på andra var läget lugnt rött med fickor av vita eller vice versa. Många människor försökte enbart leva och överleva dag för dag och ville helst inte dras in i några av strider, andra anfölls, tvingades, försattes i ohållbara situationer och avrättades godtyckligt. Matbristen var stor. Det var inte ännu ett inbördeskrig men många visste inte vad de kunde vänta sig av morgondagen. Men så såg det inte ut i Vasa. Där var det lugnt

Paret Heikel kallade sig för arbetarvänliga. Den positionen skulle snart utsättas för ett stort prov. Kriget, det Stora Kriget ute i Europa, hade redan brutit upp förhållanden som rått tidigare. Victoria Heikel hade tidigare under många år samlat arbeterskor från Brändö för gymnastik och sångstunder. Den verksamheten hade tynat under kriget. Klasskillnader och skillnader mellan finsk- och svenskspråkiga började allt oftare markeras. Ett exempel på detta var klyvningen av det finska gymnastikförbundet i två. Den nya svensk-orienterade organisationen hette Förbund för fysisk fostran för Finlands kvinnor förkortat till

FFF. Till det anslöt sig också Vasa kvinnliga gymnastikförening, som Victoria troligen hade verkat inom. Avsikten sades vara att "vidga vårt verksamhetsområde utåt", för "de idéer som bäras av tiden". Splittringen handlade i grunden om att svenskar inte längre ville samarbeta med "de röda" är min tro.

Mitt i detta oöverskådliga och halv obegripliga större skeende dog Gunnars far, Victorias svärfar. Den gamle prosten Joel Heikel hade tjänat kyrkan i Vasa under större delen av sitt liv, under flera årtionden som kyrkoherde. Han hade varit sjuk det sista året.

Sin studentexamen hade Joel Heikel en gång avlagt i Vasa. Enbart under sina studieår i Åbo och några få år som prästvigd hade han verkat på annat håll. Från 1878 hade Vasa varit hans hemort. *Wasabladet* bestod honom med en lång nekrolog den 19 februari 1918 alltså innan Vasa blivit centralorten för den vita sidan. Bredvid prästkallet hade han undervisat i religionshistoria i den svenska fruntimmerskolan och varit ordförande i fattigvårdsstyrelsen. Han jordfästes torsdagen den 21 februari. Han slapp få se hur Finland sönderslets av ett inbördeskrig. Hela sitt liv hade han verkat inom tsarriket men hann få veta om självständigheten.

Natten mot den 24 januari, som var en torsdag, inträffade en incident i Vasa som ett förebud för vad som senare skulle hända. Nattåget var försenat och anlände först vid halvtvåtiden. Flera av dem, som steg av, vägrade visa sina pass för den ryska passgranskningen vid järnvägsstationen. De anhölls men alla lyckades smita utom vice häradshövdingen Johannes Rekola, en jurist i 30-årsåldern. Soldater som förde honom mot en kasern mötte en skyddskårspatrull vid salutorget. Det kom det till skottväxling, för att få Rekola frisläppt. Det enda som skulle få de ryska soldaterna att ingripa, enligt deras tidigare deklaration, var när beskjutning började. Redan gick alltså beväpnade skyddskårer, den borgerliga stadens beväpnade vakter, omkring nattetid i staden. Här krävde de att gendarmer, som uppfattade sig som ordningens upprätthållare, skulle lyda dem. Ingen skadades och soldaterna kunde gå vidare med den häktade till kasernen. Väl där gav de -- i *Wasabladets* version - "en något överdriven skildring av det passerade och slog larm. Resultatet visade sig snart. En flock matroser ryckte ut mot centrum av staden och började skjuta åt höger och vänster. Skyddskårspatrullerna svarade först på skotten men drog sig sedermera bort från gatorna. Under skjutandet torde mellan 300 och 400 skott sammanlagt blivit avlossade, utan att dock någon människa träffades. Husväggarna och särskilda fönster i trakten av torget bär synliga märken efter det häftiga skjutandet".

Efter detta "igångsatte matroserna med understöd av huliganer-rödgardister ett formligt skräckregemente i staden. I smärre grupper snodde de med fällda gevär genom gatorna i alla riktningar, beskjutande och häktande alla manliga individer som visade sig." De sökte efter skyddskårister bland annat i Jacob Finniläs gård vid salutorget. De skar av telefon- och elledningar dit, gick in

i huset, sköt skott mot väggar och uppför en trappa. De stannade där i två timmar, sköt fler hotfulla skott men inte mot några människor.

Wasabladet: "I centrum av staden anhöll matroser och huliganer fem skyddskårister, som avfördes till marinkansliet i folkskolan vid Rådhusgatan. Även anhölls en herreman, som då han hörde skottväxlingen skyndat ut från sin bostad för att se vad som försiggick. En skyddskårist som lyckades undkomma, då han jämte två kamrater anhölls, har berättat att en rödgardist av matroserna anhållit om tillstånd att skjuta ner ynglingarna. Matroserna biföll emellertid icke denna en rödgardist full värdiga anhållan."

Wasabladet skildrade upprört över hur de ryska marinsoldaterna hade upprätthållit ordningen i staden. Deras beskrivning, som här delvis tolkats, delvis citerats visar på att det rörde sig beväpnade grupper i staden, s k skyddskårister, som de ryska soldaterna ansåg var illegala. Skyddskåristerna upprätthöll sin egen ordning.

Som ett bevis på, med vilket lättsinne matroserna under natten utförde sin jakt på alla manliga individer, som kunde antagas vara skyddskårister, anförde *Wasabladet* en incident utanför stadshusets paradtrappa: Magister Einar Hagman från *Wasabladet* samt stadskommendanten och en skyddskårist begav sig mitt i natten till marinkasernens kansli vid Rådhusgatan för att få de anhållna släppta. I väntan på de två andra blev Hagman i mörkret beskuten. En berusad matros hade misstagit hans spatserkäpp för ett gevär. Skottet gav honom "ett ofarligt skrubbsår i vänstra höften." Hans fickor tömdes sedan av en annan matros. Där hittades bara "en mindre pistol" som tydligen var tillåten att bära. "Under rätt hotfulla miner och otrevliga tillmälen, sådana som: 'Ni borgare, man borde skjuta er allesamman' o s v avförde de båda herr Hagman till det kansli, dit han just var på väg. Här blev misstaget klart och matroserna fick en skrapa av sina kamrater" avslutades reportaget. Det är tydligt att journalisten står på skyddskårernas sida, att det gick att få tillfångatagna släppta genom att helt enkelt gå till marinkansliet och att inbördeskriget redan i liten skala hade börjat; skyddskårer patrullerade jämte ryska soldatpatruller. De anhållna släpptes nästa dag klockan 13.

Wasabladet kommenterade detta och andra liknande intermezzon med att "i allmänhet syns matroserna ha dunkla begrepp om skyddskåren och dess uppgift och i allmänhet betrakta varje person, som innehar något slags vapen, såsom fientligt sinnad mot ryska militären." Vilken var skyddskårens "uppgift" ?

Det var svårt för ett litet och ännu inte av alla erkänt land att hålla en neutral utrikespolitisk linje. England ha ännu inte erkänt Finland; det hade däremot både Frankrike och Tyskland, som stod emot varandra i det pågående kriget på den europeiska kontinenten. Sverige var det första land som erkänt det fria Finland, bara några dagar in på det nya året 1918. Finland sände snart en representant till Berlin, Edvard Hjelt. Kontakterna med det som tycktes vara det segrande Tyskland var viktiga, inte bara på ett sätt. Eftersom Ryssland var Tysklands fiende blev landet det nya Finlands vän och stöd. Redan när första världskriget

bröt ut hade unga män, som tyckte sig se en möjlighet för Finland att bli fritt, gett sig av till Tyskland för militärutbildning. De hade fått det men sedan blivit nödgade att ingå i tyska jägarförband. Några hade deltagit i strider mot just ryssar på den östra fronten. Ivar Heikel, bror till Joel, hade tidigt uppmuntrat unga studenterna, att bege sig iväg till Tyskland men det hade inte kunnat ske öppet utan på smygvägar. Många finnar tyckte inte alls om denna äventyrlighet.

Söndagen den 27 januari anses inbördeskriget ha tagit sin början. Natten till måndagen den 28 januari avväpnades de ryska kasernerna i Vasa. Inte förrän flera dagar senare gick det att läsa om händelserna i *Wasabladet*, då oerhört detaljerat. Tidningen bör ha haft vad vi idag skulle kalla för inbäddade journalister och rapportörer bland de vita. I Vasa fanns ryska soldater förlagda på flera håll i och nära staden; på några ställen låg deras förläggningar nära varandra; de låg utspridda på åtminstone fem platser kring vilka strider kom att äga rum.

Den vita sidans anledning till att börja stridigheterna och avväpna de röda soldater, som man ansåg stödja arbetarnas krav, var ett offentligt upprop några dagar tidigare från Socialdemokratiska partiets råd. Det hade manat arbetare i Finland till vaksamhet. "Revolutionens vinningar hålla på att glida arbetarna hur händerna." En verkställande kommitté skulle nu vara det högsta revolutionära organet. Alla organiserade arbetare och deras garden skulle lyda de order som skulle kunna utgå därifrån. Vad det en stridsförklaring? Eller bara en insikt om att strider var att vänta? Den blev uppfattad som en krigsförklaring och därmed gällde det bara att vara den sida som slog till först. Situationen i södra Finland såg annorlunda ut än i Vasa. Här ska vi rikta oss mot vad som skedde i Vasa med utblickar främst genom *Wasabladet*.

Tidigt på morgonen, ja under natten mot måndagen den 28 januari angreps allra först kasernerna i Brändö vid Metviken, både kasernen vid Beckbruket och den nere vid stranden. Det blev dramatiskt. En journalist från *Wasabladet* var där: "Skottväxlingen pågick utan avbrott. Stenar och grus yrde kring öronen på de i skyttelinje liggande skyddskåristerna, över vilka -- lyckligtvis för högt -- ryssarna öste ut närmare 8000 patroner från sin kulspruta. ... situationen var mer än kuslig men de våra gav icke tappt. De vana skyttarna från Replot, Björkö och Wallgrund tog gott sikte och ryssarna började till slut finna situationen mindre förhoppningsfull. Som genom ett under blev ingen enda av de anfallande dödad, men istället dödade den ryska kulsprutan tre fredliga invånare genom väggarna till deras hem. Sist och slutligen gav ryssarna sig."

Andra skyddskårer omringade marinkasernen vid Rådhusgatan inne i staden. "Matroserna öppnade kulspruteeld så snart den första skyddskåristen visade sig på Fredsgatan och inom kort var en kulspruta från angriparnas sida i lika energisk verksamhet. Gevären hjälpte till och en skottväxling uppstod, som höll hela staden i spänning. Där stod ett fullkomligt kulregn, som kvarlämnat fruktansvärda spår i de närmaste liggande byggnaderna. Mest led själva kasernen (folkskolbyggnaden) av skjutandet och av de handgranater, som inslungades genom fönstren för att göra matroserna spaka. Matroserna höll sig

envist och sköt ursinnigt, trots att de stupade och sårades, den ena efter den andre."

Familjen Heikel hade sin bostad på den närliggande Skolhusgatan. Den äldste av barnen, Armas var redan 12 år gammal och bör ha tagit starka intryck av vad som skedde i staden. Redan i 20-årsåldern blev han kommunist, fast det inte var tillåtet i det Finland som formades efter kriget. Det förblev han hela livet och bodde kvar i sitt hemland, delvis under svåra förhållanden. Han var gift med Katri Vala och de levde under fattiga förhållanden under 1930-talet - men det är en annan historia.

I *Wasabladet* går att följa striderna även på andra håll i staden, då 1918. De flesta blev kortvariga. Vid sjutiden på morgonen "hade matroserna vid Rådhusgatan blivit villiga att inleda underhandlingar, men de anslog en sådan ton att någon överenskommelse inte var tänkbar. De erhöll ultimatum och för att ge eftertryck åt detta uppställde man i hörnet av Fredsgatan och Rådhusgatan två av de på Wasklot tagna kanonerna. Effekten av denna åtgärd uteblev inte: matroserna föll till föga." Striden varade längst där, men ändå bara en bit in på förmiddagen.

Lite efter 10-tiden på morgonen var stridigheterna slut. Ett tiotal representanter för garnisonerna träffade skyddskårernas befäl i stadshuset.

Stämningen i staden hade enligt *Wasabladet* blivit "den bästa man gärna kan tänka sig ... /D/å de starka skyddskårspatrullerna i daggryningen sågs hålla alla gator besatta, blev glädjen allmän. De 'fältgrå' patrullerna, stadsbor och landsbor sida vid sida, beskådades och man ville knappt fatta den stora sanningen att de egna var herrar på täppan. Under måndagens lopp blev skyddskårspatrullerna följda med samma kärleksfulla intresse."

Wasabladet jublade över skyddskårernas framgång: "Med egendomliga känslor, i sanning, har man i dessa dagar rört sig i det goda Wasa. Den fridfulla staden plötsligt och oväntat vimlande av hurtiga män, gamla gråhårmän vid sidan av ynglingar, alla med gevär på axeln, en hel armé, ehuru utan uniformer, färdiga att till det sista kämpa i sitt älskade Österbotten -- det är en härlig syn! Ett ärligt : heder och tack I alla som bidragit till den stora segern och åter ristat ett ärofyllt blad i Österbottens historia! Den 28 januari skall bliva en högtidsdag för alla österbottningar." En rubrik sammanfattade koncist: "Röda gardet i Vasa oskadliggöres. Den gamla polisinsrättningen i funktion."

"Fångtransporterna gav annars prägel åt måndag förmiddag. Svenska lyceet och Svenska samskolan förvandlades till fängelser och fylldes inom kort. Den ena transporten efter den andra av väl bevakade avväpnade ryska militärer tågade genom gatorna, där för övrigt stadsbor redan började röra sig rätt talrikt." Förhandlingarna fördes under tiden i stadshuset mellan representanter för skyddskåreerna och de ryska garnisonerna. De senare undertecknade ett kapitulationsavtal i vilket de också lovade att hjälpa till att få tillbaka gevär som de gett rödgardister i staden. En avväpning inleddes och skyddskåristerna kunde lägga beslag på ett "rikt byte av vapen, ammunition och andra förnödenheter". Detta kallades för ett "rensningsarbete".

Skyddskåristerna, de vita, vilade några dagar men fortsatte samtidigt just detta upprepningsarbete. Gömda ryska soldater fångades och sattes i förvar. På tisdagen hittades i ett kontor på "Skolhusgatan 52 ett 20-tal fullt beväpnade soldater. I Brändö hittades med korta mellanrum enstaka soldater, som åtnjöt välvilligt skydd hos finländska vänner och väninnor". Skyddskåristerna tog sig friheten att anhålla "obskyra individer av olika kaliber". Röda gardets chef och andra rödgardister blev också anhållna. De nekade till att de hade fått vapen av ryssarna, och hänvisade till polishuset. Husundersökning gjordes i arbetarföreningarnas hus.

Det var en ny tid. Från 1 februari befann man sig i "de historiska dagarna." Regeringen flyttade till Wasa och utfärdade en proklamation "Till Finlands folk och samtliga myndigheter. Regeringen i exil bestod av fyra senatorer Heikki Renvall³, Juhani Arajärvi⁴, Alexander Frey⁵ och E Y Pehkonen⁶.

Gustaf Mannerheim blev överbefälhavare för republiken Finlands trupper och samlade skyddskåristerna och andra omkring sig. Rödgardisterna skulle bekämpas. Wasas två socialistiska tidningar förbjöds och deras tryckerier stängdes. Mannerheim försökte först att få de ryska soldaterna att lämna landet genom att försäkra, genom *Wasabladet* och också på ryska, att de under "mitt befäl stående bondetrupper för ej krig med Ryssland, utan har rest sig till frihetens och den lagliga regeringens värn". De ska bekämpa "de huligan- och rövarhopar, som öppet hota landets lagliga ordning och fredliga medborgares liv och egendom" skoningslöst. Trots att ryska gendarmer försäkrat att de skulle vara neutrala i Finland har de på flera håll "öppet understött rövare och fosterlandsförrädare". De har tagit ställning mot skyddskåristerna och "med vapen i hand kämpat mot de under mitt befäl stående skyddskåristerna, dödat fredliga innevånare och förövat de mest upprörande våldsdåd". Mannerheim beordrade dem att genast lämna in sina vapen. De som gjorde det skulle kunna "fritt återvända till hemlandet".

Den 30 januari vände han sig direkt till de i Finland posterade ryssarna: "Ryska soldater! Blod har gjutits tillräckligt! Låt finländarna, bönderna och arbetarna, själva avgöra sitt öde! Förbittringen bland folkmassorna tillväxer snabbt, de frihetsälskande bönderna komma ej att tillåta våldsdöd och folkresningen lägger sig ej förrän de befriats från all olaglig inblandning i landets inre angelägenheter."⁷

Till socialisterna vände sig överbefälhavaren en vecka senare i hårda ordalag: "De inhemska väpnade skaror som gjort uppror mot Finlands Lantdag,

³ Heikki Renvall (1872-1959) jurist, nationalekonom, redaktör, politiker. Hans far, ärkebiskop, dödades av de röda. (När?)

⁴ Juhani Arajärvi (t 1906 hette han Alin) (1867-1941) bankir, politiker, minister. Han hade tillbringat helgen i Tammerfors och på väg hem till Hfors nåddes han av meddelande att han skulle arresteras. Han tog sig då till Vasa dit han kommit 1 februari 1918. Redan då hade han bedömt det som olämpligt att fara till Helsingfors.

⁵ Alexander Frey (1877-1945) politiker, senator och bankman, var en av dem som hade undertecknat Finlands självständighetsförklaring 1917..

⁶ Eero Yrjö Pehkonen (1882-1949) politiker, senator, agronom. Medlem av agrarpartiet.

⁷ *Wasabladet*, torsdagen den 7 februari 1918.

Regering och lagliga samhällsordning, ha även gjort sig skyldiga till en mängd av de allra grövsta och mest omänskliga gärningar". Han gav flera exempel. Detta har "djupt upprört medborgarnas sinnen". Och han hotade dem som begick sådana våldsdåd som kännetecknades av "oerhörd grymhet" att det var en farlig lek som skulle slå tillbaka mot dem själva. Det kan förmå "regeringens trupper att tillgripa liknande metoder i stället för en civiliserad krigföring". Detta var Mannerheims sista varning till de röda, underströk han, och försäkrade att om "de även härefter fortsätta sina illgärningar, så må de veta att mot dem komma att tillgripas de strängaste straffåtgärder."

Inbördeskriget fördes först från kusten in mot landet österut. Det ska inte skildras här, där enbart staden Vasa står i centrum. I *Wasabladet* ingick naturligtvis rapporter om hur striderna förändrade styrkepositionerna mellan röda och vita. Vasa fungerade under denna tid som Finlands huvudstad. *Wasabladet* växte ut och blev större, tjockare och kom ut oftare. Men mycket var rykten.

Det var svårt att säkert veta vad som hände i den södra delen av Finland. Kommunikationerna var långt ifrån säkra och möjliga. Järnvägsnätet fungerade dåligt, ständigt utsatt för sabotage. Det kan vara av intresse att läsa vad rykten hade att säga om vad som hände i Helsingfors, via *Wasabladet* till exempel den 12 februari 1918: "De rödas svårigheter". Det är en inte alltför lång reflexion⁸ "En person, som i Helsingfors haft tillfälle att sammanträffa med några av de röda senatorerna, har genom samtal med dem erfarit att läget i många avseenden är för den röda regeringen bekymmersamt. Utåt har den förbindelser blott med bolschevikregeringen i Ryssland, en stor del av befolkningen i den del av landet, som befinner sig i de rödas våld är synnerligen fientligt stämd mot de röda och deras egna skaror äro mer än svåra att handskas med. Matroserna i den bekanta anarkistklubben i Helsingfors ha bland det röda gardets medlemmar och de socialdemokratiska /arktami?/ bedrivit en livlig anarkistisk propaganda och lyckats upphetsa dessa icke blott mot de borgerliga utan även mot den röda senaten. Under sådana omständigheter är det ingalunda uteslutet att vi i södra Finland få bevittna en liknande utveckling som i Ryssland i det makten alltmer glider över i de radikalaste elementens händer. Redan nu berättas det att den socialdemokratiska lantdagsgruppen, varav en stor del ingalunda var övertygad om det lyckliga i att anordna uppror gentemot den folkvalda lantdagen och regeringen, skulle förlorat allt inflytande och att detta mer och mer övertages av röda gardet."

I mitten av februari anlände frivilliga svenskar till Finland. Flera var befäl, de var svenska officerare som fått ledigt från sina regementen. I Vasa uppmanades rekryter anmäla sig i Brandkårshuset en lördag för att genast börja öva på måndagen. "Då instruktören behärskar endast svenska språket, blir bataljonen uteslutande för svensktalande män." Men de som anmälde sig blev inte tillräckligt många. Snart kallades män mellan 21 och 40 år in som värnpliktiga i ett land som inte haft värnplikt eller egna förband på nästan två årtionden; i

⁸ *Wasabladet*, tisdagen den 12 februari 1918.

landet fanns därför få yngre vapenutbildade män. Gunnar Heikel hörde till en av de sista årgångarna som gjort sin rysk/finska värnplikt i Finland alldeles i slutet av 1800-talet innan han begav sig till Hannover i Tyskland för att studera kemi.

I Vasa pågick "upprepningar" efter sympatisörer till de röda. Hos muraren Hakala, som varit polisman, hittades en polisrevolver och 40 patroner undanhöjda. Han kallades för "rödgardist" och vad som hände honom själv står inte i *Wasabladet*. Vapnet beslagtogs. Vid en husrannsakan hos den finska arbetarföreningen hittade man under scengolvet "3 ryska maskingevär, och flere lådor patroner, innehållande sammanlagt närmare 2000 patroner." *Wasabladet* menade att patronerna nog var desamma som ryssarna -- som legat i kaserner i Vasa -- på julnatten beslagtagit hos bonden Edvard Berg, vilken de sedan mördat. Ryssarna hade gett dem vidare till "de röda gardisterna", som är i "besittning av hemliga lager för framtida överrumplingar".

Alla i Vasa var inte nöjda med skyddskåren och de friheter de tog sig. Föräldrar i Jakobstads finska skola höll sina barn hemma eftersom en lärare påstods ha hyllat skyddskåren inför barnen. Upprörda föräldrar ville ställa läraren till svars på ett offentligt möte och fick stöd i sin begäran av arbetarrådet. Jag vet inte om mötet kom till stånd men tror det inte. Vad säger sådana upplysningar om läget i Österbotten?

Värvningen av frivilliga "duktiga, stridsglada män" fortsatte eftersom "skyndsamhet är av nöden". De skulle snart kunna gå ut i strid. Den vita sidans senat hade gjort ett upprop om värnplikt men att få ihop en armé av inkallade skulle ta längre tid än att skicka ut frivilliga. Gunnar Heikel hade gjort sin värnplikt under den ryska tiden, innan den helfinska regementena hade avskaffats omkring år 1900. Antagligen gjorde hans svaga hjärta att han inte var aktuell som soldat fast han inte fallit för ålderstreck.

Finland senat, dvs den dåvarande regeringen, satt numera i Vasa. Det svensk generalkonsulatet hade också flyttat till Vasa; där utfärdades passen, som behövdes för svenskar som ville lämna Finland. Det komplicerade för alla dem som hade svårt att lämna södra Finland. Speciella fartyg kom från Sverige för att hämta de svenskar som ville lämna landet via Mäntyluoto, Björneborgs uthamn.

Wasabladet, partisk för den vita sidan och dess general Mannerheim, rapporterar om våldsdåd och om "mördarbandens framfart" och "de rödas dödande famntag" i sydligare delar av landet. Inbördeskriget inspirerade till i många patriotiska dikter; en kallades till exempel för "Skyddskårens marsch. (Tillegnad Wasa skyddskår den 7 februari 1918)".

Wasabladets chefredaktör Edvin Sundquist, som 1916 gått i exil till Stockholm och då överlämnat tidningen till sin andre redaktör Einar Hagman (han skrev bland annat kåserier under pseudonymen Neger), hade i slutet av februari funnit det möjligt att komma tillbaka och återta ansvaret för utgivningen, när nu upplagan ökade för varje nummer. I Stockholm hade han varit anställd av *Aftonbladet* från juli 1916. *Aftonbladet* var då en konservativ och tyskvänlig tidning. Det fanns många som i början av 1918 trodde och

hoppades att Tyskland skulle kunna segra på den europeiska kontinenten där krigströttheten var stor och tyskarna gjorde stora offensiver.

I mitten av februari stängdes biblioteket i Vasa. Det låg i bottenvåningen på stadshuset. Där inkvarterades istället de som kom utifrån stan och tillhörde skyddskåren. Biblioteket kunde öppnas igen först i juni, drygt tre månader senare. Mycket annat ändrades också i Vasa på grund av kriget.

Rapporter om stupade Vasabor kom in. Studerande Carl Johan Finnilä, vars far var en känd handlare i staden, dog i vad som antogs vara en strid mellan "skyddskårister och röda". Han var redan känd i sin egen rätt för att ha skrivit en bok om Lapplands fågelfauna, *Bortom polcirkeln*. Han skulle snart ha blivit filosofie kandidat. Han hade skrivit i Wasabladet från några av sina ornitologiska resor. Han blev 26 år gammal. Nekrologen slutade med krav på hämnd för hans död: "Sorgen skall kvävas av lågande förbittring mot de röda uslingarna, som framkallat detta förödande borgarkrig. Carl Finnilä, Vasa-gossarna skola veta att hämnas din död!"

Victoria Heikel ställde sig, med sin make Gunnar, på den vita sidan i detta inbördeskrig där slumpen placerat dem i huvudstaden för den ena av de stridande parterna. Sedan de tillsammans läst, och många gånger läst om, Ellen Keys bok *Tankebilder*, blev de glada av att se hur Key steg fram offentligt i Sverige och sällade sig till dem som ville skicka vapen till den vita sidan i Finland. Den 25 februari skrev Victoria ett entusiastiskt brev till Ellen Key på Strand, som finns bevarat på Kungliga Biblioteket i Stockholm bland många andra brev från finländare.

!Goda, vördade Fröken! Det är mig nödvändigt att med några få fattiga ord få säga Er, högt värderade Fröken, huru rörd, huru av hjärtat glad vi gjort mig med Edert uppträdande för vårt i detta nu i högsta nöd stadda land. Ert namn bäres av jublande entusiasm på allas läppar. Ni är efter detta ej endast finska kvinnors mest aktade, högst värderade skriftställarinna, Ni är för evigt vår dyrkade vän som vi i plågans och ängslans stund med tårad blick böja knä för och mottaga tröst och stöd av. Välsignad vare Ert liv och Er levnad lång!"

Victoria bad också att få skriva till Key om vad som skedde i Finland, även om hon trodde att Key hade många andra som rapporterade till henne.

Själv skrev Victoria troligen ett inlägg till en svensk tidning, i Sydsvenska Dagbladet, men denna text kan också ha varit skriven av någon annan. Det ligger i Ellen Keys Samling. Rubriken löd "I Finlandsfrågan. En skånskfödd kvinnas uttalande." Här den fullständiga texten, som Ellen Key fann värd att spara:

"D:r Paul Rosenius⁹ skrev för någon tid sedan i Sv. D. en uppsats i Finlandsfrågan. Med anledning därav har doktor Rosenius från en i Finland bosatt skånsk kvinna fått mottaga ett bref som doktor Rosenius ställt till vårt förfogande och däri det bl a heter: -- Att förbittringen över svenska regeringens ynkedom är stor här i Finland, därom bära otaliga pressuttalanden både här och i

⁹ Paul Rosenius var läkare och ornitolog i Malmö, verksam i Malmö från 1895. Victoria kan ha känt till honom från sin ungdom då hon arbetade i Malm. Stavningen något reviderad av UW

Sverige sitt vältaliga vittnesbörd. Skulle det gälla att undersöka styrkan af förbittringen och besvikelsen bland de olika lag- och ordningsälskande elementen i vårt land, så finner man genast att den skarpast framträder hos svenska medborgare och hos finnar, i Sverige födda och fostrade.

Vi svenska män och kvinnor, som af olika förhållanden kastats upp i Finland, se med utsäglig sorg och grämlse, huru Sverige lämnat obeaktad Finlands bön om hjälp. Så rent personlig har vår känsla af skam å vårt fosterlands vägnar varit, att många af oss icke längre anse oss ha rätt att njuta detta goda, trofasta folks gästfrihet. Våra harmfyllda protester klinga så svagt, vår innerliga sträfvan att hvar och en i sin mån ge vårt arbete, vår tid, våra medel, vårt lif, om så skall vara för vårt älskade nya hemland betyder så oändligt ringa, då det land som fostrat oss i oåtkomlig förmäthenhet tvär sina händer när svenskt broderblod för mördar- och rövvarhänder förrinner i den kalla snön.

Men knappast mindre stor är förbittringen hos den svensktalande bildade klassen och kustbefolkningen, som alltid bergfast trott på samhörighet med Sveriges folk, och känt sig utgöra den svenska och germanska kulturens utpost mot Österns barbari och godtycke. Med frändskap och entusiasm ha de väddjat till och hälsat varje svenskt inflytande, svensk auktoritet och svenskt erkännande.

Den rent finska befolkningen däremot, ungfinner och gammalfinner, som aldrig velat erkänna att vi från Sverige mottagit några värdefullare kulturskatter, känna sig visserligen i sina förhoppningar om svensk hjälp besvikna, men å andra sidan bekräftade i sin uppfattning att Sverige för dem är en främmande nation, oförstående för det rent finska kulturarbete, som nu under ett halvt sekel uppbyggts och som resulterat i en livskraftig av Europa uppskattad säregen kulturbyggnad.

Därför komma följderna av Sveriges avoga, för att inte säga fientliga, hållning till vår kamp uti danandet af ett stort, fritt Finland, af en stark fästning mellan öster- och västerlandet, otvivelaktigt att i hög grad försvaga livskraften hos allt svenskt i Finland.

Vi 400,000 svensktalande finnar, vars livsrötter sträckte under Bottenhavet i den rikssvenska kulturens jordmån, ha genom den kortsynta regeringens handlingssätt, vid en tid då vår ödestimma slagit, känt oss plötsligt avskurna från våra näringskällor. Vi känna oss så djupt ensamma och övergivna, priggivna att så småningom utträngas av eller uppgå i den rent finska nationen, vilken dock i grund och botten är oss artfrämmande och vars framtida storhet förefaller oss tvivelaktig, språkligt isolerad som den är från västerlandet.

Hade Sverige däremot vidkänt de förpliktelser gentemot Finlands folk, som århundradens gemensamma historia och starka blodsband innebära, och räckt oss en hjälpsam hand uti yttersta nödens stund, då veta vi att den animositet och misstro, som de sista åren fått insteg bland den finska befolkningen, skulle utplånats.

Då skulle vår dröm, vårt hopp, vår tro blivit sanning, och vi svensktalande finnar kunde med stolthet ha hänvisat till vårt hjärtevarma, af trofast vänskap besjälade broderland. Då skulle även den finska kulturen genomsyrats av svenska civilisation, hvilken borgat för ett starkt, enigt västerländskt samhällsskick.

Pröva dig, svensk, och besinna vad detta betyder! Det *var* icke detsamma för oss – lika litet som för dig – från hvilket håll hjälpen kom till Finlands räddning. Då du icke var för oss, var du mot oss. Nu raseras alla gamla minnesmärken. Nu utplånas alla gemensamma minnen. Svenskheten i världen har lidit ett allvarsamt nederlag. Du *hade* i din hand att kunna utvidga ditt

kulturella inflytande mot öster. Du föredrog att likt snäckan sluta dig i ditt skal, där du kanske en gång, i brist på kärlek och sympati, får känna isoleringens kulturellt och ekonomiskt nedtryckande onda.

Trots allt häcklande av känslomotiv, förblir det dock känslobanden som binda såväl individer som nationer med varandra. Diplomaternas kalla förnuft har lidit ömklig bankrutt. Det har världskriget till fullo utvisat, och inte minst den svenska regeringens diplomatiskt utpekulerade tillvägagående i Ålandsfrågan. På den vägen vinner Sverige inga hjärtan i Finland. En stor tröst är det dock att en stor del af Sveriges folk, och däribland majoriteten af dess intelligens, tagit bestämt avstånd från det officiella Sverige, och vi hoppas ännu att denna del af den svenska nationen, som nu tyvärr blott i ord och ringa handling kunnat ge uttryck åt sitt sinne, en gång skall kunna åtminstone delvis gottgöra vad nu den ägande makten brutit, i realiserandet av Margarethas hugstora dröm om ett mäktigt och enigt Norden."

Spännande i den här insända episteln är hur hon förutser att den finsktalande befolkningen efter kriget ännu bestämdare än tidigare (och fennomanerna hade varit aktiva sedan 1860-talet) skulle vända sig mot svenskan. Tidens tal om kulturella skillnader och österländskt barbari finns med starkt och känslan av att svensktalande i Finland hade blivit övergivna och nu skulle få en svagare ställning något som därmed också skulle bli fallet i den självständiga nya staten. Farhågor som till viss mån kom att besannas och väl redan när detta skrevs hade börjat visa sig.

Vad hände i Vasa? Jägare, finska män utbildade till elitsoldater i Tyskland, var på väg tillbaka till hemlandet. Det alltmer starkt tyskvänliga *Wasabladet* med sin nyligen återvändande chefredaktör Sundquist beskrev historien på sitt sätt i en ledare. Han avskydde två stater, England och Frankrike, som kämpade på samma sida som Finlands fiende Ryssland, förut tsarregimens förtryckarstat och numera det hotande socialistiska landet. Han prisade dem som begett sig till Tyskland när världskriget började: "Dessa -- att börja med endast en handfull 'aktivister' -- vågade tro och hoppas på en framtid trots allt. De kunde icke undgå att finna vem som i den utbrutna världskonflikten förde kulturens talan gentemot det östeuropeiska barbariet. I det germanska Tyskland såg de räddaren för de undertryckta, under sekler blodigt förorättade främmande folken i det vidunderligt hopfogade ryska tsarriket. Och de tvekade inte att med förtroende sträcka fram brodershanden till det av avundsamma, hatfulla motståndare kringvärvda tyska folket.

... De, som från början valde fel väg, ha genom händelsernas gång ... övertygats om nödvändigheten att söka landets räddning under de förutsättningar, som de första tysklandsfararna målmedvetet utpekade. Vackrare seger, större framgång i en politisk aktion kan knappast vinnas än den, som nu hemföres av våra jägare, vilkas återkomst hälsas med jubelrop även av dem, som ... fördömde deras stordåd i begynnelsen."

Jägarna togs storståtligt emot i Vasa. Naturligtvis var *Wasabladet* på plats för att rapportera om hur de togs emot. Redan från tidigt på morgonen började folk

samlas och flaggor av alla de slag -- som varit förbjudna tidigare och ännu inte hade blivit reglementerade -- sågs vaja. De var "lejonfanor, gul-röda korsflaggor och våra gamla gul-röda och blå-vita flaggor." Bland jägarna fanns också Vasapojkar som genast omringades av sina förtjusta beundrande bekanta.

Klockan 15 började det officiella mottagandet. Den centrala delen av staden blev snart fylld av människor. Först kom skyddskåristerna som på torget bildade en fyrkant utanför vilken publiken fick stå. Framför Wolffska huset stod en talarstol och en musikkår. Jägarkolonner kom intågande från olika håll och ordnade sig på den södra delen av torget.

"Det gick en rörelse genom mängden, då de käcka gossarna i sina gröna uniformer och med raska unga officerare i spetsen blev synliga. Den ena efter den andra kom kolonnerna, kommandoorden ekade skarpa och märgfyllda genom luften och stämningen steg för varje minut. Synen var för oss finländare så ovanlig, så imponerande, att man egentligen hade rätt svårt att göra reda för sina känslor och intryck. Det sades icke heller mycket bland publiken, men ögonen talade och man följde med giriga blickar varje den minsta rörelse av de gröna massorna i fyrkanten. De unga officerarna, av vilka många på bröstet bar det stolta järnkorset som minne från kampanjen där nere, ägnades kanske största intresset. Stor sensation väckte även jägarbataljonens fana med sin färgprakt och sina mäktiga emblem: tyska järnkorset med Finlands vapen i mitten och tyska örnar i de fyra hörnfälten."

Musikkåren spelade Vasa marsch som ofta spelades ofta under våren 1918. Det verkar som om man tagit ut tre av diktens sju för att framföra vid många solenna tillfällen. Dirigent var J. Skrabb. Zacharias Topelius hade skrivit orden till Vasa marsch vars sista vers lyder: "Vårt land! Vårt finska fosterland! / Din fasta botten är vår strand./ Så lär oss bli din starka vall, / som havets våg ej bryta skall./ Slå högt, vår barm! /Väx stark, var arm! /Väx stor i skygd /av söners dygd, /vår höga nord, vår finska bygd!"

Allt medan musiken ljöd anlände den finländska arméns överbefälhavare, general Mannerheim med svit. Han hälsade på den äldste majoren Erik Järnström, 32 år gammal. Jägarna stod i stram givakt och gjorde honnör medan de mönstrades av Mannerheim. De befälhavande officerarna fick ett handslag, generalen hälsade sedan gemensamt på trupperna och fick tillbaka ett svar "med kläm". Generalens tal till finska jägarbataljonen hälsade den välkommen tillbaka "till fäderneslandet. Talaren erinrade om en tid, då Finlands öde tett sig som mörkaste, de nu hemvändande vågat tro på landets framtid. De offrade sina hem och allt vad de hade kärt för att skapa fäderneslandet en /framtid/. ... Finlands under bildning varande armé ser i Eder sina blivande ledare. Eder väntar ett stort och ärorikt verk: skapandet av en armé, som förmår att göra Finland fritt och lyckligt."

Hurraropen skallade. Kyrkoherden i Mustasari /Korsholm, prosten I. A. Björklund, höll en kort bön först på finska och sedan på svenska. Musikkåren spelade två verser av den s k lantdagspsalmen. Efter en omgruppering av trupperna talade senator Heikki Renwall, på finska och svenska till bataljonen. Han var senatens t f vice ordförande och företrädde alltså exilregeringen.

"Då Ni jägare för tre år sedan slöt Er samman för att på främmande jord strida för Finlands frihet, hade Ni säkerligen icke en tanke på att Ni skulle ha att genomkämpa den stora världshistoriska kamp, som vi nu ha att genomgå. Ni kämpar inte enbart för Finlands frihet, Ni kämpar för samhällelig kultur, för tusenåriga kulturvärden. Den kamp som det finska folkets djupa led med Er hjälp nu genomkämpar, kommer att för alla tider giva Finlands folk en berättigad plats bland nationernas antal. Vi fordrar genom vår kamp landets frihet, vi fordrar att vår fosterland skall bliva odelat och ostyckat. Vi hava rätt att inför kulturnationerna hävda landets gränser. Må ingen i vår faras stund vilja stycka vårt land, må ingen tro, att det blod som gjutes för Finlands frihet gjutes för ett styckat fosterland."

Och han förstod vad de hade utstått i Tyskland, där många också fått delta i strider på tysk sida mot ryssarna: "I tre tunga år har Ni på främmande lands botten långtat tillbaka till Er hembygd. Var och en av Er skall finna sin hembygd, skall som finsk medborgare finna den del av fosterjorden, som han känner bäst och älskar kärast. ... Fosterlandet ser stolt upp till Er, och jag är säker på att Finlands bondehärer med Er i spetsen, i främsta ledet, skall återge nationen frihet och arbetslugn åt ett odelat fosterland."

Ceremonin var nästan slut. Musikkåren stämde då upp Björneborgarnas marsch, en tonsättning av en dikt av Runeberg, Fänrik Ståls Sägner, med ord som "Söner av ett folk som blött ... än har Finlands kraft ej dött, än kan med oväns blod ett fält här färgas rött ...". Den hade varit förbjuden under den ryska tiden, denna musik som skapats av en okänd och blivit till en hymn för det fria Finland. Till kommandoord "avtågade jägarbataljonen kolonn efter kolonn med befäl och fana i spetsen i tysk paradmarsch ut från torget. Paradmarschen med raka ben och stram hållning gjorde ett storartat intryck på åskådarna, av vilka de allra flesta för första gången i sitt liv åsett en sådan ståtlig, energimättad marsch." Om jag får skriva min mening så ser den ganska löjlig ut och är verkligen inte ett effektivt sätt att marschera på, med raka ben som sprätter upp framåt. Efter dem avtågade skyddskårerna, troligen i en vanligare marschstil. "De till tusental uppgående åskådarna skingrade sig långsamt" troligen belåtna med sin upplevelse.

Senaten, det vill säga regeringen, var i Vasa inhyst i den f d yrkesskolan.

I *Wasabladet* återgavs en artikel från *Stockholms Dagblad*. "Till de medlande svenska kvinnorna. Några sanningens ord" hette artikeln som var skriven av författaren Mila Hallman¹⁰. Den var ett svar på en petition till den svenska regeringen som ett antal svenska kvinnor offentliggjort i *Dagens Nyheter*. Hon skrädde inte orden. Hon ville att Sverige skulle skicka vapen till den vita sidan i Finland. Och hon visste vad de skulle användas till: "Jag har hört att det brukar betalas ut skottpengar för nedskjutande av skadedjur. Kunna ni neka till, att rödgardisterna i Finland äro skadedjur som till varje pris måste oskadliggöras?"

¹⁰ Matilda "Mila" Hallman (1863-1934) pseudonym Tekla Winge svensk romanförfattarinna som 1918 hade publicerat minst 13 romaner. Hon skrev många varje år. Särskilt under kriget.

Om den medling, som artikeln vände sig mot, får läsarna inte någon klar uppfattning. Detta läste Gunnar och Victoria Heikel. Tonläget hade höjts i *Wasabladet*.

I Vasa hade ditresta svenskar en tid inkvarterats hos hovrättsrådinnan Alma Skog, en granne till paret Heikel. Det rådde inte brist på mat i Österbotten för dem som hade pengar. Men Victoria hade anledning att ängslas för sin lillasyster Filippa i Paris. Efter att fred mellan Ryssland och Tyskland slutits i Brest-Litovsk började tyskarna sin s k våroffensiv. De utsatte staden Paris för ett bombardemang med Kejsar Wilhelmkanonen, också kallad för Pariskanonen, som ibland förväxlas med "die dicke Bertha". Kanonen sköt 130 kvm men utan pricksäkerhet. 200 av dess projektiler hamnade innanför Paris vallar. Troligen hade Filippa Bothén med make vid den här tiden lämnat Paris för säkrare trakter inom landet. Men det visste inte Victoria.

Vardagslivet förändrades. De i Vasa bosatta svenskarna kallades till ett möte för rådgivning på Hotell Ernst, staden finaste hotell, den 2 mars 1918. Kvinnoklubben hade lagt ner sin verksamhet men Fruntimmersföreningen höll sitt årsmöte den 8 mars i föreningens arbetslokal på Rådhusgatan 29. Marta-föreningarna i staden och dess omgivning samlade in och sydde utrustningar till "våra frihetskämpar".

Tyska trupper landsteg i södra Finland för att befria Helsingfors från de röda. Mannerheim ogillade det. Sverige kom inte offentligt till den vita sidans undsättning även om vapen smugglades in och svenska frivilliga anslöt sig till Svenska Brigaden.. En ledare i *Wasabladet* skrev: "Sverige såsom stat, såsom politiskt begrepp har brutalt stött bort Finland från sin gemenskap, Tyskland har genom fredsslutet med Ryssland tagit Kurland, Livland och Estland under sina vingars skugga." Sverige ansågs agera enbart från sina kommersiella och industriella intressen inte från några samnordiska.

Wasabladet analyserade den nya situationen med tyskar på finsk mark och den svenska ovilligheten att blanda sig i inbördeskriget: "Men friheten kunde icke heller här köpas utan att betalas med blod. Vi kunde icke bli den ryska hydran kvitt utan att med vapen i hand befria oss från det vidriga odjuret. ... Den enda utväg som stod oss öppen var att söka hjälp i form av väpnad intervention hos det mäktiga germanriket i söder, som i detta nu framstår som de av Ryssland blodigt undertryckta östeuropeiska folkens segersälla befriare."

Att hjälpen skulle ha ett pris var man väl medveten om. "Den storartade handräckning, som nu gives oss, måste med naturnödvändighet medföra vissa konsekvenser för oss i framtiden. Allt pekar i detta ögonblick mot en direkt utrikespolitisk orientering åt Mellaneuropa till."

Senatens ordförande Pehr Evind Svinhufvud hade lyckats ta sig ifrån Helsingfors och var över Tyskland på väg till Vasa under första delen av mars. Det fanns frivilliga från Sverige bland dem som stred för de vita. Flera begravingar förrättades i Vasa över stupade skyddskårister.

Det var krig men inte i Vasa. Då skrev Victoria ett brev till Ellen Key, ett mycket långt brev, som svar på ett brev hon fått från Ellen Key. Det finns inte bevarat. Ellen Key däremot bevarade breven från de flesta av sina finska

korrespondenter. Hon hade tagit ställning för den aktivistiska sidan i den svenska opinionen och försvarade sitt ställningstagande för att vapen borde skickas till den vita sidan i flera stora artiklar, i *Dagens Nyheter* och i *Social-Demokraten*. Artikeln i den senare, som Victoria nämner i sitt brev, hade också översatts till finska och cirkulerade i Finland, enligt andra brev till Key. Nu hörde också Victoria Heikel och hennes man till den krets som skrev till Key om vad de upplevde av inbördeskriget (UW har något ändra verbformerna):

"Wasa 15 Mars 1918

Kära, vördade Fröken; när man i långa dagar och veckor gått i en sinnestryckande, ogenomtränglig dimma och så – helt plötsligt – ser molnen skingra sig och solljuset brista fram, då fröjdas och gläds man ner i själens innersta gömslen. Så glädde Ni mig. – Vare det nog sagt. Och för min mans skull, Gunnar Heikel, vill jag även så varmt tacka Er för Edra vänliga ord. Han vågar nu tro att Er kritik av hans böcker präglats av välvilja och förståelse. Hans lynnesläggning behöver så särskilt känna sig i sympatisk korrespondens med sina läsare när och om han någon gång mer skulle finna tid och ro att ägna sig åt författarskap.

Edra artiklar har vi läst med allra största glädje och tacksamhet. Svenska tidningar får vi nog här, utom Social-Demokraten varför vi nu först i sin helhet läste Er artikel "Omkring en lagerkrans". Vi kan med ärligt samvete säga att vi delar Er livssyn, dock förstår Ni säkert, att om någonsin fordras det oavlätlig vaksamhet och strid för att bli sådana idealer trogna som grunda sig på tron av "en helig ande" inom mänskorna, som Ni, goda Fröken, säkert ständiga besvikelser till trots, ännu så vackert kan hålla fast vid. Då man ser huru "tusenden" och åter tusenden av våra kroppsarbetare – i ett land som ansetts som ett socialt föregångsland – missakta och vantolka socialismens läror, huru hatet släppts lös och gjorts till dygd, vilddjursinstinkter och lidelser vars rudimenta förekommer man inte ens velat tro på, då ville man stelna i bittert skratt – eller gråt – då tycker man sig ha uppbyggt hela sin livsåskådning på en överklig utopi som dock syntes en så sann, så vacker, så nära genomförbar. Så börjar man undra om inte våra ledande män missräknade sig på vårt människomaterial, såg för gott på vårt folk, då de vågade inslå reformer som de stora kulturfolken ryggat tillbaka för, .. , då, goda Fröken, måste förr eller senare ens revolutionära sinnelag med naturnödvändighet modifieras.

Miljön har sitt stora inflytande på människan. De yttre förhållanden i vilka man lever bestämmer dock i stort sett riktningen av ens sociala samvete. Vattnet måste frysa vid köldgrader. Alla måste vi i högre eller mindre grad vara konjunkturpolitiker, besitta den nödvändiga reaktionsförmågan för yttre impulser.

Knappt ett år sen, då zsarismens bojar bröts, jublade alla Finlands innevånare. Ryska matroser, arbetare, borgare – alla möttes i en gemensam hänförelse. Ett på oss alla vilande gemensamt tryck, hämmande för all utveckling, hade avlyfts. Jag minns som vore det i går när ryska regeringens manifest till Finlands folk emanerat, huru vi, folk av alla läger, ryssar och finnar, spontant samlades till en frihetens jubelfest. Samma matroser som då av borgarhänder under entusiastiska hurrarop lyftes i skyn – sitta nu fängslade av samma borgarhänder, eller nedskjutes var helst de i slaktningen påträffas som samhällets värsta skadedjur.

Men samma steg för frihet som för den bildade, tänkande människan med sina större andliga behov och högre levnadsstandard var ett naturligt länge

efterlängtad steg, utveckling som det naturligt och organiskt framgick ur hennes väsens natur och mäktade därför inte skaka hennes själsjämvikt, samma steg blev för den utvecklade ansvarslösa, i slaveri hållna analfabeten – främst i Ryssland – en fruktansvärd själsskakning och helt och hållet upprett den grund, vari hans primitiva, oavvägda själsliv sedan generationer rotats.

Då den heliga zsaren, högre än guden, smutskastades av hög som låg, vad skulle han då tro på? Var inte då all överhet, alla befällande myndigheter, lag, ordning av samma onda ursprung? Så resonerade det primitiva, godmodiga och grymma ryska barnet. Och tanken sättes i handling. Förtryckaren hade ren satt vapnet i hans hand. Det påtvungna kriget mot en imaginär fiende, hunger och kroppsliga umbäranden hade upphetsat hans själ. Nu skulle hans värld skapas. Frukten blev bolschewismen.

Och man kan förstå den och t. o. m. finna den naturlig -- i Ryssland. Men förhållandena i Finland var dock helt andra. Man hade förväntat att våra under senaste åren genomförda stora sociala reformer och vårt lands enastående regeringsform skulle förminskat det socialrevolutionära trycket och åtminstone förhindrat explosionen. Därför är detta grymma broderkrig ett alltigenom onatur, ett missfoster alstrad av några få vanvettiga agitatorer, som i den finska socialistpressen med Työmies i spetsen i det fria ordets namn fört ett språk som dryper av blod- och hämndlusta på "lahtarit" (slagtare = borgare).

De har nått kanske än längre än de velat. För ett mera hyfsat språk otillgängliga, förslöade huliganhjärnor har fattat kraftorden. Djuret bland dräggan har tagit makten, t.o.m. från sina egna ledare. – Betecknande är tex. det landshövding Heikel, en sant demokratisk man, omtalade, att socialisternas ledare här i Wasa vid enskilt samtal kunde förfäktat en sund moderat ståndpunkt, vara i bästa samförstånd med honom, men de visste på förhand att deras övertygelse inte komme att godtagas på deras arbetarmöten, som helt och hållet behärskades av de minst utvecklade, de mest skränande och aggressiva. Så är det också samhällets bottensats som mobiliserat kriget och då det en gång begynt dragit med tvång och det otämjda hatutbrottets egen känslusuggestion sådana individer med sig som under fredliga förhållanden kunna vara sansade värderade samhällsarbetare...

En kvinna av folket som själv efter slutat fabriksarbete gratis ger sin tid för skyddskårens upppassning, berättade om en nära anförvant till henne hur han varje kväll tar fram sin långa tveeggade kniv och leker med och "smeker" den. Sådana ha de röda, som inte ha undangömda vapen, slipat färdiga i beredskap för borgarna, när deras tid kommer. – Men även de vita äro druckna av denna förbannelsens hat och hämnd, t.o.m. kvinnor och barn. Så t ex. berättade i går för mig en intelligent, vek och god kvinna¹¹ som har sin man i de rödas fångenskap¹² och vars bror, en ung lovande vetenskapsman, Carl Finnilä¹³ svekfullt mördats av de röda, att hon var gång hon möter en arbetsklädd person marteras av den fixa idén: "det var du som mördade min bror" och hur hon känner en vild blodtörst att få se just den mannen sträckas död för hennes fötter. "Alla, alla borde de dödas." – Fasor och ve är över oss. Fasor och ve väntar oss. Arma, arma Finland!

Det har konstaterats, att de röda här hade för avsikt att samma dags morgon kl 6, då skyddskåren gått till aktion kl 3, ämnat med vapenmakt överta

¹¹ Hjördis Björkenheim

¹² Se nekrolog över honom "agronom Björkenheim" i *Wasabladet* tisdagen den 30 april 1918.

¹³ Carl Finnilä (1892-1918) författare till boken *Bortom polcirkeln* Helsingfors: Schildt 1918 /finns digitaliserad/Hans nekrolog i *Wasabladet* den 14 februari 1918 och han dödades några dagar tidigare.

stadens ledning på samma sätt, genom mord på tjänstemän och massfängslingar som man dagen förut gått till väga i Hfors. Här fanns dessutom skyddskårens generalstab, senatsledamöter och höga funktionärer som i elfte stunden räddat sig hit från Hfors. Oerhörda livsvärden låg vid avgrundens yttersta brant!

Kära, goda Fröken, har Ni så här länge haft tålmod med mig? Något nytt kan jag nog aldrig ge Er som famnar hela världsmysteriets glädje som sorg med Ert intensivt levande hjärta, Er kraft, Er klokhet. Låt mig dock få vara en av Era vänner, om ock den allra avlägsnaste och ringaste! Säg mig, att jag får komma igen och Ni hjälper mig långt mer än Ni anar att utstå dessa alla sinnen hårt påfrestande olyckstider!

Så varmt tillgivet Eder Victoria Heikel

I kanten: Jag vet tyvärr inte vem "österbottniska" i Idun är. Om Hfors vänner och anhöriga är också vi i djupaste okunnighet. Med svenska hjälpepeditioner har många såväl fått som sänt underrättelser."

Bitvis förstod Victoria den andra sidan -- och insåg att mot dem företogs också övergrepp av de s k Vita -- men hennes tro på att mänskligheten utvecklas från ett primitivare, barnsligare, omognare stadium till ett vuxet mera kulturellt går att avläsa i brevet. Sådan var också Ellen Keys uppfattning. Frågan är om Victoria menade att det skulle räcka med utbildning för att höja "analfabeter" eller om det var djupare orsaker till skillnader mellan öst och väst, som hängde ihop med ras. Det ansåg många i denna tid.

Men Victoria Heikel var måttfull i sin beskrivning av det ryska folket jämfört med vad hon kunde läsa i *Wasabladet* dagen efter att hon skrivit sitt brev: "... Den frihetsrörelse som revolutionen utlöste hos det under århundradens andliga slaveri lidande folket, växte i en handvändning upp till ett blodtörstigt vidunder, som i vanvettigt raseri begynte förtära sig själv och som samtidigt hotade sin omgivning med död och undergång. De obildade massorna trädde fram ur dunklet och splittrade med styrkan av en naturkraft sönder i atomer det tunna skikt av skolad intelligens som tidigare snarlikt en Potemkin-kuliss hade dolt den vilda asiatiska barbarskogen. Fullständig anarki blev resultatet. ... "

Finland led brist på spannmål, liksom Sverige. In en intervju menade chefen för den interimistiska livsmedelsstyrelsen lantbruksrådet Edward Björkenheim att hungersnöd var att vänta. Livsmedelsstyrelsen stämde möte med ett 50tal representanter för jordbrukarna i svenska Österbotten. Man hade minskat brödransonerna för civila, för att de som stred skulle få tillräckligt med mat. Smörransonerna hade minskats till 200 gram pr person och vecka för att man skulle kunna skicka smör till Tyskland och få spannmål tillbaka. Restauranger fick servera 10 gram pr person och måltid. Smöret var prisreglerat till 10 mk/kg. Annat som var ransonerat var kött, petroleum och snart också potatis (som redan var ransonerat i Sverige till 2 kg per person och vecka. Det var förbjudet att skala potatisen innan den kokades). Mötet bestämde att bönderna skulle leverera in spannmål som lagts undan för djur eller till utsäde. Bara hälften av sina förråd skulle de få behålla. Annars skulle det vidtas tvångsåtgärder, hette det i slutat av mars månad.

Wasabladet hade sin analys av världsläget klar. På den ena sidan en slapp liberalism och den andra en tsaristisk despotism. Mellan dem fanns Tyskland som liberaler och despotism-anhängare hade gaddat ihop sig mot "för att hindra Tysklands fria utveckling och nedtrycka det till en för dem tolererbar nivå. Men Tyskland lät sig icke inringas, utan sönderbröt djärvt de snärjande bojorna och skaffade sig sålunda frihet att leva och utveckla sig. ... Sverige har under denna den europeiska ödestimmen varit den döda lemman bland Europas folk. Det har -- vi tala hela tiden om den officiella Sverige -- åsett världsbranden med skumma och slöa blickar, och det har intet förstått -- icke ens sina egna intressen i Finland. ... Sverige har under den långa tid det endast sysslat med rösträttsfrågor och andra 'liberala' reformer lyckats smida sig självt i så starka bojar, att det nu, då stunden för handling är kommen, är oförmöget att röra sig -- det är en förlamad lem bland Europas folk."

Att läsa om Sverige och bo i Vasa måste ha känts obehagligt. En antingen död eller förlamad lem -- bland Europas folk. Om inte bildligt talat obegripligt så inte desto mindre tämligen otrevligt. De svenskättade och svensktalande, ja kanske de också, skämdes.

I slutet av mars månad kom både senator P E Svinhufvud och den tyska legationen till Vasa. I spetsen för tyskarna anlände ambassadören von Brück och med honom bland andra kommerserådet Goldbeck-Löwe. På Lördagen den 23 mars kl 6 e m mottogs de med en enkel hyllning utanför legationens lokal på Kyrkoespian nr 11. Stadskommendanten, en trupp skyddskårister och musikkåren ställde upp sig och ut kom excellensen von Brück och kommerserådet Goldbeck-Löwe. De togs emot av till tonerna av Wasa marsch, alltid denna marsch, och hälsades av några hundra personer som samlats. Stadskommendanten friherre E. von Troil hälsade dem välkomna. Därefter hurrades det och Wasa Sångarbröder under ledning av kantor W Rautawaara sjöng Suomis sång. Excellensen von Brück tackade och talade på tyska varpå musiken klämde i med Die Wacht am Rhein och sångarna sjöng Mun muisto mieli./musta mieli??/

Handlande Alfred Wiklund riktade på tyska några hälsningsord till kommerserådet Goldbeck-Löwe, vilken i sin tur svarade på svenska. Han var slutade sitt tal med " ... Men kommen ihåg, att en frihet, som man måste kämpa och strida för, är mycket mera värd än en frihet som man får till skänks". Sen sjöng man tillsammans Vårt land, varefter musikkåren uppstämde Björneborgarnas marsch och gick iväg. Det var enligt *Wasabladet* en enkel men stämningsfull hyllning. Den var fylld av patriotisk musik som gällde Tyskland och Finland. Att denna ceremoni var tämligen hovsam kan lika väl tolkas som om man inte ville eller vågade göra en större ceremoni eftersom tyskarna inte var helt önskade av många av Vasaborna. De kanske såg på tyskarna som Mannerheim gjorde, en slags konkurrenter om segern över de röda.

Senator P. E. Svinhufvud kom med extratåg mitt i natten. Han möttes av en stor folkmassa och igen spelades Wasa marsch. Folk hurrade och

jublade när han steg ur tåget. Han harangerades av stadsfullmäktiges ordförande, som glädde sig åt regeringschefens lyckliga räddning undan det röda våldet och att han återförenats med regeringen i Vasa. Svinhufvud "svarade på sitt trygga, säkra sätt och uttalade sin glädje över att kunna återvända till lag och ordning". Han var tacksam för det Vita Finlands arbete "för att rädda landet undan den röda anarkin", ett arbete som snart skulle vara slutfört. Sen gick han genom uppställda skyddskårister fram till en väntande bil.

Efter att han sovit ut uppvaktades han igen på kvällen utanför sin bostad av Ungfinska föreningen i Wasa, skyddskårstrupper med musikkår samt Wasa Sångarbröder. Det blev igen tal och Svinhufvud svarade "i manliga ordalag". Musikkåren och sångarna hyllade honom sedan med fosterländska melodier och avslutade med Vårt land."

Precis i slutet av mars kom en svensk representant till Vasa. minister Westman. För honom spelades Sveriges nationalhymn och sedan Björneborgarnas marsch, när han hälsades välkommen av senator Svinhufvud. Allt viktigt som hände i Vasa tycks ha ackompanjerats av musikkår och kör!

Tyskarna vann på västfronten. De vita vann i Finland. Fortfarande var tron absolut på att tyskarna höll på att segra i kriget på kontinenten. De gick framåt. Samtidigt som Mannerheim höll på att inta Tammerfors kunde man också läsa i *Vasabladet* att "Hindenburg har gripit till offensiven för freden mot krigshetsarna Clemenceau, Poincaré och Lloyd George. Dessa ententens ledare synas ... vara otillgängliga för varje annat skäl än den militära maktens, och därför har denna världshistoriens väldigaste offensiv måst tillgripas, och i dess fortskridande framgångar får den utpinade mänskligheten se freden nalkas och återuppstå på nytt." Och inte bara det. Von der Goltz med sina tyska trupper landsteg på Hangö och tågade mot Helsingfors som föll efter nio dagar. De rödas ledning, folkskommissariatet, som försökt styra den södra delen av Finland, flydde till Viborg.

Victorias korrespondens med Ellen Key fortsatte. Gunnar Heikel hade fått en tysk artikel av Key, där en professor Broda -- som långt tidigare under fredstiden besökt Vasa -- försökte förklara och försvara den röda sidan i inbördeskriget men framförallt angrep han Tyskland för att det hade gett sig in i Finland. Broda ville troligen se någon form av försoning, kanske medling? Key ville att Gunnar skulle svara på artikeln för att försvara tyskarna närvaro i det finska inbördeskriget. Vilket Gunnar alltså gjorde, på tyska. Men hans försvar för den tyska invasionen blev aldrig publicerat. Kanske kom den för sent, kanske skickades det till en pacifistisk tidskrift, kanske allt redan var förändrat när artikeln kom till Schweiz? Gunnars artikel finns. Jag har inte sökt efter den artikel som Broda skrev - jag vet inte ens i vilken tidskrift den stått. Korrespondensen mellan Heikels och Ellen Key fortsatte alltså.

Gunnars brev följer här i något förkortad form. Han svamlar väl mycket om sina egna utvecklade begrepp av kemisk-naturvetenskapligt slag vilket kan göra texten bitvis obegriplig, bitvis komisk:

"Wasa den 6 april 1918

Vördade Ellen Key!

Mitt innerligaste tack för Ert goda brev till min hustru och mig ävensom för artikeln "Die Versöhnung" vars besvarande berett mig både nöje och tillfredsställelse. ... Saken skulle egentligen varit i behov av en utförligare klarläggning men jag tror dock att uppkomsten och naturen av vårt frihetskrig ävensom Tysklands berättigade ingripande erhållit sin belysning i min korta men kanske dock för en tidskriftsartikel alltför långa uppsats. Min hustru och jag äro båda varma fredsvänner och ha även åtnjutit våra arbetares – åtminstone de intellektuellt mera utvecklades – förtroende genom våra bemödanden att väcka intresset för andliga värden, ... Kampen – de vitas – synes vara betingad av livets natur i dess strävan mot höjden. ... Vi föra en kulturkamp. Finland har ju ofta kallats Europas sociala experimentallaboratorium men det ser ut som om lyckosyntesen vartill vi eftersträvat totalt misslyckats och förvandlats i djupaste olyckssubstans. ... Vi äro emellertid nu en erfarenhet rikare och sedan vi – som vi hoppas – snart avlägsnat den oförutsett tillkomna sprängsatsen, påbörja vi lyckosyntesen med nya krafter och utvidgad kunskap om människoatomernas psykiska egenheter. Om ock efter många missgrepp skola vi dock slutligen åstadkomma – icke en labil explosiv molekyl – utan en stabil kropp motståndskraftig mot starkaste inre och yttre miljöinflytelser. Uppgiften är svår men den måste förverkligas. Naturens stora förnuft skall visa oss vägen. – I Ert brev frågar ni om min hustrus och min ålder verksamhet m m. Jag är 37 år, min hustru 34, vi har varit gifta – mycket lyckligt – redan över 12 år. Jag är statskemist; student flera år i Tyskland, vistats 4 år i Amerika; sedan 1910 äro vi bosatta här i Wasa. Victor Heikel är min nyligen avlidne fars – prostens i Wasa – kusin. Med tacksamhet och innerlig sympati Eder Gunnar Heikel."

Troligen kände Ellen Key genom sina kontakter med den finska kvinnorörelse, t ex med Annie Furuhjelm och Mikki Friberg, till Victor Heikel och vill veta hur Gunnar var släkt med honom. Här fick hon alltså svar på det. Victor Heikel var utbildad till gymnast och har kallats för den finska skolgymnastikens fader. Han hade sedan 1907 professors titel. Han hade varit en av grundarna år 1892 av den svensktalande kvinnoförbundet Unionen Kvinnosaksförbund i Finland och han hade varit aktiv inom den.

I slutet av april 1918 var de flesta män i Vasa vid fronten. Ordningen i staden hade därför upprätthållits med hjälp av personer från landsbygden. De behövde avlösning. *Wasabladet* manade alla att anmäla sig frivilligt till denna skyddsvakt. "Nu är det snart vår och de från landsbygden måste arbeta i jorden. Nu måste de av stadsbefolkningen som ännu inte gjort något alls för vakthållningen i staden äntligen ta sitt ansvar. Nu kom också en kungörelse om att alla vapenföra män måste ansluta sig till skyddskårsorganisationer – annars kom detta att "beivras." Och de som inte passade till vapentjänst borde anmäla sig för vakthållning. Lite hotfullt lät det mot slutet av artikeln.

I slutet av april skickade Gunnar och Victoria igen brev till Ellen Key och lade med ett vykort samt en berättelse om en stupad ung person. Detta vykort ingick sannolikt i den vita sidans propaganda. Att en barnsoldat hyllades för sin insats och förhålligades, tycker vi idag känns obehagligt. Så uppfattades det inte under inbördeskriget.

Fotografens namn var Valokuvaamo /namn eller ngt annat?/ John Englund, Waasa, Hovioikeudenpuistokatu 10.

Kortets motiv är en pojke med huvudet ombundet av vitt bandage som stirrar tomt framför sig. Han ligger i en vit säng och vi ser bara halva sängen och sänggaveln av järn. Det verkar vara sjukhusmiljö. På baksidan står skrivet med handstil:

"Med varmaste tacksamma tankar hos Er, kära älskade Ellen Key! Se här ett stackars litet människobarn, ren märkt av döden, hjässan genomskjuten av den mördande kulan. Till vad gagn? Men är det inte som om han med glänsande ögon skådade salighetssyner dem intet levande öga sett. Upphöjd, oförskräckt, lugn och ro vilar över honom. Hans namn var Onni Kokko. Var folkhjältens Oskar Peltokangas adjutant. Minns ibland Edra hängivna barn Gunnar och Victoria Heikel".

I anslutning till kortet låg en uppsats skriven med en ytterst prydlig handstil daterad Wasa den 22 april 1918. Troligen hade den kopierats för hand och skickades runt. Den hade rubriken: "Den unga hjälten Onni Kokko" och började: "Ack, mitt fäderneslands glada, unga son, vars oskadda kropp med genomskjutet huvud sanitären nyss visade mig på fältsjukhuset. Död, fallen också han? Det skulle således gå så! Du, 14-åriga vackra rymling från Helsingfors ... " Den ganska långa hyllningen hade formulerats av den nordfinske författare Ilmari Kianto, född Calamnius, vid den här tiden en medelålders man med en stor produktion av bland annat romaner och dikter bakom sig. Under 1918 deltog han på de vitas sida på olika fronter i Karelen. Han verkar ha varit i Vasa också denna vår. Hans hyllning till Kokko slutade "Gråt ej, Onni Kokkos moder, över din ädla son, gråt endast över att du kanhända ej fick se honom i hans unga livs stora fullkomning – gråt endast över att ej alla gossar i detta land äro som han."

På kontinenten såg det fortfarande ut som om tyskarna skulle vinna. *Vasabladets* ledarskribent gladde sig den 23 april: "Med det övertag tyskarna nu redan ha på västfronten och med Ost-Europas väldiga naturtillgångar helt i sin hand, kan centralmakternas krigsledning emellertid med större tillförsikt än någonsin se framtiden an ..."

I Vasa begravdes de som stupade på de vitas sida under militära hedersbetygelser i en hjältegrav. Det verkar som om de begravdes tillsammans? Finns den graven kvar? De kallades för "frihetshjältar" och Wasa skyddkår var med vid begravningarna, liksom Wasa Sångarbröder anförda av kantor Rautawaara liksom naturligtvis en präst. När en kapten Bruun begravdes mindes prästen hans insats när kriget började, hur han sårats och sedan länge lidit men mest av allt lidit för att han inte kunde fortsätta att strida "för fosterlandets befrielse".

I slutet av april var bara Viborg ännu "rött" och *Vasabladet* triumferade över att den sedan länge "fast rotade västerländska samhällsordningen har visat sig starkare än de ur österns bloddrypande kaos uppstigande mörka makter, som för ett ögonblick hotade att dränka vårt folk i ett bottenlöst djup av anarki".

Vardagen handlade om nedsatta brödransoner och rädslan för en annalkande hungersnöd. Gunnar Heikel publicerade i ortens stora svenska tidning en artikel om tallbarkens nytta som näringsämne. Det var ett uppdrag han fått av stadens livsmedelsstyrelse - om jag inte minns fel satt han själv i den - och test på barken gjordes på hans laboratorium. Resultatet var glädjande. Han påminde om att barken tidigare i Finland använts för att baka bröd av och att befolkningen i norra Finland kallade tallbarken för tallens 'fruktämne'. Han ursäktade sig med att ytterligare forskning behövdes för att fördjupa kunskaperna om barkens nytta "men då den praktiska erfarenheten utvisat, att personer, som under hela sitt liv förtärt barkblandat bröd mått gott och känt sig mättade samt funnit brödet välsmakande" så visade det att rätt behandlat var barken bra. Artikeln slutade med hur man skulle gå till väga. Barken skulle torkas. Då samlades den bittra kådan på ytan och kunde skrapas av. Den bittra smaken försvann nästan helt "och den finmalade barken får rågmjölets aptitliga och vackra utseende. G. H."

Våren kom tidigt. Den 23 april stod redan de vita sofforna i esplanader och parker. Madamer med kvastar och korgar hade snabbt sopat bort allt skräp och sofforna fylldes av soldyrkare. Nu skulle bara ett lätt regn behövas för att stadens träd och gräsmattor skulle grönska.

Måne de tillfälliga gästerna, regeringen och alla dess medföljande ämbetsmän och kontorister, skulle få se staden från dess bästa sida? De skulle snart lämna den provisoriska huvudstaden.

Från en soffa på Hovrättsesplanaden - huvudstadens huvudgata - i förmiddagssolens intensiva sken kunde man iakttä de tillfälliga gästerna om man blott satt stilla och lugnt rökte sin doftande 'Bremer blond', en cigarr av bättre märke från den tyska staden Bremen. Om vi sätter oss där får vi med tiden se det mäktiga Tysklands solida minister eller präktiga representanter för dess armé och flotta, vi ser regeringschefens trygga jättegestalt, utrikesministerns soignerade figur, juristsenatorns godmodiga, förnöjsamma anlete eller sekreterarens för utrikesärenden snabbt skynda fram i sin kontinentalt schwungfulla överrock. Vi ser den kortvuxna, pigga och energiske medicinalchefen i jägaruniform och många andra chefer för de provisoriska centrala ämbetsverk.

Men mest ser vi militärer, jägare i vackra gröna uniformer, ibland en reslig svensk karolin, oftast vår nyskapade skyddskårsmilitär i den klädsamma och praktiska grå uniformen med många rymliga fickor, remmar och bälten. Raska och frimodiga gossar är de flesta fast många av dem är konvalescenter som vilar ut i Vasa. Nu ser de mindre krigiska ut än den första tiden, då pistoler, sablar och handgranater tyngde remmarna. De på kortare eller längre tid

hemmavarande krigarna försöker till det yttre och kanske också till det inre vara fria från det blodiga i sitt yrke. Ibland skymtar någon av våra nya reservlöjtnanter eller reservmajorer, som arbetar i olika staber och verk, som håller i trådarna bakom fronten. De civila brackorna är få och gör inget intryck.

Så satt Knutpatrioten på sin bänk och betraktade stadens befolkning. Han såg också civilklädda äldre herrar med Röda korsets band på armen som var på väg till eller från Stadshuset där det stod en ambulans.

Stadens liv var koncentrerat till Hovrättsesplanaden. Många var i rörelse och alla esplanadsofforna fulla. I butikerna gick folk ut och in, de satt på kaféerna trots restriktionerna på kaffe och te och trots de allt högre priserna. Så snart det hördes en marsch eller en trupp som tågade fram oväntat, vips var en oöverskådlig mängd folk samlade. Den väntade med andakt på det som komma skulle: Die Wacht am Rhein, fosterländska tal, Wasa-marschen eller något annat. Stämningen infann sig alltid.

Tidningspojken var ett tydligt inslag på esplanaden. Före kriget hade de varit blyga. De hade nästan skämts om de någon gång ropade ut en tidning högt. Inbördeskriget hade gett dem mål i mun. Deras gälla rop hördes överallt, från Brändö bro ned till Sandviksbacken, från de tidiga morgontimmarna till sent på kvällen. När antalet utsocknes hade ökat då hade antalet tidningar blivit fler och tidningspojkenas humör hade blivit stigit. Stockholms-tidningar såldes till det löjligt låga priset av 1 mk per nummer och såldes fort slut och detsamma gällde Vita Finlands tidningar. *Wasabladet* hade ökat sin upplaga. Om man gick nedför Hovrättsesplanaden hejdades man ungefär vid vart tredje steg av en tidningspojke, som skrek ut sina tidningar: *Aftonbladet*, *Haparanda-bladet* och så alla de andra: Uleåborgstidningar, Wasa-tidningar, Tammerfors-tidningar, Jyväskylä-tidningar, S:t Michels-tidningar, Kuopio-tidningar ända till Karjalan Sanomat. Sen hämtade pojken andan. Men efter en halv minut började han ropa igen. En fiffig pojke brukade skrika: *Köp Huvudstadsbladet!* En person som inte hört skämtet tidigare skyndade kanske fram och blev förvånad när pojken räckte honom *Wasabladet*.

Om det råkade vara en seger- eller begravningsdag tätnade massorna och fyllde den breda Hovrättsesplanaden. Så stora folkmassorna som hade samlats när de första 80 jägarna hade kommit eller vid paraden med jägarnas huvudtrupp, hade man knappast sett i Wasa tidigare. Men folkmassor samlades också för det många hjältebegravningarna med aldrig förut skådad militär ståt och musik.

Denna Vasas glansperiod hade börjat den 28 januari 1918. Knutpatrioten som skildrat sin kära stads förändring och som jag tagit denna skildring från avslutade sin betraktelse nästan nostalgiskt i förskott och vände sig direkt till staden Vasa: "Hur många förnäma män och klingande namn har inte trampat dina raka gator, hur många oförvägna krigare ha inge här njutit vila och lugn innan de gett sig av på den sista färden. Du såg jägartruppens landstigning på Finlands jord, du var hjärtat i frihetskampens organisation, där den röda våldsvågen bröts innan den ens hade hunnit höja sig. Du har besjungits av skalder på båda sidor om Bottenhavet, ditt namn, som förr knappast nådde de

stora allfartsvägarna, har flugit kring världen ärat och glansfullt. Snart är väl glansperioden förbi ... och snart ligger du åter, kära Vasa, fridfullt och stilla och andas ut efter allt bråk och väsen. Men kanske sänder dina nyförvärvade vänner någon gång en varm tanke och en hälsning till frihetskrigets trygga borg i högan nord."

Som den sista finska staden intog de vita Viborg, på gränsen mot Ryssland. Där hade syskonen Heikel vistats några sommar hos sin farbror Einar som var läkare där, trots att Gunnar Heikel inte drog riktigt jämt med sin bror. Från den tiden berättade Gunnel spökhistorier om ett hus vid gränser där otäcka mord hade utspelat sig och ekon från förhör och tortyr hördes på natten. Hon var övertygad om att hemska saker skett i det senare vackra sommarhuset. Gränsstaden hade ofta varit utsatt för strider men också varit en kontinental storstad med en radikal ungdom, som konstnärligt och på andra sätt provocerat de borgerliga. Det var vanligt att höra tyska, ryska, finska och svenska i den kosmopolitiska staden. Gunnel kom ihåg att några blandade språken. På marknaden hördes ett lokalt blandspråk. Viborg var inte längre rött, men ännu var inte hela landet lugnt. Skärmytslingar, husundersökningar och skupprensningar fortsatte. Fångar togs och forslades till läger. En livlig debatt fördes om hur strängt de Röda skulle straffas.

Den 1 maj hade paret Heikel lämnat in en ansökan om visitering av sina pass för att kunna resa till Sverige senare på sommaren. Första maj, en traditionell vårfestdagen för det borgerliga Vasa, förflöt stillsamt och fridfullt detta år. Vilken kontrast till det föregående året när arbetarnas demonstrationståg till stor del hade präglat dagen. Det här året fanns den inte. Också detta år fanns militärer på gatorna men det var inte längre "det ryska soldatslöddret" utan det var "våra egna, präktiga, lugna pojkar, som i sina fältgrå munderingar gav omväxling åt gatubilden".

Bland flanörerna fanns spridda grupper av civilklädda ryska officerare, vilka ännu befann sig i Vasa. De vandrade långsamt på Espen med drömmande melankolisk syn. De var resterna av en svunnen tid. På morgonen spelade bataljonsmusiken på Sandviks villa för en tacksam publik. Musikkåren var ännu ofta i farten, både vid glada och sorgliga tillfällen. Den verkade outtröttlig. Dess kapellmästare, herr J. Skrabb har liksom levt upp på nytt. Han utgjorde en direkt föreningslänk mellan den gamla finländska militären, som hade lagts ner precis i slutet av 1800-talet och den nu återuppståndna militären. Den bar på traditionerna från tredje Wasa finländska skarpskyttebataljons minnesrika tid. Vid den hade Gunnar Heikel frivilligt gjort ett års soldatplikt innan han for som 20-åring till Hannover för att studera kemi.

På aftonen gav bataljonsmusiken konsert i Sandvikens sommarteater till förmån för de stupade frihetshjältarnas familjer. I stadshusets festsal sjöng Wasa sångarbröder till förmån för en minnesvård på dessa hjältars grav. Konserten i stadshuset hade fint besök av bland andra statsministern Svinhufvud, senatoren Renwall, den tyske ministern friherre von Brück, legationsrådet Goldbeck-Löwe och flera bemärkta personer som nu var sina sista dagar i Vasa. Sångarbröderna var inte fulltaliga men sjöng friskt ett väl valt

koncertprogram ur sin rikhaltiga repertoar. Publiken applåderade ofta bifall, och kören svarade med extra nummer. Bl a utfördes utanför programmet Die Wacht am Rhein och Björneborgarnas marsch.

När nu våren välkomnats hoppades man på varma vindar, regn och spirande grönt. Jorden törstade och isbandet kring kusten spred ännu en förlamande kyla över Österbottens slättland.

Den 3 maj, när inbördeskriget tycktes ha upphört på de flesta håll i landet, kom bud att disponenten vid Kymmene aktiebolags lantbruksavdelning, agronomen Edward Athniel Björkenheim blivit mördad. Mordet hade utförts bara för några dagar sedan, när de röda insåg utgången av stridigheterna. Den 24 april hade släktingar i Österbotten fått uppgifter om att allt var bra med honom och bruket. Den mördade var bara 35 år gammal. Sedan några år tillbaka var han verksam där borta och vid bruket hade han särskilt haft hand om att skaffa livsmedel till brukets arbetare. Han fick en nekrolog i *Wasabladet* som ansåg att han varit "en stillsam och fin personlighet. Alla, som kommit i beröring med honom, bevarar minnet av en nobel och hjärtegod människa och en god kamrat. Han sörjs närmast av ung maka, född Finnilä, som tidigt i början av frihetskriget på samma brutala sätt berövades sin enda broder, amanuensen Carl Finnilä, även han mördad av de röda i södra Finland." Hans begravning skulle äga rum den 9 maj.

Brödnöden blev allt mer kännbar. Recept publicerades om hur hängen från al- björk och hassel skulle insamlas, torkas och användas som ersättning för mjöl. Det skulle blandas med rågmjöl, hälften hälften. En insändarinna till *Wasabladet* hade på en timme samlat 3 liter hängen, vilka blev till 210 gram mjöl. Brödet hon bakat hade blivit fullt njutbart med en svagt besk smak, troligen för att hängena inte varit fullt utslagna.

En bit in i månaden maj var Vasa inte längre säte för regeringen. Glansperioden var över. Nu var Vasa småstad igen och "vi alla vanliga landsortsbrackor" suckade kåsören men "vi få trösta oss med frihetskorsen, icke sant. Det har ingen annan stad i Finland." Värst var att Ståhlberg "lär behandla de röda banditerna ungefär som vita lamm och det kanske är att befara att de ett tu tre belönas med frihetsmedaljer för sin vänlighet att icke mörda ännu några hundra fredliga medborgare. ... Sannerligen, österbottningarna och jägarna ha icke offrat liv och blod för att man i Helsingfors skall fördärva hela frihetskrigets vinning. Man hör också att de kloka tyskarna ha sagt, att vi ha ett nytt rött krig inom två år, om vi icke nu förstå att sköta affärens avveckling ordentligt."

Också själva staden förändrades. De byggnader som tidigare inhyst de ryska soldaterna i den centrala delen av staden tömdes. Först hade byggnaderna byggts för den s k "inhemska militären" som hade lagts ner under russifieringsperioden som börjat när Bobrikoff blev landets generalguvernör. Sedan den 1 mars 1902 hade ryssar varit förlagda dit. De tidigare välvårdade gräsmattorna och trädgårdarna hade fullständigt förvildats under de år som ryska soldater huserat där. Byggnaderna hade fått förfalla. Lite hade de den senaste tiden reparerats och nu var det stadsfullmäktige som skulle avgöra deras

framtida öde. *Wasabladet* ville inte gärna ha kaserner kvar inne i staden och hoppades på annan bebyggelse där, på den fint belägna marken, som sluttade mot söder och väster.

Monarki eller republik var den stora frågan för dagen. Diskussionen gick hög också inne i familjer i Vasa, precis som den gjorde hos Heikels. Sverige hade monarki. Tyskland likaså. Bara Frankrike var en västlig republik. Jo, också USA och där hade Woodrow Wilson just blandat sig i den europeiska politiken med sin lansering av "ett språk, ett land". I Österbotten ville man enligt *Wasabladet* ha en kung. Tidningen drev opinion för det. Ett argument var att man hade sett hur illa det hade gått när man hade republik i Finland. Det gällde bara att "finna den rätta kungen, en kraftig och duktig kung, helst med någon förmögenhet och med goda europeiska förbindelser. ... Vår enda räddning synes vara, att staten styrs av en möjligast väl utbildad monark, som känner sig ansvarig inför högre makter än en tillfällig parlamentsmajoritet eller folkopinion."

En Vasapatriotism odlades. Någon ville att Vasa stad skulle prägla en minnesmedalj av frihetskriget för att påminna om den historiska morgonen den 28 januari 1918. Då hade Österbotten satt "en damm för den röd-ryska anarkivågen, som sköljdes upp från södra Finland" och därmed räddat inte bara Finland utan också några andra länder från den "den röda terrorn". Blev det någon sådan medalj?

En lokal fråga var den om polisuniformer. Konstaplarna hade ännu inte en enhetlig klädsel utan uppträdde i olika huvudbonader och dräkter. Varför kunde stadens myndigheter inte ordna en provisorisk uniform åt några tiotal poliskonstaplar? Till armén hade man hunnit få fram både vinter- och sommaruniformer. Som de nu såg ut kunde poliserna påminna om den "röda strejkmilisen" från hösten 1917.

Efter att de riktiga, de blodiga, striderna avstannat tog språkstriden fart. Igen. Ett upprop hade publicerats i finska tidningar i Helsingfors, som skrämde de svensktalande i Vasa.

Gunnar Heikel skrev till Ellen Key för att dela med sig av lättnaden över att inbördeskriget var slut även om det hade efterlämnat en bitter smak:

Wasa den 9 maj 1918

Högtvärderad Ellen Key.

Mitt varma tack för Ert kära brev till min hustru och mig!

Vår frihetskamp är ju nu slutförd, men någon jubelstämning råder dock ej i landet. Reaktionen efter allt vad vi utstått är alltför kraftig för att utlösa större känslor av entusiasm. Såren efter kampen är så djupa och bekymren för framtiden så tunga att konvalescenten ännu inte har kraft att glädja åt det återvunna livet. Och så rastlöst jäktande efter nya mål, nya segrar, nya ideal är vårt nutida släkte att det redan uppnådda liksom Bismarck uttryckte sig "nichts ist". Under dessa oerhörda jäsningstider formligen lever människan av sensationer och då irriteramentet – enligt Fechners lag¹⁴ – måste växa i geometrisk serie för att den av densamma alstrade känslan skall oförsläppad vidmakthållas,

¹⁴ En psykofysisk lag om känslighet för stimulans.

så synes det mig som om mänskligheten skall gå värmedöden till mötes, skall domna i apati, då en gång världskampen, sedan den mänskliga elasticitetsgränsen överskridits, slutligen avstannat.

Men nya generationer födas ju och med dem mottagliga sinnen, nya strävanden och nya ideal. Ja, måtte mänskligheten ur denna upprivande, litet upphöjande och mycket neddragande kamp om tillvaron och makten en gång nå ett jämviktsläge, som helst för en kortare period kunde betecknas med ordet "lycka". Huru önskar inte de flesta att romantikens tidevarv åter kunde uppstå, så att vi under några årtionden finge rasta och vila ut oss i det kontemplativa själslivets lyckotillstånd och inte endast som en privilegierad klass utan såsom en till paradiset återvändande ångerköpt mänsklighet.

Men man ser då, såsom vi sett och erfarit här i Finland, vilken djurisk råhet vidlåder skapelsens krona, huru oändligt lång väg vi har att vandra på utvecklingens och människoblivandets törnebeströdda väg förrän den onda anden övervinns av den heliga och vi är värdiga att inträda i paradiset. Ja, då vill man förlora solidaritetskänslan med mänskligheten i dess helhet och t o m med det samhälle man tillhör och inom den egna familjen eller helst därtill inom en god vänkrets skapa sig den romantik själen trängtar efter. Men tusen trådar binder en vid den sociala trampkvarnen. Isoleringen störs av tusende missljud och så ryckes man med i den orofyllda kämpande beständigt nya former skapande mänsklighetens Sisyfosarbete.

Just nu då vårsolen, symbolen för det oberörda och lidelsefria, för rättvisan och kärleken väcker naturen till livs, då växt- och djurvärlden paradiskt omedveten av ont och gott njuter av tillvaron, då krigets åskor i vårt land tystnat, just nu vaknar reflexionen igen för ett ögonblick. Målet framskymtar genom medlen. Vad kämpar mänskligheten för, vad vilja vi alla, vilken längtan bor i vårt bröst, i de vitas såväl som i de rödas, i tyskens, fransmannens och engelsmannens? Jo, lycka. Kan kampen aldrig övergå i ett lyckobringande ömsesidigt uppskattat samarbete? Eller är olyckan en beståndsdel av livets eget väsen. Sannolikt. Onatur är natur. Död är liv. Det skapades ovilja. Skapelsens vilja. Tragiskt!

Det är våren och segern som frammanar dessa tankar. En kontrastverkan mellan den i naturen framskymtandes och segerns "heliga ande" och folkens helgelse omedvetet trängande "onda ande".

Från Schweiz har jag inte ännu hört om min uppsats blivit antagen. Jag är glad att Ni fann den koncentrerad och överensstämmande med Er egen syn på vår sak. Vilka vanföreställningar och lögner läser man ej dessa jesuitismens glanstider då ändamålet helgar alla medel! När skall den stora massans okritik och okunnighet upphöra att vara maktlystna ledares och statsmäns starkaste fäste? När skall Stats- och partimoralen höja sig till vetenskaplig objektivitet eller helst till genomsnittsindividens rättsuppfattning? När skall lögnen störtas från sin piedestal?

Förarbetena för Finlands uppbyggande är redan igång. Skarpa realpolitiker behövas nu. Man kan lätt konstruera upp ett idealsamhälle byggd på stark tro på det godas seger inom människan. Men nu måste vi räkna med att hålla belsebub i styr. Kanske måste åtgärder vidtagas som ännu för en kort sedan synts reaktionära, men sanningen är en under en tid, en annan under en annan. Vi måste ha kraft och mod, att om så fordras, mer eller mindre frångå våra gamla för alla förhållanden eller en riktig människovärdering avpassade sociala synpunkter: att ett vika av till vänster, ett annat till höger; ja, vi måste anpassa oss för själva anpassningen. Regeringsreform, lantdagsreform, sociala

reformer, ekonomi, uppfostran äro alla frågor som redan nu ivrigt bearbetas i tidningspressen. Längre komma efterdyningar av kampen att uppröra folkhavet.

Glada är vi för de svenska frivilligas hjälp; dock varken kan eller vill jag se enbart altruism i denna hjälp ty striden har gällt Sverige; vi har nu skapat ett fäste mellan Ryssland och Sverige och det skulle nog ha varit mer än naturligt om Sverige för tryggheten att ha denna mur uppförd, också officiellt deltagit i murningen.

Min hustru Victoria skriver även just nu ett brev och å hennes och mina egna vägnar tackar jag er för att ha fått lov och blivit uppmuntrad att tillskriva Eder och personligen värmas av Edra höga kulturtankar. Med tillgivenhet och högaktning Gunnar Heikel.

Och visst skrev också Victoria ett brev till den kvinna som hon och Gunnar genom inbördeskriget kommit i brevkontakt med och som de tidigare båda tillsammans hade läst och beundrat. De uppskattade Ellen Key ännu mer efter hennes ställningstagande för den vita sidan i inbördeskriget:

Wasa 9 maj 1918

Då mina tankar för några korta andaktsstunder får samla sig i samtal med Er, goda Ellen Key och de söka en ingress som med ens skulle säga Er all min vördnad, all mitt hjärtas hängivenhet – då finner min penna intet som skulle ange det. Vad vårt språk är armt på nyanser – när man på hjärtaspråk vill tala till undantagsmänniskor! Så slätstruket profant att kalla Er som hela världens kvinnor, fruar och fröknar. Drottningen i andens rike! Det är Ni, för mig som för alla tänkande människor. Ellen Key är Ni. Ett kort klangfullt sägande namn för en härlig själ! Jag ämnar aldrig mer kalla Er något så banalt som fröken.

Ert kära brev till oss båda har så glatt oss. Det har varit oss så oersättligt värdefullt och tryggt att under dessa själsslitningens tider veta Er vara vår förstående medkännande vän. Ni har, mer än Ni säkert vet, och därigenom ingett oss kraft av Er kraft, mod av Ert mod. Nu börjar nydaningsarbetet på alla sociala områden. Måtte det blott ej bli ett första ivers grunda skenverk, utan först och främst gripa djupt i människors själar, formande dem efter stabila, högre syftande ideal än de nu med jorden grusade. Man vill totalt förtvivla då man sett all den slagg som vidlåder mänskosinnen, både arbetarens och borgarens. Och av krigets lidelser har rent otrolig egoism, hårdhet och känslolöshet haft sin näring. Varthän det skall leda vet ingen. Har ni *Huvudstadsbladet*? Därav ser Ni all vår förbistring i reformförslag.

Monarki eller republik? Med ens betecknas och rosas det monarkiska styrelsesättet som det enda universalmedlet för ett sådant söndringens rike som vårt. Gunnar och jag har långa diskussioner om dess för- och nackdelar. Det synes som hela den svenska pressen och gammalfinnarna vore eniga därom. Särskilt för svenskhetens bevarande vore det nog en vinning. Ty mer än någonsin förut vill man kringskära svenska folkets existens.

Fennomanin har på nytt samlat sig till ofördragsam förtryckspolitik, sen svenskfolkets gemensamhetskänsla med Sverige fått så allvarsam knäck. Aldrig mera kan vi säga i vår övergivenhet och svaghet: Sverige stöder, Sverige vakar över vår rätt. Bittert övergivna och isolerade, utan framtidsmöjligheter står vi svenskar. Sänder Er en liten artikel som tidigt i mars ingick i *Sydsvenska Dagbladet*. Kanske är den i Ert tycke väl aggressiv men min stämning var sådan då. Det var mig ofattligt att inte Finlands nöd var Sveriges, oberoende av alla partisynpunkter.

Förstår Ni då, kära Ellen Key, vad tröst det var när jag förnam att Ni, den klarsyntaste och klokaste av alla politiker var med oss. Det var som om Ni rent personligt kommit in till mig och lyft upp mitt modstulna huvud och ingivit mig ny tro på framtiden. Så evigt har Ni min välsignelse därför.

Naturligtvis kommer också allmänna och lika rösträtten att undergå skärselden. Som efter alla krig är alla reaktionära rörelser bestyrssamma. Kvinnorna ha dock dessa nådens år, i stort sett, visat sig så ansvarsmedvetna, måttfulla och ofarliga i sina lantdagsvärdigheter, att mannen nog i praktiken ej längre vill motsätta sig deras likställighetskrav. Underbart huru högern där hemma finna nya och nya förevändningar att hålla kvinnorna utanför samhällsansvaret i lagstiftningen. Nog borde svenska kvinnan fått sin rösträtt flera decennier tidigare än den finska. Ty jag kan inte tro annat än att allmänbildningen är grundligare, vakenheten större bland Sveriges kvinnor än här. I genomsnitt taget, ty visserligen har det politiska intresset de senaste åren främst bland den bildade klassens kvinnor varit större än i Sverige, men folkbildningen är dock, på grund av bristande skoltvång, gles befolkning, dåliga kommunikationer lägre än i Sverige.

Jag har så gott som alla år jag varit här under tiden av lantdagsvalen arbetat för upplysning och enighet i kvinnors led på landsbygden och här i staden, men inte har den uppgiften alltid gjort mig glad. Men nog har det ryckt upp kvinnan och vidgat hennes intressen och förbättringslust både för hennes egen lilla värld, hemmet, och det stora gemensamma samhällets. Jag hörde en klok man som av fronten mot samhällsomstörtarna ville provocera fram front mot kvinnorösträtten. Och omöjligt är det ju ej att det röda elementet i lantdagen ökats genom kvinnorösträtten. Ty i regeln är det ju så att de tillbakasatta och förfördelade samhällsklasserna använda alla medel för att förbättra sin ställning, medan de konservativa, de, med det gamla beprövade nöjda, är politiskt tämligen indifferent.

Socialistiska partiets kvinnor gå alltid fulltaligt till urnorna, vilket alls inte är fallet med borgarkvinnan.

Hur fanatiskt uppgående och lidelsefull den socialistiska kvinnan kan vara utvisar de sorgligt stämplade aktivt deltagande amazonerna i de rödas led. I Tammerfors tillfångatogs 300 fullkomligt förvildade kvinnor. En jägarlöjtnant fick där strupen avskuren av ett kvinnligt barberarbiträde. I Rühimäkki nedsköt kvinnor hundratals vita fångar, dem de röda vakterna vägrat nedskjuta. Sådant utvisar på nytt kvinnans lidelsefulla känsloliv. Hon uppgår helt i kärlek som i hat. Därför röstar hon också merendels med den hon älskar.

Goda, avhållna Ellen Key, jag trodde Ni mindes att jag i min mans första brev skrev att jag var från Skåne. Eller uppriktigt sagt ansåg jag det lika gott om Ni glömt det. Kanske, trodde jag, misskänner Ni mig då objektivitet och omdömesförmåga i finska angelägenheter. Annars är jag djupt fästad vid mitt fosterland, min hembygd och mitt kära älskade hem i Hököpinge, som jag, tyvärr, alltför sällan får besöka. En varmt avhållen barndomsvän, ehuru senare år skilt våra vägar, var Signe Månsson, nu tandläkare i Lund. Sist jag träffade henne talade hon om sin bekantskap med Er. Jag beundrade henne och avundades henne det. Men nog var hon värd det.

Har Ni kommit i kontakt med Frkn Furuhjelm¹⁵? Mycket tungt har nu ödet drabbat henne. Två bröder mördade. Jag nämnde om Hjördis Björkenheim¹⁶

¹⁵ Annie Furuhjelm (1859-1937) journalist, politiker, feminist. Delvis uppväxt i södra Sibirien, fadern var amiral i rysk tjänst. Sen i Helsingfors. 1901-27 redigerade hon kvinnotidskriften *Nutid*. Det gav henne mycket kontakter

som miste sin enda bror, Carl Finnilä. Sedan hon ända till det sista uppehållits i hoppet att hennes man skulle bli räddad till livet, kom slaget – mördad just innan de vitas segrande ankomst. Hon är totalt bruten, och hämtar sig nog aldrig, svag som hon alltid varit.

Kära Ellen Key, tack igen att jag fått skriva till Er! Vårt liv har blivit oss så mycket dyrbarare sedan Ni velat komma oss nära som människa och vän. I varma tillgivna tankar är jag Eder Victoria Heikel

Vad jag förstår Er sorg och saknad efter Er sällsynt vackra, präktiga bild! Har hans plats ersatts? ber mina små mig fråga.¹⁷

I kanten: Jag sänder i dag Edra uppsatser för Finland till Frkn F.¹⁸ – Jag ville gärna behållit dem själv men då Ni bad mig – Väntar med intresse den artikel Ni ... utdrag av våra brev bekräfta.

Wasabladet citerade med förtjusning en artikel som Alma Söderhjelm hade skrivit i *Svenska Tidningen* (vilket bör ha varit i *Nya Dagligt Allehanda*?). Hon ville se vedergällning för "skräckmän och banditer" och ansåg att "mildhet mot förrädarna är ingenting annat än förräderi ..." mot alla som kämpat mot de röda. Det var samma linje som *Wasabladet* drev sedan stridigheterna avklingat.

Ett stort upprop kom, riktat "Till Finlands Medborgare" om kungadöme och om lantdag. Uppropet ville att Finland skulle ha en kung eftersom "den monarkiska statsformen säkrast betryggar våra förbindelser med centralmakterna".

Det var svårt att se in i framtiden. Det såg fortfarande ut som om Tyskland skulle segra på kontinenten och Finland borde sluta upp vid segrarens sida. Ja, Finland stod redan vid Tysklands sida. Ännu var visserligen segern inte säker men tack vara de finska jägarnas modiga anslutning tidigt till Tyskland från första början, så skulle Tyskland uppfatta Finland som en trogen bundsförvant. Som alternativ stod att igen komma in under Rysslands maktsfär vilket Finland minst av allt ville.

Många i Österbotten tyckte att Ståhlberg, vald till temporär riksföreståndare i maj, var för mild mot de röda tillfångatagna. Några ville att de skulle dömas av militärdomstolar utan appell. Paasikivi blev regeringschef under honom.

Den 16 maj 1918 i strålände sol hade generalen Gustaf Mannerheim till häst mottagit folkets jubel i spetsen för en militärparad längs Esplanaden i Helsingfors. Stora mängder av vita blomblad hade regnat ner från de omgivande byggnaderna. Avsikten med segerparaden var att visa för helsingforsarna att de också räddats av inhemska trupper, de så kallade "österbottniska frihetshjältarna". De hyllades också en kväll på Svenska teatern i Helsingfors.

med Ellen Key. Från 1907 till sina sista år var hon ordförande i Svenska Kvinnoförbundet, som ju Victoria var lokalt aktiv inom. Även i lantdagen satt hon emellanåt, för Svenska Folkpartiet.

¹⁶ Från Hjördis Björkenheim f Finnilä finns enstaka brev i Åbo Akademis brevsamling. UW har inte kollat.

¹⁷ Bör handla om den hund, Wild, som Ellen Key mist och som hon skickat ett kort på till makarna Heikel. UW

¹⁸ Bör var Annie Furuholm? Men varför via Victoria? Svårigheter att få post från Sverige till södra Finland ännu? Eller hade Key inte adressen till F? Eller var det ett sätt att låta Victoria läsa för att sen skicka vidare i en tid när man inte lätt kunde kopiera? Troligen det sistnämnda.

I Vasa kändes denna pingsthelg med sol och värme "liksom ett eko i luften över hela Finland från Mannerheims stora parad i Helsingfors."

Det kom snart därefter till en offentlig schism mellan generalen Mannerheim och riksföreståndaren Svinhufvud, som stödde Rüdiger von der Goltz och godkände dennes förslag till en omorganisering av den finska armén efter tysk modell. Mannerheim avsade sig sitt befäl och lämna landet snabbt. Han for till Stockholm och vidare till Norge i sällskap med sin svåger Hjalmar Linder. Den senare hade gjort sig omöjlig i Finland genom att offentligt klaga över situationen i fånglägren, arkebuseringar och svälten där.

I ett brev från sitt hem Strand till Heikels berättade Ellen Key hur hon använt uppgifter främst från Gunnar när hon i Sverige skrev om vad som hände i Finland. Men att hon varit noga med att inte röja hans identitet genom att ta bort allt typiskt för hans speciella vändningar. Som kemist och naturvetare svängde han sig med konstiga begrepp. Jag har inte riktigt förstått om han själv hittat på några av dem eller om de var vanliga. Key hade tydligen också av Heikels fått svar på konkreta frågor som hon i ett brev hade ställt. Key använde sina finska kontakt direkt i den polemik hon var involverad i om det finska inbördeskriget i Sverige:

Strand, Alvastra 24/5 1918

Kära människa Viktoria Heikel och hennes man Gunnar, som äro ett. Livet är rikt på oväntade trådar, som leda ur labyrinter! Just som jag hade skickat av mitt frågebrev till Er, kom min kära hjälpreda, mitt allt i allo, som är från Skåne och heter Malin Blomsterberg och frågade: månne den fru Heikel som skriver de vackra breven, heter Viktoria? Jag svarade ja. Då har jag sett henne som förlovad, då hon umgicks i byggmästar Hanssons hem i Malmö, där hon var vän med Sigrid och Anne, som barnen kallades och särskilt minns jag när hon kom och tog avsked för att resa till Amerika. Hon var så söt och strålande lycklig åt sin framtid med sin trolovade!

När nu Ert brev och barnens kort kom, sade Malin att hon undrade om ej flickan med vita rosetten liknade sin mor? Kära, tack, tack för Era härliga brev! Jag är så enig med Er i allt! Tyska artikeln var utmärkt koncentrerad hoppas den kommer in! Jag har av den, av bitar ur bådas Era brev och av andra brev, sammanställt med största varsamhet, utelämnande av ortnamn och alla andra namn o. s. v. sammanställt en artikel för att /.../ mina vänstervänner att en smula besinna sig, i sitt usla prat om att "ojärningarna äro lika hos de vita som de röda" o.s.v. Jag sänder Er den sedan. Var ej orolig, jag har varit pedantiskt varsam (och fri) i brevens behandling (t. ex. ersatt G. H. tal om "minima"¹⁹, som kunde röja honom, med andra ord t.o.m! Var god sök upp och ge kortet eller sänd per post åt en fru (fröken?) i Wasa, som tackat mig anonymt – men någon sade mig namnet – för min insats. /UW det handlade om Agda Salin i Brändö som också korresponderade med Ellen Key/ Barnen Era äro så rara, se så orädda och klarögda ut. Det nya Finlands vår! Alla god makter signe dem! Er E. Key.

På första sidan har sedan tillagts:

¹⁹ "Lagen om minimet tillämpad på det 'högre livet'" finns återpublicerad i Gunnar Heikel, *Litet om livet och dess betingelser*. Hfors 1919: 84-101

Idag för ett år sedan miste jag i en farsot min älskade Bernardiner hund. Och tänker idag på honom och de svenska mödrar, som idag jorda sin i Finland fallna söner. Tack för Era sanna och vackra ord vid graven i Vasa!

På ett kort av hunden Wilds grav skrev Ellen Key ytterligare: "..... blåsipporna ligga som blåa sjöar (ingen överdrift) det är en av naturens underbaraste skönhetssyner blåsippstiden på Omberg.

I Helsingfors tog regeringen form. *Wasabladet* var till stor del kritisk men hoppades att det skulle bli bättre när landet väl fick sin efterlängtnade kung. Svenska intressen var inte så starkt företrädade i den nya senaten/regeringen men det kanske var bra eftersom nu inrikespolitiken tycktes gå i "finsk nationalistisk anda". Kanske var det bra att stå som "kritiska åskådare" eftersom situationen var något osäker. Lantdagen var splittrad i den stora frågan om monarki eller republik. Svenskar och gammelfinnar var för monarki medan ungfinnar och agrarer vill ha republik. Varannan plats i lantdagen stod dock tom – kunde man då bestämma i en så stor sak? Jo, det gjorde man.

Den tyska offensiven på västfronten var ännu framgångsrik. Till och med Paris bombarderades. Den tyske överbefälhavaren Ludendorff försökte få ett avgörande i striderna till stånd innan de amerikanska trupperna, som var på väg, skulle göra en tysk seger mycket svår.

All korrespondens mellan Victoria och hennes syster i Paris hade upphört. Antagligen hade hela banken, Banque de la Suède et de Paris, som Filippas man var direktör för lämnat huvudstaden och därmed också Filippa. Victoria hade sin syster i Frankrike, Gunnar hade erhållit sin doktorsgrad i Tyskland och talade det språket. Båda två var besvikna på den svenska neutraliteten. Det fanns mycket att diskutera inom familjen. Också kung eller republik. Om det svenska språkets ställning i Finland var de båda säkert oroade och tyckte samma sak. Det verkar de ha gjort i de flesta frågorna.

Ett möte för hela Österbotten sammankallades av Arbetets Vänner i Vasa för att dryfta frågan om det svenska språket. Österbottniska bönder var oroliga. De ansåg att landets svenska befolkning måste "se om sitt hus". Det fanns en oro för svenskheten i Finland. Någon som varit med i frihetskriget påtalade hur orättvist de svenska soldaterna hade behandlats och vilka fördelar de finstalande hade fått vid fronten. Redan medan kriget pågick hade finnarna börjat med sin ständiga språkfanatism och sitt 'yksi keili ja yksi mieli'. Många ansåg att den finska nationalismens vågor gick högre än någonsin.

Snabbt hade frågan om den nya finska flaggan avgjorts i lantdagen till många svensktalandes besvikelse. Lantdagen valde en blåvit flagga trots att flera inflytelserika finsksinnade som Akseli Gallen-Kallela och Eliel Saarinen hade föredragit en rödgul flagga. *Wasabladet* menade att den blåvita alltför mycket var släkt med den gamla ryska och beslutet uppfattades av många i Österbotten som provocerande och man ansåg att beslutet berodde på att från fennomanskt håll kunde man inte tåla de rödgula färgerna för att de var så uppskattade av de svensktalande.

Bröd och tvål var ransonerade. Livsmedelsbekymren var växande. Österbotten hade nog klarat sig bättre än andra landsdelar tack vare sin småbrukarbefolknings sparsamhet men läget var allvarligt inför vintern. Hur befolkningen skulle få basbehov som mjölk och smör visste man inte.

Onsdagen den 5 juni 1918 publicerade *Wasabladet* en ledare på tyska och parallellt samma text på svenska med rubrik "An unsere deutschen Gäste". Det var ett tacktal till Tyskland och tyskar som hjälpt Finland mot Rysslands bolschevism. Man tackade "representanter för världens ärorikaste armé" och hälsade dem välkomna till Vasa, både trupper och staben.

I ett nytt brev till Victoria och Gunnar Heikel har Ellen Key lagt med en artikel, en "uppsats", som tyvärr är försvunnen. I den redogjorde hon för hur hon använt sig av material från Gunnar och från andra i Finland. (UW ska leta efter den).

Strand, Alvastra 6 juni 1918

Kära människor, tack för goda brev! Nu hoppas jag Ni ej finna mig ha begått några ogrannlaga saker i min uppsats!? Jag har dels brukat Gunnar Heikels brev, dels hans uppsats, som Herr professor Brode²⁰ icke tagit in. (!! Så likt dem. Ljuga kunna de, dementera icke.) Som jag är oviss om censuren så ber jag Er lämna fröken Sahlin hennes exemplar och sedan sända, per person post, om så behövs de andra ex! (De äro alla 3 ej de brevskrivande i uppsatsen men böra ha den) Eller i +band /korsband, billigare än vanligt brev för trycksaker/ om det går. /Borussia?/ ligger nu tung över Finland. Och det gör mig mycket ledsen. Man förstår ju men beklagar det. Hos oss radikaler borde man blygas för "vår" skuld i saken. Bed Agda Sahlin vänta litet på brev från mig; jag har med glädje fått alla hennes. Malin har skrivit ett brev. Hon är en skatt som ej kan vägas upp i guld! Och aldrig nöjd med sig trots allt hon gör. Kalla henne fröken Blomsterberg: så föreställer jag henne alltid, hon skall bli föreståndarinna på Strand efter min död. I vilohemmet som jag stiftat för arbetande kvinnor, som skola njuta Strand efter mig. Mina tankar äro så i världskriget och i Finland att denna underbart härliga, vansinnigt blommande vår ej kunnat njutas helt. Även för torkans skuld. Sedan Februari Mars ingen nederbörd att tal om och nu absolut torka 2 månader. Jag undrar ej på att himlen ej ids ge jordens vanvett sin välsignelse! Kära, kära människa, Tack för att jag fått Er! som Rosenius tyckt var bara bra och rättvist. Jag är lika bitter mot Sveriges "frisinnade" och folk just i denna saken!

Er tackar med hjärtlig sympati och hopp att råkas en gång (jag har 4 turisthotell på 10 och 20 minuters avstånd!) Eder Ellen Key

Föräldrarna Heikel hade placerat sina två större barm, Armas 12 år och Inga 10 år på landet, på en bondgård. Själva fick de då lite lugn och semester. De två mindre var kvar hemma och togs om hand av jungfrun Hilma. Smör tycktes Victoria ha fram till julen även om den varit dyr. Hon tänkte nog sälja vidare 10 kilo och tjäna lite pengar emellan. På landet fick Armas och Inga rikligt med smör och mjölk på en bondgård. Till sin föräldrar i Hököpinge i Skåne skrev Victoria, som var deras äldsta dotter, regelbundet brev. Några av dem

²⁰ En prof Broda från Paris besökte Vasa och föreläste hösten 1912. *Wasabladet* 28/9 1912 annonserar hans föreläsning.

finns kvar och visar läget, det normaliserade, i Vasa efter inbördeskriget. Victoria har det bättre ställt än sina föräldrar och försöker gång efter annan att skicka med mat till dem. Ibland har det misslyckats helt men hon försökte tydligen igen:

Wasa (Finland) 27 juni 1918

Käraste Föräldrar!

Jungfrun (Hilma) och Ulla och Gunnel gick just på markna' n. Sådan är här alltid 2 dagar efter midsommar. Ren i går kväll såg man överallt bondjäntor och – pojkar. Flickorna i prålande kläder och alltid i sjalett. De är mycket efterblivna i klädedräkten – fast de kunna vara nog så rika. Bönderna ha det kollosalt bra dessa tider.

Så gick Gunnar på labben och jag är ensam hemma på ett par timmar. De ska naturligtvis mor och far få. Får se om vi skall tillåtas prata med varann på närmare håll än med brev. Inget pass ännu. Många svenskfödda Vasabor går och väntar därpå.

Tack kära far och mor för brevet till oss båda. Det är ju bra roligt och mycket nödvändigt att ni kommit er till elektriskt ljus. Vad det skall bli bekvämt för er i vinter. Nu borde ni också få telefon, så ni kunde telefonera med Helmer och Einar varje dag. Då skulle ni inte känna er så ensamma.

Ja, morsan nog var jag lite lång i syn för sprattet mor spela mig. Jag kände mig så bedragen. Gick här och gladde mig så innerligen över vilan och glädjen jag tänkte mor njöt i /.../ - och så gick mor på sitt vanliga sätt mellan hönshuset, kastrullerna och fars knorrande mage. Men det kan ju inte hjälpas och värre skulle det ju varit om mor förkylt sig på resan och i stället för bättre blivit sämre. Om mor nu bara kunde vila sig och ha det bra i sommar så mor med stärkta krafter kunde möta den långa dystra vintern. Vet mor så det har plågat mig att veta att ni så skulle behöva smör och inte kunna hjälpa er. Gunnar fick köpa från landet nu när han for med Inga och Armas -- 30 kilo. 16 Mk kilot så det hela kostar 480 Mk. Därav skall vi sälja bort de 10. Då jag har saltat ner 20 och får beting /UW det måste vara ransoneringen hon menar/ ett kilo varje lördag reda vi oss utmärkt långt ut mot jul. Jag skulle så förfärligt gärna velat ge mor de 5, men hur ska det gå för sig? Får jag i sommar fast den där kaptenen som slarva bort kaffepaketet så nog skall jag försöka igen. Mor får ett kilo kaffe genom skånskorna som reser hem i slutet av nästa vecka. Jag har haft dem här på två fina middagar, kaffe, te och givit 20 Mk på lista till deras resa så nog kan de göra den tjänsten att ta med ett kilo kaffe. Einar är kanske så snäll och hämtar det en gång då han kommer till Trelleborg.

Nog är det då märkvärdigt att fast ni bor på landet så får ni inte en sådan naturprodukt som smör. Måtte nu Jeppsons gett! Jag skriver ju så vänliga brev till Gerda, så det kanske hjälper lite.

Vi har haft så regnig midsommar. Gunnar var ju på landet i söndags, men kom hem på kvällen. I går sov vi ett par timmar, läste och slattra resten av dagen. Har det så ljuvlig gott i vårt vackra hem och vänner är vi alltid. Jag har så härliga blommor framför mig. En gul ros som Einar gav mig och en vacker hängväxt gav Vera mig. Blommande syrener och pingstliljor har jag även fått.²¹

Armas och Inga är, tills vidare, överförtjusta på landet. Armas har stigit opp kl 5 på morgonen och sen hela dagen kört ut gödsel med pigorna. (Kvinnorna göra allt hårtt arbete här på landet.) Stått i lorten högt ovanför knäna

²¹ Hon fyllde år 27 maj - kvar från dess?

och skinit som en sol. Ack, om han en sommar fått vara hos Martin och Amanda²². Det skulle vara ett paradiset för honom. Inga har två lika stora flickor som hon där, så nog får de trevligt. Smörgås och mjölk får de hur mycket de vill. Det är ju huvudsaken. Ty konstig mat har de lite, så jag tror nog Inga tittar lite snett ibland, hon som inte ens kan svälja ett lite större havregryn. Efter ett par veckor reser jag och ser om dem. En eremit hade de besökt, som bodde i en bergshåla. Var lite konstig. Gjorde fina fioler och davidsharpor åt sig och andra. Hade ett fönster som var mindre än detta ark efter Gunnars beskrivning. Ja, allt sånt skulle vi berätta om ifall vi kommer. Nog skulle vi hålla språklådan igång.

Jag har fått långt rart brev av Gunhild H. Gett mig sin pågs adress så jag skall i förtäckta ordalag uppmana honom att fly och komma hit. /UW Är han kanske svensk frivillig i Finland?/ Tycker han att det är för stort vågspel gör han det väl inte. Många har gjort det och lyckats. Misslyckas det är det ändå inte annat än de förs tillbaka igen, skjuts inte som Gunhild tror. Adjös med er nu igen. Skall nu sätta potatis på till frukost. Kl. är 11. Blir så sen frukost då vi ligger nästan till 9. Varmt hälsar eder Victoria. Sänder mor mina brev till Lippa nån gång? Gör det då jag inte hinner skriva.

I kanten stod det med annan skrivstil: Tack för brevet! Hoppas vi får pass men mörkt ser det ut då vi anhöll redan 1 maj. Många hjärtliga hälsningar till Svärfar och mor Gunnar.

Gunnar och Victoria kom iväg till Sverige i början av juli. De for så snart de fick pass. De var i Hököpinge hos Victorias föräldrar en tid. De hälsade på hos Ellen Key, blev väl mottagna och bodde på Turisthotellet. Den 14 juli var de på Åreskutan och skickade ett kort hem till Gunnel som hon sparat. Antagligen fick varje barn ett kort från sin snälla pappa. De två mindre barnen var fortfarande kvar i Vasa med Hilma medan de två äldre var på en bondgård där de fick både smör och mjölk.

Vykort från "Åreskutan fr Edsåsen" och med en präktig stämpel "ÅRESKUTANS TOPP. 1419 m. över havet. 13 jul. 1918". Det är adresserat till "Fröken Gunnel Heikel, Skolhemsg 5, Wasa, Finland och har ett svenskt frimärke. Det har en ankomststämpel med Wasa 19.VII. På kortet står:

" 14/7. Älskade Pappas Pia! Pappa och Ma tänka ofta på dig och Ulla och hoppas att ni har det riktigt roligt och inte alls ledsamt. Hilma lagar väl ibland kalasmat åt er. Ägg ska ni få ibland. Säg att Pappa sa så. Snart resa vi härifrån till Malmö och efter 3 veckor är vi hemma igen. I nästa sommar kommer vi hit hela familjen. Hälsa Hilma och Fredrika och säg åt Ulla att Pa och Ma nog komma snart. Ni fick väl karamellerna av Kronman och skorna. Pappnisch (UW eller ngt sånt, ett smeknamn?)

Omkring den 4 augusti 1918 var Victoria och Gunnar tillbaka i Vasa. De hade varit borta ungefär en månad. Ett vykort, sänt i kuvert, visar att de har fått träffa Ellen Key under vad de kallar sina "Ombergsdagar. Ellen Key bevarade det liksom andra brev från Heikels. Vykortet föreställer Victorias föräldrahem: Hököpinge 24de / juli 1918/

²² Amanda var kusin till Victoria, troligen av släkten Jacobsson i Träa. Martin var nog hennes bror.

Kära älskade Ellen Key!

Ännu uppfyllda och betagna av hela tjusningen av Er personlighet vilja vi säga vårt varma, ödmjuka tack! för all godhet vi under våra minnesrika Ombergsdagar av Er mottagit. För livet äro vi Edra hängivna barn Victoria & Gunnar * /och här växlar handstilen från att ha varit Victorias till att bli Gunnars/ , vilken sistnämnde bestyrkts i den beundran och aktning som blicken, stämman, lyssnandet – ja livet – förlämnar det tryckta ordet. Tack! * Heikel från Vasa i Finland.

Medan Heikels var i Sverige hade bristen blivit allt större på det mesta i Finland. Just matvaror var kanske det värsta men annat saknades också. Det resulterade i att så gott som alla, som kunde, sålde vidare det de hade kunnat skaffa sig för mycket av tidigare, allt för att tjäna pengar på andras brist och behov. Så verkar det som om Victoria tänkte göra med smör som hon hade 10 kg extra av. Kanske hade hon tagit med det till sin mor? I ett rasande argt kåseri framställde herr Hagman hur utbredd detta "jobberi" var. Alla skulle sko sig på andra och tjäna pengar själv.

"Nu jobbas det med *allt*, och i synnerhet med saker, som ingen människa kan undvara. Jobbandet har blivit en epidemi, som angriper både gammal och ung liksom pesten.

Så snart två eller tre personer är församlade blir det fråga om jobbandet. En berättar om potatisjobbare, en annan om mjöljobbare, sockerjobbare, brödjobbare, tobaksjobbare, trådjobbare, tvåljobbare, tygjobbare, strump- och vantjobbare och gud-vet-vadjobbare. Specialisterna är lika många som det gives olika förnödenheter för en syndig människas timliga behov. Jobberiet är en stor synd, sedan det övergått till livsförnödenheter, som varje människa måste köpa. Det är ett smutsigt, omoraliskt hantverk att spekulera i sina medmänniskors nöd och på nästans svält öka sin rikedom. Men var finnes numera hänsyn för medmänniskan!"

"Tesurrogatrecept" rekommenderades. Det kunde man göra på smultron- och jordgubbsblad, björnbärs- och hallonblad, hagtorn samt olika grässorter. Surrogat för sötningsmedel fanns också. Det klagades i spalterna i *Wasabladet* över att socker, smör, kött och potatis saknades i Österbotten medan det fanns att köpa ransonerat i södra Finland. Österbottningarna fick betala dyrt till jobbare eftersom de "haft det så bra tidigare" antog den missnöjde och skyllde situationen på "helsingforsarna" och "livsmedelsstyrelsen". Under hela augusti fortsatte livsmedelspolitiken att vara under debatt och många klagomål framfördes. Allt var varvat med rapporter från västfronten. England var djupt hatat i *Wasabladet*.

Någon vecka in i augusti kom vändningen på västfronten. Ententen vann mark. Men i Finland fortsatte planeringen för ett kungaval. Tyskarna försökte få slut på striderna utan att förklara sig som besegrade men kriget fortsatte. Finska regeringsrepresentanter reste till Tyskland för att uppvakta kejsaren Wilhelm.

Vasa drabbades av en kortare strejk. Stadens hyrkuskar ville inte skjutsa någon efter att polismästaren hänvisat dem till en ny hållplats. Tidigare hade hästekipagen fått stå och vänta på kunder på Hovrättsplanen. Det hade gett dålig lukt och allmän oordning. Fiskhandeln i Vasa var också i kris. Mitt i all denna brist uppstod en hetsig lokal debatt om kvinnornas roll som lärare i folkskolan. Deras dåliga disciplin påstods ha fostrat män som anslöt sig till de röda upproret :

"... den sorgliga företeelsen hade ock en del djupt gående rötter i vårt folkskolesystem, i lärarkårens förkvinnligande. ... i de hem där fadern saknas, / är det så att / mödrarna ofta uppfostra sina gossar så, att de får fram deras sämsta egenskaper: egensinne, härsklustnad, råhet m fl men ingalunda ödmjukhet, kärlek och lydnad. När sådana gossar sedan komma till skolan, och av dem finnas också i regeln några exemplar i varje folkskola på landet, så göra de sig ofta skyldiga till de fräckaste förseelser, om skolan förestås av en lärarinna." Om män undervisar händer detta inte. /Manliga/ "lärares "fysiskt starka överlägsenhet" gör att gossarnas "karaktärslyten" hämmas och utrotas. *Wasablade*s ledare citerade en känd pedagog i frågan och tycktes hålla med honom.

Victoria skrev ofta till sin mor för att berätta om sitt liv. I det här brevet gratulerade hon sin mor på hennes födelsedag. Kaffe går inte längre att få i Vasa men Victoria har lite undanlagt. Theodor Heikel var ännu landshövding. Hans hustru hade dött och efter henne levde han tillsammans med sin hushållerska. Men de var inte särskilt intresserade att umgås med Gunnar, brorssonen, eller Victoria, trots att Victoria hade fått bra kontakt med honom tidigare. Hade Gunnar kanske kritiserat hans sätt att agera när det gällde polismakten på hösten 1917 - Gunnar hade varit mycket kritisk mot honom och röstat mot hans förslag att betala lön till de röda som upprätthållit ordningen i staden. Det är möjligt att de kommit på kant med varandra. För den som hade pengar kunde krigskonjunkturen vara lönsam. Gunnar hade tidigare lyckats göra affärer med bristvaror med utlandet men det gick inte längre. Men familjen hade pengar att köpa för. Gunnar hade tidigare spekulerat på börsen och tjänat en del men dock inte så mycket som Theodor Heikel. Victoria tänkte också på dem hon kände. Från Vasa försökte hon skicka tepaket till släktingar och till Ellen Key och Malin Blomsterberg med en f d frivillig från Sverige som tydligen avvek med dem, fast han också fått resepengar. Victoria hoppas att hennes kusin Amanda (Jacobsson?) från Trää skulle komma över till våren för att hjälpa henne.

Vasa 9 sept 1918

Kära lilla älskade Mor!

Jag skulle nu riktigt vilja krama om mor och önska mor allt gott för det nya året. Tänk att "gå på 70talet" och ändå vara så ungdomlig och glad som mor är. Det är blott högst få beskärt. Inte mig, tyvärr, jag har inte alls något lätt, glatt humör. Men man kan göra så lite från eller till sin medfödda natur så det är att ta med jämnmod, allt som det gestaltar sig här i världen. Så har mor framför alla andra lärt sig att bli tuktad under ödet. Måtte nu mors nya levnadsår bli fritt från för stora prövningar, helst rikt på glädje- och lyckodagar. Ack ja, skulle varma

önskningar ha kraft, så nog skulle mor då bli välsignad. Blir det kaffekalas, eller smälter det ihop? Nu blir kaffeutdelningen slut här "tills vidare", så bra nu att ha sina små påsar i skåpen.

Jag börjar det här söndag kväll. Lektor Cajanders kommer hit efter en stund på the. Hon skulle mor tycka om. Så glad och trevlig och anspråkslös. Teodor med fröken bjöd jag också in, men han anser sig vara för fin för att komma in med så enkla människor. Sade sig vara trött. Han har i dagarna förtjänat 80,000 Mk på aktier som stigit så kollosalt. Vi ha dumt nog sålt bort vår innan denna stora stegring så istället för att vinna 20000, blev det bara en 5, 6000 tusen. Och naturligtvis ha vi förargat oss väldeliga. Men Teodor han gruvar sig dock för varje mark som hans fröken ger ut. 'Där gick igen 50 Mk till gardiner', sade han härom kvällen. Hon är en riktigt trevlig duktig människa, som det är roligt att ibland tala med.

Vi har nog fått ett par svar från Tyskland av fröknar till laboratoriet. Får se om de skola lyckas få pass. Vi ha bestämt oss för en, men tro ej hon får komma då Tyskland behöver alla sina kvinnor. Vi skulle be om ett rum hos landshövdingen och hoppas hon bleve mig till hjälp med barnen. Då lämnar jag förstås tankarna på Gerda. Är så väldigt bunden som det nu är, så jag är så trött ibland.

Vi var ute på motorbåtsfärd i förmiddags. Det var skönt men ganska kallt. Snart är sommaren till ända. Jag har försökt göra allt för att få en gris och ett par får men har ej lyckats än. Tänk, fläsk kostar här 25 Mk kilot. Jag bjöd 17 Mk för hel gris. En enda gris betalades 3000 Mk för. Ja, inte talas här om annat än mat. Rika som fattiga beskärma sig. Mor borde nödvändigt försöka få lite fläsk till vintern. Huru är det med smöret nu? Har mor fått nedsaltat något? Och har ni fått elektriskt ljus sen? Mor lilla! Jag ger nu till födelsepresent att få grindarna målade. Kan inte Johan G. göra det nu med samma? Eller tycker han det är bättre till nästa vår? Det får gärna kosta 100 Kr. och jag sänder pengar så fort jag lyckas få kronor. De hålla dem inne, utom på bankerna där kursen alltid är högre än dagens pris. Tänker det är många koppar som Johan G. dricker hos mor, så han gör det nog så billigt han kan. Således avgjort. Fina grindar till vi kommer hem närmast, kom ihåg det! Vi har fått målat matrumsgolvet och måste nu några dagar äta i köket.

Teet har naturligtvis aldrig kommit fram sen? Sån kanalje! Vad skulle man kunna göra vid honom? Hämta honom genom polisen i Umeå? Fråga Einar. Det var te för en 100 Kronor och ett kvart kilo kaffe fick han för besväret samt 50 Mk i hjälp.

Efter ett par timmar far jag med cykel till Gamla Vasa för att plocka svamp. En postexpeditörs fru kommer med och kanske Gunnar också. Inga har utfärd dit också.

De där bölderna äro nu på retur, men Gunnel får visst ännu en stor, mitt i rektum. Det har varit en plågsam sjuka, både för oss som plåstrat om dem, kramat ut dem, och barnen stackare som sluppit ryggen till. Himlaskrik.

När jag nu kom ut i köket, låg mors kära kära brev där. Tack så innerligt för det och för Klaras och Lippas. Mycket nyheter. Roligt att mor fick lite mat men inte var det så fasligt för att vara av så rik syster. Men skönt att de försonat sig. Nästa vår skriver jag att Amanda kommer hit. Det vore nog roligt för henne och bra hjälp för mig. Läste för Inga det mormor menade om henne och hon såg mycket lång och skamsen ut i synen.

Tänk om Einar sände ett brev till polismyndigheterna i Umeå och förhörde sig efter Boktryckerifaktorn J. Hedlund, Umeå. Han kanske ändå kunde

svara vart han har de 4 teförsändelserna till Einar, Helmer, Dr. Lindskog och Frkn Malin Blomsterberg. Den 8. Aug. for han härifrån, direkt till Umeå påstod han.

Nog skall hon få lära sig kamma sig. Samt allt mor skrev! Ack, om mor blott en gång fick komma hit och se hur vi har det, så skulle mor alltid kunna följa oss i tankarna. Hälsa nu alla kära vänner. Hoppas de ej glömmor mors födelsedag. Så kysser jag varmt och tacksam för all kärlek mor alltid så uppoffrande och ömt givit sin dotter Victoria.

I kanten med barnslig stil: Käraste mormor gratuleras hjärtligt. Jag skall nog försöka hjälpa mamma. Inga.

I annan kant: Kära svärmor gratuleras hjärtligen på födelsedagen. Låt nu måla grindarna. I dag köper jag aktier för 80 000 Mk. Hoppas det blir vinst, så vi snart igen kunna komma till kära föräldrar i Sverige. Svärfar hälsas, tillgivne Gunnar.

En ledare i *Wasabladet* målade upp hur Finland blivit illa omtyckt av både ententen och de neutrala länderna på grund av sin tyska orientering, fast den hade blivit nödvändig eftersom det var det enda landet som gav någon hjälp. Några från den röda sidan som kommit ut ur Finland förtalade landets politik och berättade lögnaktigt om vad som skedde i det förra hemlandet. Det cirkulerade sagor om vit terror. Också beskyllningar om "judehat och judeförtryck" spreds "trots att judar fått bli medborgare så snart som Finland blev självständigt". Och inte nog med detta, också Ålandsfrågan har gjort att man såg på Finland med ovilja, särskilt i Sverige. För att förbättra bilden av Finland hade man redan en press- och upplysningsbyrå i Berlin. En ny skulle öppnas för Norden och ligga i Köpenhamn. Den ska ledas av professor Werner Söderhjelm, som var "en europeiskt känd kulturbärare" med många internationella kontakter.

En tysk furste, prins Friedrich Karl av Hessen, hade förklarat sig villig att mottaga Finlands krona. Ännu återstod formaliteter! *Wasabladet* var översvallande förtjust. "Kungadömet skall föra oss upp ur det irågade dödvattnet och sammanföra de splittrade väljarna i en kraftig, målmedveten fosterländsk gärning." skrev *Wasabladet* utan att riktigt göra klart för sig att stridslyckan på kontinenten hade vänt och Tyskland snart inte skulle vara den bästa av länder att luta sig mot. Vad Gunnar och Victoria tyckte om republik eller kungadöme hade inte kommit fram i några brev.

Brister på det mesta gjorde att korruptionen fortsatte att blomstra. Jobberie och smugglande fortsatte. Det var inte längre "endast mystiska, främmande, mörkhyade och ljusskygga individer med solkig krage, som jobba och smuggla" utan det var lika ofta så kallade hederliga eller bildade människor som sysslade med det. Till och med poliser hade påkommits med sådant liksom personer som stod myndigheterna nära.

Det var kronisk brödbrist i Vasa. Trots att en ny skörd hade bärgats, var folk inte säkra på att staten skulle klara av förvaringen av säden och ransoneringen. Livsmedelsnämnderna fungerade dåligt. Inbördeskriget, d v s "den för ett år sedan utbrytande röda upprorsrörelsen" hade försatt landet i ett anarkistiskt "förnedringstillstånd". Statens auktoritet skulle inte kunna återupprättas om den inte klarade av att ordna med distributionen av livsmedel. Då väntade ännu mer av "den moraliska förvildningen." Jobberiet omfattade

också fastigheter i staden. "Företeelsen har allt mera fått karaktären av en epidemi, vilken griper sina offer lika oemotståndligt som någonsin den moderna spanska sjukan. Är den sistnämnda en icke ofarlig kroppslig massåkomma, så är den förra en icke mindre ödesdiger andlig farsot." Detta är första gången som den grasserande influensan, spanska sjukan, nämns /tror UW/ i *Wasabladet* och då mest som en liknelse, om än en förfärlig sådan. Eftersom Gunnar och Victoria både skulle omkomma i den sjukan om drygt ett halvår har det tagits med här.

I slutet av september 1918 inledde ententen en kraftfull offensiv. Hindenburg och Ludendorff ville att tyska regeringen skulle anhålla om omedelbart vapenstillestånd. Tyskarna kunde inte hålla sina ställningar på kontinenten längre. Tyska trupper fanns också i Finland.

Följande brev skrevs i Vasa den 30 september 1918 till den vördade nya vännen på Strand vid Vättern. Victoria kände samvetskval för sitt egoistiska sätt att leva under den svåra tiden och hon insåg att hennes moral hade förändrats. Av Ellen Key hade Gunnar och Victoria fått lästips som de följde. Den Svenska Brigaden, enstaka män som slagit i den, besökte när det blivit fred familjer i Vasa för att få hjälp att resa hem mot att de tog med sig försändelser och brev. Det hände att de lurade sina välgörare, både på pengar och stal de varor de skulle ta med sig till andra i Sverige. Victoria hade blivit desillusionerad av landsmän som hon tidigare högaktat:

Kära Älskade Ellen Key, vet Ni om hur stort kärleksfullt rum Ni äger inom vår, Gunnars och min gemensamma värld. Igen och igen minns vi med glädje och tacksamhet Ert goda hjärtevinande väsen, som -- det känner vi -- omfattade även oss med välvilja och sympati, varefter vi så varmt längtat, och som vi hoppas att vi alltjämt må kunna åt oss bevara och förstora.

Nej, aldrig, aldrig, vill vi tappa bort varann; om därpå av mig beror! (Gunnar svare för sig själv!) Jag hör till de där gamla trofasta själarna, som från vaggan till graven är mina idealer -- som min kärlek -- trogen och gärna gäve mitt liv för dem, om så begärdes. Men, än hellre lever jag för dem, och så förflyter nu mitt liv, under ständig, ofta nog mödosam vård och omsorg för mitt hus, småttingarna och maken min. Mycket längre når jag inte i dessa tider, hur gärna jag än ville. De olidligt abnorma förhållandena har så komplicerat och försvårat de rent materiella levnadsvillkoren att man för sina käras skull, nödgas ge en avsevärd del av sin tid och sina tankar till prosaiska, ofta illojala matanskaffningar, dem ens bättre människa under bättre förhållanden starkt skulle reagerat mot. Livet är icke skönt längre. Hade man ej sin egen inre skönare värld -- i älskat hems trevna lugn och ro, bleve man en ohjälplig, bitter livsförnekare.

Huru är jag icke glad över att Ni äger Er trogna Malin, som sörjer för att Ni åtminstone förskonas den sidan av livets mångahanda. Jag ville jag finge vara hos Er en endaste kväll, kära Ellen Key, där Ni läser högt för den avundsvärda Malin. Få igen känna Er varma förtroliga handtryckning, möta Er goda talande blick! Ack, varför skall livet alltid vara så njuggt med skönhet och godhet, så rikt på det som är hårt och fult och tomt och armt? Och ändå älskar och trängtar vi alla efter en himmelens drömda härlighet.

Jag har på mina få ensamma stunder läst på nytt Edra "Tankebilder"²³ och av dem fått mycken tröst och styrka. Ofta ville min själ fråga Er, eller be Er förtydliga ett och annat jag ej står klar med, men så nära och så länge får jag nog aldrig vara med Er att jag så finge byta tankar med Er.

Även med Amiel²⁴ har jag med nöje stiftat bekantskap. Mycket går mig dock tyvärr förbi, då jag känner så lite av den litteratur han så djupsinnigt åberopar. Tillsammans ha vi på aftnarna, begeistrade och betagna, läst den av Er så varmt anmälda Krigets Biologi av Nicolai.²⁵ Stor skada att den når så få läsare, än färre själar.

Min man fick i går helt oväntat förfrågan av en förläggare om han på nytt ville utgiva sin bok: Litet om livet etc. Med stor iver och intresse har han ren tagit itu med en del förändringar och utvidgningar därav och för några veckor framåt har han en välkommen hjälp att hålla alla det krassa nuets enerverande tankar bannlysta. Jag skall ha det varmt och tyst och gott för honom, och inte en endaste gång skall jag klaga för honom hur hisnande mycket allting kostar -- tror jag.

Ack, det var ett förflutet stort löfte! Men nu hjälper Ni mig, goda, starka Ellen Key, att hålla det och överkomma sådan småaktighet, som rakt ingenting batar till. Kälkborgerlig vill jag minst av allt vara.

Efter några veckor få vi i vårt hem en bildad ung tyska, dels som assistent i Kem. Lab. (ett par tim.), dels som sällskap och hjälp för mig och barnen. Är hon en normal genomsnittstyska väntar jag mig stor hjälp för de små. Dessa sista månader ha av mig krävt mycken omvårdnad och mycken tålmod. Nu är barnen lyckligtvis så got som friska åter.

Duktigt har landsmansrackarn förargat mig. Att t.o.m. icke frambefordra brev. Det är då för gement. Tyvärr icke enda dåliga erfarenheten vi ha av medlemmar av Svenska Brigaden. Just idag står det i tidningen om ännu en som orätt denna gång förfarit med växlar. Även oss har han besökt. Under militärrocken döljer sig ofta mycken sedefördärv. Och krigaryrket är minst av allt ägnat att bortarbeta medfödda moraliska defekter, utan brutaliserar och förråar. Säkert skall detta samhällsskadliga inflytande i oanad omfattning göra sig gällande när all denna militärmassa hemförlovas. Det uppfostrade legaliserade vildjuret skall nog också i hemmet visa sin rovdjurständ. Allt gott till Er, käraste Ellen Key! I varmaste hängivna tankar Er VictoriaH-I

Om *Tankebilder*, så högt älskad av Victoria och Gunnar, skriver Ronny Ambjörnsson 2012, att det är en bok som Ellen Key skrev för att förklara sig efter de verbala attacker hon hade fått mottaga från framför allt kvinnor efter talet *Missbrukad kvinnokraft*, som hade tryckts tillsammans med ett annat tal år 1896. Ellen Key ville i boken betona att hon inte var en eftersägare till Nietzsche utan själv länge varit individualist på egna villkor, även om hon tagit intryck av honom. I boken finns, enligt Ambjörnsson "en ny ton och en ny övertygelse", i det närmaste "en ny religion", som kan kallas "monism". Människan kan själv forma sin egen personlighet så att den blir bättre; hon ska

²³ Ellen Key, *Tankebilder*. Vol 1 innehåller *Kvinnorna – Lifsbehov – Individualitet*. Vol 2 *Patriotism – Själens evolution*. Stockholm: Bonniers /första upplagan 1898?/ andra genomsedda upplagan 1901.

²⁴ Henri Frédéric Amiel, *En drömmares dagbok*. Urval och översättning av Klara Johansson. Förord av Ellen Key. Stockholm: Wahlström & Widstrand 1900.

²⁵ G. F. Nicolai, *Krigets biologi. En naturforskarens betraktelse* (ty Die Biologie des Krieges). Översättning av Algot Ruhe. Förord av Ellen Key, Strand, Alvastra, juni 1918.. Stockholm: Tiden 1918 2dra uppl.

bli intelligentare, känsligare och uppskatta skönhet och sundhet. Det låter som ett program som Gunnar och Victoria uppmuntrade varandra att leva upp till och stödde varandra för att försöka uppnå. De hade en gång i tiden redan haft med sig *Tankebilder* när de emigrerade till USA och där använt den flitigt, läst högt för varandra ur den.

Till både *En drömmares dagbok* av Henri-Frédéric Amiel och *Krigets biologi* hade Ellen Key skrivit förord. Den förste var troligen den filosof som skapade begreppet det omedvetna, i sin först efter döden publicerade självreflekterande dagbok, som var mycket på modet i hela Europa omkring sekelskiftet. Den senare var senare skriven av en läkare i Berlin. Han hade tänkt göra en föreläsningsserie på bokens tema men blev inkallad som läkare och placerad långt från Berlin, på fästningen Graudenz. Där skrev han boken under sin militärtjänst och smugglade ut manus till Schweiz där det trycktes under kriget. Han kallade själv boken för en "fredsbok". Den var färdig sommaren 1915. I förordet till den tyska boken, av Orell Füssli, står det bland annat: "Författaren ser i kriget som ett för länge sedan tillryggalagt skede i människosläktets utveckling, lika övervunnet som människoätande och slaveri. Om i trots härav den nu rasande katastrofen kunde bli verklighet, står detta närmast i samband med fortvaron av en hel rad uråldriga inrättningar och förnimmelser, som vårdas och vidmakthållas med målmedveten seghet av intresserade kretsar." Boken menar alltså att krig egentligen är ett passerat stadium i en biologisk utveckling av människosläktet men att det trots detta nu brutit ut. Det är en bok som är optimistisk, trots allt. Samma attityd och föreställning som Ellen Key ville förmedla; att de som började krig var de som inte kommit så långt i sin kulturella utveckling.

Tidigt i oktober trodde ännu *Wasabladet* att Tyskland skulle klara att avsluta kriget utan alltför stor förödmjukelse: "Om Tyskland hädanefter inskränker sig enbart till försvar, kan det hålla ut praktiskt taget i oändlighet. Ännu återstår en bred marginal innan riksgränsen i väster är nådd, och mycket kan inträffa ännu i fiendeläget, innan fronten sammanfaller med den linjen. Men pressas Tyskland till det yttersta, så skall förvisso den i tidigare prövningar härdade germanska folkandan föra nationen trots allt till en hederlig fred. Därom kan icke ett ögonblicks tvivel råda."

Systemet med ransonering av kött eller smör fungerade inte. Och sockret som hade varit utlovat länge kom inte heller. Så officiellt var Vasa utan dessa varor. Dem fick den som hade råd köpa på en svart marknad.

En släkting till den tyske kejsaren blev vald till Finlands kung, om än med motstånd i lantdagen och utan något stöd alls av socialdemokrater som var uteslutna. Friedrich Karl av Hessen hette han. Riksföreståndaren avgick. Mellan den 9 oktober och den 11 november 1918 var Finland ett kungadöme.

Någon verklig feststämning ledde detta inte till i Vasa. På stadshuset svajade visserligen lejonfanan, gulröda flaggor syntes på svenska samskolan och svenska fruntimmerskolan, på huset Commerce och Carl Finniläs gård vid torget och på några andra privata byggnader. De vit-blåa flaggorna var som vanligt i

Vasa i minoritet. Vädret var gråkallt med vinande höstvind, som dansade ringdans med esplanadernas fallande gula löv och damernas fladdrande kjolar. Himlen täcktes av moln och tycktes färdig att när som helst leverera en regnskur. Människorna bjöd till för att hålla humöret uppe. "Leve konungen" hette det ofta i stället för den vanliga hälsningen i gathörnen. Glada var i synnerhet ungdomarna från svenska samskolan som hade fått lov. Statsskolornas elever fick däremot gå i skola denna dag, som om ingenting hade hänt. Men de ska få en senare lovdag för att fira senare.

Det politiska landskapet förändrades snabbt under hösten 1918. I krigets slutskede förklarade sig många länder, som redan Finland hade gjort, för självständiga. Också regioner såg sin chans till större självbestämmande. Det restes krav på svenska län i Nyland, i Österbotten och i sydvästra Finland på samma villkor som Åland hade fått sitt partiella oberoende. De ville vara "självförvaltningsområden". Det talades om att "den svenska nationalitetens framtid" måste säkras. Skyddskårerna blev permanentade och skulle fortsätta sin verksamhet, under ordnade former, under fredstiden.

I oktober kom spanska sjukan till Vasa. Stadsläkaren professor Woldemar Beckman uttalade sig om den i en intervju. I staden hade den varit av lättare art. När man fick den skulle man genast gå till sängs. Den brukade vara över på 3-4 dagar. Man skulle inte gå upp för tidigt och inte gå ut på en vecka. Det fanns inte något annat speciellt man kunde göra under sjukdomsförloppet. Men att vara renlig och tvätta händerna ofta kunde vara förebyggande.

Lokalpatriotismen firade ibland små triumfer, som när Wasa skyddskår som tack för hjälp i nödens stund fick överta en fana, som var en trogen kopia av Wasa borgargardes fana från 1600-talet. Borgargardet sågs som en historisk föregångare till skyddskåren. Nu hade Uleåborgs damer gjort en kopia av den gamla sidenfanan som bevarats i S:t Petersburg sedan 1800-talets början. Denna flagga, eller fana som man föredrog att kalla den, förenade alltså både den svenska och den ryska tiden samtidigt som den hyllade självständigheten som skyddskårerna hade räddat: historia och samtid tillsammans med stolthet.

Tyskland blev besegrat och kejsaren Wilhelm abdikerade. Skulle Tyskland störta samman som Ryssland hade gjort i kaos och inbördeskrig? I *Wasabladet* fruktade man detta men ville tro det bästa: "Vi som är Tysklands vänner, som vant oss att med beundran blicka upp till det, hoppas alla, att hur jättehöga svårigheter som än reser sig i dess väg i dag, det skall lyckas dess folk att besegra dem och att gå en lycklig framtid till mötes."

Mannerheim återvände till Finland och valdes av senaten till ny riksföreståndare efter P E Svinhufvud. Det socialdemokratiska partiet ombildades. Tyska soldater finns ännu under hösten kvar i Finland. De hade inte stor lust att lämna landet för sitt hemland.

Julen kom allt närmare. Som julklapp rekommenderades en bok om Vasabygdens Folkhjärte, Jägarlöjtnant OSKAR PELTOKANGAS. Boken såldes till förmån för Oskar Peltokangas' minnesfond.

Wasabladet ansåg att Stockholm och Sverige var naiva i sina relationer med Ryssland och det av egocentriska ekonomiska skäl: "För några fat rysk linolja, kopparskrot m m är svenskarna villiga att se genom fingrarna med den skandalösa bolsjeviktrafik, som numera har Stockholm till central. Bolsjevikfurirer resa fram och tillbaka som skottspolar mellan Petersburg och Stockholm, medförande massor av propagandalitteratur avsedd för hela världens nedsmittande. I Stockholm sitta bolsjevikregeringens representanter, både officiella och inofficiella, och sprida i lugn och ro giftet åt alla håll. Propagandabyråer och telegrambyråer arbetar för fulla muggar på att omstörta den bestående samhällsordningen icke minst i det land, som visar dem denna märkvärdiga gästfrihet."

Relationerna mellan Sverige och Finland utmålades som ansträngda också efter inbördeskriget och anledningen var att Sverige inte förstod faran med bolsjevismen. "Då finländska myndigheter tar fast bolsjevikångare och avslöjar deras snygga trafik, upphäver de svenska vänstertidningarna formliga skrän av fasa över dessa 'övergrepp' mot den svensk-ryska sjöfarten. Då man bland passagerarna upptäcker 21 finska rödgardister och grova förbrytare, förklarar bolsjeviksändebudet i Stockholm att de 'av misstag' kommit ombord, och denna förklaring godtages synbarligen av det bleksotiga svenska folket."

I Frankrike har Victorias lillasyster, nu gift som Filippa Bothén, fött sitt första barn precis i krigets slutskede. Hennes man Rudolf var bankdirektör. Hon kunde leva ett lugnt liv. Gunnars mor Aina, född Lagus hade flyttat till Vasa och bodde hos sin dotter, Gunnars syster Vivi, vilket framgår av det brev som här följer. När Gunnars far, den gamle prosten Joel hade dött, kunde hans hustru flytta till Vasa igen. Mellan henne och prosten hade det länge rått stor missämja. Så länge han levde fick hon inte bo i hans stad. Vivi, den ogifta dottern, skulle som tidens sed var ta hand om sina föräldrar. Elna Halay/Haley som nämns i brevet var en kusin till Gunnar som gift sig i Paris med en konstnär. Hur de var släkt har varit svårt att begripa men de hade nära kontakt med Filippa, som en tid varit inneboende hos paret Halay i Paris. Han var på sin tid relativt känd och tillhörde en konstnärskoloni på Belle-Ile-en-Mer utanför Bretagne. Den Torsten som nämns var en av Victorias bröder. Eventuellt hade han tagit sig till Paris eller till Frankrike där paret Bothén vistades, eftersom Filippa ombeds hälsa honom? Gick det att resa från Sverige till Frankrike under kriget? Och varför skulle man vilja göra det? Att Victoria -- liksom Ellen Key -- såg moderskapet som kvinnans högsta utvecklingsstadium och viktigaste uppgift i livet kommer fram i början av brevet, som också visar Victorias kval inför situationen i Vasa, allt medan familjen Heikel tycks klara sig väl trots nödåren:

Vasa 8 Dec 1918

Käraste min syster och hederssvåger! Allerhjärtligaste lyckönskningar till Er lille gosses födelse. Vi glädja oss med er över er välförstådda lycka och hoppas innerligt att han må bli en duktig karl och göra er glädje och heder. Du, Lippahjärta vad jag känner med dig fröjden att efter de långa månadernas otymplighet och alla genomgångna plågor äntligen få hålla ett sånt där litet rött

mjukt silkeslent byte i sina armar. Nu är du riktigt en mogen, genomfärdig kvinna och bör kunna känna och lida med allt mänskligt. Så har jag åtminstone förnummit det; att jag fått ögonen mera vakna för medmänniskors fröjder och sorger, när jag givit liv och iklätt mig ansvar för nya människoliv som skall överta vår plats när vår tid är ute. En länk blott i livskedjan framåt mot evigheten.

Då blir man ödmjuk i all sin stolta lycka och känner åtminstone lust att lite offra av den mänskliga självisheten och självändamålsförgudningen.

På vår kära mor tänkte jag varmare än aldrig förr under den tiden. Det var så mycket av hennes liv jag aldrig ägnat en tanke som då tog form för mig. Stackars hon, hon gavs inte så ofta den självvalda rätten att i efterlängtat jubel föda sina barn. Tänk bara den livsplågan, bredvid allt annat.! – Vad du är lycklig mot henne. Tänk på henne och skriv ofta. Försumma dem inte för ditt eget myckna. Hon väntar och längtar alltid efter dig. Käraste syster, kom ihåg det!

Kommer ni verkligen hem nästa sommar? Då måste ni komma till oss också! Jag vågar ej tänka på att vi också nästa sommar skulle få komma hem fastän jag alltid längtar så.

Nog skulle det ju även gå att vara här en sommar, ljusa härliga sommarmånader, men mor finns inte här. Och jag är inte samma frimodiga, levnadslustiga Tora som tog livet jublande glatt vart jag än förr i tiden kom. Jag är rädd jag skall ha ändrat mig mycket i ditt tycke när vi åter råkas. Bra ha vi det annars. Lida ingen brist, ty för pengar ha vi kunnat få så gott som allt vad vi önskat. Men nog är här skriande nöd i landet, t.o.m. mycket bildat folk svälter. Jag vet familjer med flere små barn som ej på månader haft smör i huset. Brödet är nästan oätbart, /rådigt?/ frostsakat havremjöl sista veckans ranson. När jag delat av mitt smör (till 30 Mk kilot) till stackars människor som varit sjuka av undernäring ha de nästan gråtit.

Ni sitter vid överfyllda visthusbodar, då blir man också ofta hård för grannens lidanden. Vad mänskligheten plågas i detta nu, och till vad nytta? Skall av lidandena framgå en ny mänsklighet, som går till mötes en ljusare, lättare framtid än denna?

Träffar du nånsin Elna Haley? Huru förflyter deras äktenskapliga liv? Vivi har plats på länsstyrelsen och samtidigt övertagit Gunnars engelska lektioner. Har 500 Mk i mån. och reder sig bra. Har sin mamma och en husfröken hos sig. Hon hälsade dig. Vi var däruppe idag.

Har Torsten fått mitt brev månne? Hälsa honom! Dela varmt och tillgivet hälsas ni båda av eder syster. Skriv nu snart. Kanske har du gjort det dessa veckor till sängs. Victoria.

Under: Varmaste lyckönskningar till äktenskapets stora fulla lycka. Välkommen till vår krets. Du är varmt i våra tankar. Hälsa och gratulera även din man från tillgivne svågern Gunnar.

Och så skrev Victoria en fråga till sin syster i kanten av brevet:

Varför går du efter det franska bruket och antager helt din mans namn? För det den franska kvinnan har lusten eller koketteriet till att utplåna sin egen individualitet, ända till namnet, tycker jag ej det vore nödvändigt att du ens till skenet behövde följa ett dylikt löjligt och antikverat bruk. I Amerika var det samma sed vilket dock jag fullständigt åsidosatte./ UW antar att Victoria här menar att man i Frankrike kallade sig Madame Rudolf Bothén som gift. I Sverige kallade man sig sin mans efternamn men behöll sitt eget förnamn./

Inför julen skickade familjen Heikel julkort. Ett av dem var adresserat till "Skriftställarinnan Fröken Ellen Key, Strand, Alvastra, Sverige" och poststämplat den 9 december. Det hade varit för lågt frankerat (20 öre) och hämtats ut mot lika stor lösen:

Vasa 7 dec 1918

Vördsamma gratulationer till den ädla kulturkämpen vår älskade vän Ellen Key! Må Eder eldsjäl länge än få lysa och värma vår mörka och kalla värld. Edra innerligt tillgivna Victoria och Gunnar Heikel.

Gunnar Heikel ställde inte upp i det kommande kommunalvalet. Han hade suttit i stadsfullmäktige under en turbulent tid. Kanske planerade han redan att söka sig arbete i huvudstaden och ville vara fri från politiska förpliktelser?

I *Wasabladet* publicerades i december en serie artiklar som hade den lockande titeln "Vasabygdens insats i frihetskriget. En återblick på kampförberedelserna, krigets utbrott och förlopp." Säkert intressant läsning men tyvärr har filmningen av *Wasabladet* gjorts så illa att det varit helt omöjligt att läsa. Därtill ville säkert familjen Heikel lämna tiden och året bakom sig.

I det följande brevet - ett nyårsbrev till Victorias föräldrar Lars och Anna-Stina Gullstrand i Hököpinge i Skåne - närmns en klok kvinnosakskvinna som varit på besök hos landshövdingen, d v s Gunnars farbror Theodor Heikel. Victoria fick träffa henne hemma hos sin svägerska Vivi, men inte hos Theodor Heikel fast hon bett om det. Vem kan det ha varit? Och hade landshövdingen blivit förnärmad eller stött på Gunnar och Victoria? Senare var denna kvinna gäst hemma hos Heikels. UW har ännu inte riktigt begripit vem denna kvinna var. Victoria längtade ofta hem och försökte fara och hälsa på sina föräldrar ofta. Hon hade lyckats nästan varje år. Det hade gått också 1918 men inte året innan. Redan i julbrevet längtade hon till nästa sommar. Kanske kunde hon få besök av något av sina syskon? Hon har försökt få Filippa att tänka sig det, liksom kusinen Amanda i Trää. Också Gunnar tycktes ha tröttnat på att bo i sin uppväxtstad och försökte komma vidare. Han gjorde affärer med utlandet, något som han vid sidan om sitt arbete på laboratoriet sysslat med tidigare också. Det var kontakterna han skaffat under sina år i USA som han fortsatte att utnyttja:

Vasa 29 dec 1918

Käraste Föräldrar!

Gott Nytt År! Gott humör, god hälsa, så går nog allting annat. Måtte vi träffas 1919. Det är min allra största önskan. Eller kommer någon av syskonen hit, så kommer jag hem först fram på hösten. En sommar här bör väl också gå. Fast nog är här trist. Så litet vänner, så ringa hjärtlighet, så mycken ensamhet. Gunnar sökte en chefsplats i New York för ett år, men fick den ej. Han borde få något annat. Är så missnöjd med labben, som nog ger arbete, men så lite inkomster. Nu har han igen gått i bolag med tre andra, apotekare Roos och Brander samt en tysk affärsman, för att importera medicinalier /??/. Få se om det skall löna sig. Gunnar skall sköta importen från Amerika, men de tycks inte där kunna konkurrera med engelska pris. Men varen aldrig oroliga för våra

affärer! Försiktig är Gunnar nog och jag håller alltid tillbaks då han vill ta i för stor skala. – Nog vore det ju roligt om man bleve så rik att man kunde göra vad man ville. Resa och se sig om i världen och ha det gott.

Huru har er jul varit. Jag hoppas någorlunda god. - - - Här har just suttit en postexpeditörsfru en timmes tid och pratat. Egentligen gjorde hon inte annat än skällde på sin man hela tiden. En stor stackare och slöföck också. Nåja onödigt att lägga fram andras, alldeles obekantas, bekymmer för er. – Väl man själv har det bättre. –

Bredvid mig ligger en hel del julkort och brev som vi fått. En liten religiös bok från Alma Bauer. Brev från Alma A. Hälsa henne om mor ser henne. Från Ragnar och Torsten brev. Torsten med sin politik däri han tror sig sitta inne med ofelbara sanningen, och därför anser sig ha rätt att klandra allt och alla som inte tänker som han. Han säger Filippa ännu – den 8 dec. ; ej var riktigt bra. Men det var ju inte mer än 10 dar efter lille "Klas Axels" födelse så hoppas hon är bra nu. Har ni hört av henne? –

Kan ni tänka att på hela julen har vi inte sett till landshövdingens. Sonen har varit hemma. Och främmande ha de haft, en mycket klok kvinnosakskvinna från Hfors var där 3-4 dar och jag hade ren sagt Teodor huru gärna jag skulle vilja bli bekant med henne. Ej ett ord till mig. Sen träffade jag henne hos Vivi. Fröken Blomgren kände henne och bjöd henne dit på kaffe tillsammans med Gunnar och mig. Vivi gav så präktiga julklappar. Förklän till barnen samt även andra saker. Dyrbar bok till Gunnar. 4 meter breda knypplade spetsar till mig. Vera ger alltid en massa skräp som kostar mycket pengar men snart äro förstörda. Armas fick dock en utmärkt fin boyscoutkniv. Inga en vacker brosch. Gunnel ett halsband. Jag fick noter och böcker. Av Gunnar fick jag 500 Mk till någon extra önskan: sådana har jag i hundratalet men så länge allt är så dyrt och dåligt går man i gamla slarvor. När Lippa kommer hem hoppas jag att hon vill ta med sig något fiffigt.

Ni har på er bankbok 954 Mk. Så fort kursen blir bättre sänder jag ett par hundra åtminstone. Eller vill ni att jag skall sända ändå. Skriv i så fall. Vad fick mor för vackra saker? Jag tänker ha brev snart från mor. Det är länge sen nu. Armas fick sina torkade äpplen, ostulna, och de fingo dela dem med varann. Tack, kära lilla mor! Har mor fått det halva kilot smör genom tysken?

Armas och Inga gå i dansskola i år också och i dag har jag sömmerska som syr en ny klädning av ett vackert vinrött tyg jag fick genom Anna till Inga, då de ha avslutningsbal. Vivi har varit här en stund och drack kaffe med oss. Hon är nöjd med sin plats. Har 400 Mk i lön. Men väldigt mkt att göra. Imorgon nyårsafton komma de hit på kvällsvard. Vi har bra med mat. Fin skinka, fisk och gröt. – T.o.m. vetebröd som smakade så svenskt och minde om det kära hemmet.

Ack, så varma mina tankar gå till er ofta. På nätterna drömmer jag om er. Alltid som friska och yngre och jag själv som en ung självisk tösasnärtas som nya ansvar och plikter har. Ni tänker nog också på mig och mitt, det känner jag och är glad för. Varmt hälsade nu. Jag har huvudvärk och är på dåligt humör men det går nog om. Man kan inte alltid vara vid det bästa. Allt gott till er båda, kära! Eder Va

I brevet nämndes två av Victorias fyra bröder, Torsten och Ragnar. En annan bror, Einar träffade jag som barn. Han var landsfiskal i Svedala och gift med Hedvig. Vem fröken Blomgren var vet jag inte och inte heller den kvinna som var missnöjd med sin make, postexpeditören. Henne hade Victoria tidigare plockat

svamp med. Föräldrarna hade skickat torkade äpplen som present och de hade kommit fram. Paket kom inte alltid fram. Kanske måste de alltid skickas med personliga kurirer, som Victoria försökt tidigare? Nu undrade hon om det smör hon skickat genom en tysk hade kommit fram? Det gick inte någon direkt nöd på familjen Heikel om än nöden fanns i staden Vasa. Medelklassen klarade sig nog. Gunnar Heikel hade flera olika "affärer" på gång under alla de fyra krigsåren. Därmed fick just hans familj det bättre än många andra.

Som en avslutning på dessa två år med små inblickar i det livet som Victoria och Gunnar Heikel levde i Vasa, kommer här deras nyårshälsning till Ellen Key:

Ett odaterat vykort föreställer ett litet barn i linne sittande på en månskära, blickande ner på stjärnor och en vattenyta och kanske jorden. Det verkar vara skickat till nyåret:

Vår älskade Ellen Key! Se här en sinnebild av Er själv där Ni, ovan stridsvimlet, med Ert oförvillade, storvuxna barnahjärta begråter planetens självförbränning i hämndens och hatets lågor. – Måtte Ni och vi alla få fira den mörka men dock så efterlängtnade midvinterfesten i förvisning om ljusnande dagar i naturen som i människors och nationers kvalfyllda hjärtan önskar och hoppas Victoria och Gunnar Heikel.

Texten på julkortet antyder att Heikels hade läst Romain Rollands bok *Au-dessus de la mêlée* /Ovan stridsvimlet, en pacifistisk skrift som publicerades 1914 på franska och två år senare kom i svensk översättning. Ellen Key upprätthöll under krigsåren en korrespondens med Rolland, som levde i exil i Schweiz. Under kriget fick han Nobelpriset i litteratur.

Här slutar detta avsnitt som byggts huvudsakligen på korrespondens i Ellen Keys Samling, Kungliga Biblioteket, Stockholm, Sverige, liksom på Victoria Heikels korrespondens, Åbo Akademi, Åbo, Finland (ur brev citeras ibland, när inte hela brev publiceras) samt på en selektiv läsning av *Wasabladet*, microfilmad (ofta dåligt) på Kungliga Biblioteket i Stockholm. UW vill särskilt postumt tacka redaktören Einar Hagman för hans kåserier, ofta skrivna under rubriken "Ur dagboken", men också annorstädes. Jag har lånat, ja stulit, friskt ur dem och de har gett en livfull bild av livet i Vasa. Dessutom har jag läst andra böcker från och om tiden, samt uppsatser och deltagit i debatter, men redovisar dem inte här eftersom det inte är en vetenskaplig text.